

FÂTİH'İN ŞTEFAN ÇEL MARE ÜZERİNE İKİ BOĞDAN SEFERİ (1474 - 1476) *

MİHAİL GUBOĞLU

(Romanya).

Gerek Osmanlı ve gerek yabancı yani Romen-Avrupalı kaynaklarında Sultan II. Mehmed'in Boğdan / Moldova seferleri derin izler bırakmıştır. Bu meyanda bu iki olay hakkında Osmanlı-Türk hikâye-naratif kaynakları başta olarak çağdaş kroniklerden: Aşık Paşa - Zâde (öl. 1484)¹, Ma'âli mahlasını kullanan Mir Sayyid 'Alî bin Muzaffer at-Tosi², Karamanlı Nişancı Mehmet Paşa (öl. 1481)³, Kıvâmî (öl. 1489/1490)⁴, Tursun Bey (öl. 1499)⁵, Oruç bin Adil (öl. 1510)⁶, Sarıca Kemâl⁷ ve Anonim *Tevârih-i*

* 1476 tarihli *Fâtih Sultan Mehmed'in Boğdan seferinin 500. yıl dönümü dolayısıyla VIII. Türk Tarih Kongresinde* (Ankara, 15 Ekim 1976) kısaca bir bildiri sunmuştum. (Bkz. M. Guboğlu: 1476/881. *Tarihli Fâtih'in Boğdan Seferi. Türk-Romen ve Ecnebi kaynakları ışığında. "Bildiri özelleri", Türk Tarih Kurumu Basımevi-Ankara, 1976, s. 113-114*). Bu yıl (20 Nisan) Bükreş'teki "N. Iorga" tarih Enstitüsünde Ştefan Çel Mare'nin cülûs'undan (tahta çıktığından) 525 yıl başlıklı Simpozium'da *Râboieni savaşı hakkında (26 Temmuz 1476) Fâtihin iki fetihnâmesi ve bir de Hunkâr-Nâması* unvanlı bir tebliğ sundum. Bir hafta sonra (27 Nisan) *Türk tarihçiliğinde Ştefan Çel Mare* başlıklı, Romanya Devlet arşivinde diğer bir bildiri takdim ettim.

¹ *Tevârih-i âl-i 'Osman* (neşr. Ali Bey), İstanbul-1332 H./1914 ve özellikle 'Aşık Paşa-Zâde tarihi (neşr. Fr. Giese) *Die altosmanische Chronik des 'Aşıkpaşazâde*, Leipzig - 1928/1929, 32 + 252 S. ('Aşıkpaşazade hakkında bkz. Franz Babinger, *Die Geschichtsschreiber der Osmanen und ihre Werke* (Kısaltma = GOW), Leipzig-1927, s. 35-38); *Kara Boğdan gazası* hk. s. 178-180; Romence tercüme M. Guboglu..., *Cronici turceşti ...I* (Bucureşti-1966), s. 94-97.

² *Hunkâr-Nâma* veya *Tavârih-i âl-i 'Osmân* başlıklı Farsça yazma, İstanbul, TKSM. Ktp. Hazine 1417, 183 yk. Bkz. *TKSM. KTPH. Farsça yazmaları Kataloğu*, İstanbul-1961, s. 59, nr. 155.

³ *Osmanlı Sultanları tarihi*. Türkçe'ye çev. İbrahim Hakkı Konyalı. "Osmanlı tarihleri" I, İstanbul-1949, s. 323-366; *Kara Boğdan seferi ve savaşı* (s.358-359); (GOW, s. 24-26).

⁴ *Fetihnâme-i Sultan Mehmet*. Müellifi: Kıvâmî. Hazırlayan Franz Babinger, İstanbul-1955, VIII-332 s.; *Kara Boğdan seferi* (s. 227-240).

⁵ *Târîh-i Abu'l-Fath Sultân Mehmed Hân* (neşr. 'Arif Bey, "TOEM", 1914-1916; *Fâtih'in Tarihi* "Tarih-i Ebu'l Feth". Yazan Tursun Bey, Baskıya Hazırlayan Ahmet Tezbaşar, İstanbul (t. y.) ve özellikle Tursun Bey, *Târîh-i Ebü'l Feth*.-Hazırlayan Dr. Mertol Tulum "Baha Matbaası", İstanbul-1977, XXXII - 272 s. - 1; 35. *Güftâr der Gaza-i Kara-Boğdan* (s. 170-176). (GOW, s. 26-27); rom. ter. *Cronici turceşti I*, 74-75.

⁶ *Tevârih-i âl-i 'Osman*, neşr. Franz Babinger, Hanover- 1925-1926, 126 s.; (GOW, s. 23-24); *Boğdan seferi* (s. 130 C.); rom. ter. *Cronici turceşti I*, 62-63.

⁷ İstanbul Üniv. T. Y. nr. 33; (GOW, s. 23-24); rom. ter. *Râzboieni...* (Bucureşti- 1977), s. 277, nr. 62 (fol. 118-119).

âl-i 'Osmân⁸ denilen kronik-eserleri hatırlayabiliriz. Bunlardan başka, bu iki sefer zamanında yaşamış olan İdris Bitlisi'yi (öl. 1520)⁹, Mevlâna Mehmed Neşri'yi (öl. 1520)¹⁰ ve Hadidi'yi (1523)¹¹ ve bunların da vekayinâmelerini sayabiliriz. İtalyanca yazılmasına rağmen Fâtih'in hazinedarı olan Giovanni-Maria-Angioiello'nun¹² 1476 tarihli Boğdan seferi hakkında çok değerli hatıratı çağdaş Osmanlı kronikleri arasında mühim bir yer almaktadır. Şüphesiz çocukluğunda Boğdan seferlerini iştmiş olan İbni Kemâl yâni Kemâl Paşa-Zâde (öl. 1535)'nin¹³ değerli eserinde bazı fasıllar bu olay hakkında fazlasıyla bilgi vermektedir. XVI. y. yılın ikinci yarısında yazılmış olanlardan Lütî Paşa (öl. 1564)'nin¹⁴ ve Nişancı Mehmed Paşa'nın icmâl tarihin (1574)'de¹⁵ ufak tefek haberler varsa da bunlardan daha önemli Ruksanzâde Ahmed Feridun'nun (öl. 1583) *Münşe'ât es-Selâtin*¹⁶ unvanlı eserinde bir iki tane *Fetihnâme-i Boğdan* olabilir. Hakiki oldukları biraz

⁸ *Die altosmanischen Anonymen Chroniken: Tevârîh-i âl-i 'Osmân*, in Text und Übersetzung I. Breslau-1922, 421-174 s. Türkçe metni II, Leipzig-1925, 170 s. (GOW, s. 34-42) *Cronici turcești* I, 208-214.

⁹ *Haşt Bahışt*, 668 yk. İstanbul, TKSM. Ktp. Farsça yazma Hazine 1655 (GOW, s. 45-49); TKSM. *Farsça Yazmaları Katalog*, Hazırlayan Fehmi Edhem Karatay, İstanbul-1961, s. 57, nr. 149.

¹⁰ *Kitâb-i Cihân-Nüma Neşri Tarihi* II. Cilt Yayınlayan Faik Reşit Unat-Dr. Mehmet A. Köymen, Türk Tarih Kurumu - Ankara, 1957, VIII-422-843 s; *Hikâyet-i inhizâm Süleyman Bey der Gaza-yı Kara Boğdan...* saniyen (s. 828-833); rom. ter., bkz. *Râzboieni...* (1977), s. 277-282, nr. 63 (M. Guboğlu); *Cihânnümâ*. Die altosmanischen Chronik des Mevlânâ Mehmed Neschrî... herausgegeben von Franz Taeschner Band I, Leipzig-1951, 31-255 s.; Bd. II (1955), IX-18-325 s.; rom. ter. *Cronici turcești...* I (1966), s. 127-129 (M. Guboğlu). (GOW., s. 38-39).

¹¹ *Tevârîh-i Âl-i 'Osmân*, İstanbul Üniv. Ktp. T. Y. nr. 1268, 263 yk.; " *'Azîm-i sefer-i kerden Mehmed Han| bi vilâyet-i Kara Boğdan*" (s. 3-4) rom. ter. *Râzboieni...* (1977), s. 282-289, nr. 64 (M. Guboğlu); (GOW, s. 59)

¹² Türk Tarih Kurumu'ndaki K. Neki tercümesi varsa da Dr. Ion Ursu'nun baskısını kullandım (Donado da Lezze, *Historia Turchesca* 1300-1514, București-1909/, 1910 LX-304 s. 8).

¹³ *Tevârîh-i Âl-i 'Osmân*, Fâtih Ktp. Yazma nr. 4504 vb.; VII. *Defter Önsöz, Indeks...* Dr. Şerafettin Turan, Türk Tarih Kurumu Basımevi-Ankara, 1954, 51-624 s. (GOW, s. 61-63); rom. ter. *Cronici turcești...* I (1977), s. 208-214; *Râzboieni...* (1977), s. 318-339, nr. 69 (M. Guboğlu). *Kara Boğdan seferleri hakkında* bkz. VII. *Defter*, s. 413-454.

¹⁴ *Tevârîh-i âl-i 'Osmân*, neşr. Ali Bey, İstanbul-1925, 456 s. (GOW., 80-81); rom. terc. *Cronici turcești...* I (1977), s. 245 (Türkçe metin s. 147; *Boğdan seferi*)

¹⁵ Küçük Nişancı, *Târîh-i Nişancı*, İstanbul-1279 H. /1862, 2-348 s. (GOW., s. 103-105); rom. ter. *Cronici turcești...* I (1966), s. 294.

¹⁶ Gerek Ahmed Feridun ve gerek eseri hakkında bkz. GOW., s. 106-108.

şüpheli'dir. Elbet ki meşhur Sa'düddin Hoca Efendi'nin (öl. 1599)¹⁷ *Tâc-ül-Tevârih* adlı eserinde Boğdan destanı için çok değerli bir kısım vardır. Çünkü o, iki üç Osmanlı padişahının lalası yani hocası olarak, Topkapı Sarayındaki mevcut olan arşivi bol bol kullanmıştır. Mustafa 'Alî'nin de (öl. 1599) *Kühül-ahbar*¹⁸ başlıklı kroniğinde, özellikle bazı yazmalarında Boğdan seferleri hakkında haber ve kıta'lar vardır¹⁹.

XVII. y. yılın vekâyinâmecilerinden Hasan Bey-Zâde Ahmed'in (öl. 1636)²⁰ Mehmed bin Mehmed'in (öl. 1640)²¹, Koca Hüseyin'in (öl. 1644)²², Hedemî Solakzâde'nin (öl. 1657)²³, Kâtip Çelebi (Hacı Khalifa)'nın²⁴ ve 'Abdül 'Aziz Kara Çelebi-Zâde'nin (öl. 1657)²⁵ ve aynı yüzyılın sonlarına doğru Münecimbaşı Ahmed Efendi'nin (öl. 1702)²⁶ değerli eserlerinde de bazı uzun kısa kıtalara rastlanır.

¹⁷ Birinci baskı II. Cilt, İstanbul- 1280 H. / 1863, 2-619 s.; *Boğdan destanı* (s. 321-325); rom. ter. *Cronici turcești*. I.I (1966), s. 557-562 (GOW., s. 123-126); Hoca Sadettin Efendi, *Tâc-ül-Tevârih 3. Fâtiht Sultan Mehmet ve İkinci Bâyezid Dönemleri*. Yayınlaştıran: İsmet Parmaksızoğlu "Kültür Bakanlığı", İstanbul. 1979, VII-400 s.; *Boğdan Seferinin Destanı* (s. 153-158).

¹⁸ V. Cilt İstanbul, Nuru Osmaniye Ktp., Yazma nr. 3407 (GOW., s. 126-129). Eski baskısında (İstanbul 1277-1285 H.) *Boğdan seferi* eksiktir. 19 M. 'Alî'nin yazmaları hakkında bkz. F. Babinger, GOW., s. 129.

²⁰ *Târîh-i âl-i 'Osmân* İstanbul, Nuru Osmaniye Ktp., yazma nr. 3105/6; (GOW., s. 174-175 ve özellikle Ord. Prof. M. Cavid Baysun'nun *Hasan Bey-zâde Ahmed Paşa, Türkiyat Mecmuası*, Cilt X, İstanbul- 1953): rom. ter. *Râzboieni...* (1977), s. 306-317, nr. 67 (M. Guboğlu).

²¹ *Nuhbet ül-tevârîh ve'l-ahbar*, İstanbul, Beyâzid Ktp., yazma nr. 2456 vb.; neşr. İstanbul. 1276 H. (1859) 24 - 75 - 251 s.; (GOW. s. 182-183) rom. ter. *Cronici turcești...* I (1966), s. 407 (türkçe metin s. 35).

²² *Bedâ'i ül-vekâ'i* Wien, Nat. Bibl., yazma nr. 864 (bkz. Flügel Kat. II s. 94); (GOW., s. 186-187); Leningrad Institut Vostokoved. Yazma C 566 Tyr. (Türk) bkz. L.V. Dmitriev... *Opisanie Türskih Rukopisey Instituta Narodov Azi I Istoria Pod. red. A.N. Kononov, Moskva-1965*, s. 180-181 no. 170; Faks. neşr. A. S. Tveritino va ve Y. A. Petrosian, Moskva-1961, 75 s. - 191 faks.; rom. terc. *Cronici turcești...* I (1966), s. 457-467; faks. II, 265 - 266 (M. Guboğlu).

²³ *Fihrist-i Şahan* yani *Solakzâde tarihi*, TKSM. Ktp. Yazma Bağdan nr. 199 (GOW., s. 203-204); *Boğdan seferi hk.* s. 254-257; neşr. İstanbul 1271 H. (1854); rom. terc. *Cronici turcești...* II (1974), s. 143-144. *Râboieni...* (1977), s. 289-302 - faks. (M. Guboğlu)

²⁴ *Takvim et-Tevârih*, neşr. "İbrahim Müteferrika" İstanbul - 1146 H. / 1733, 12 - 247 s.; *Boğdan seferi sene-i 881* (s. 109); rom. terc. *Cronici turcești...* II (1974), s. 107 (M. Guboğlu); elimde olmasa da bkz. K. Ç. *Tuhfetü'l-kibar fi esfâri'l-bihâr*, I. Müteferrika neşr. İstanbul 1141 H. / 1729. Açık yayına hazırlayan: Orhan Gökay, İstanbul-1973, XIV-404 s.

²⁵ *Ravdet ül-ebâr*, İstanbul-1248 H. / 1832, 3-637 s. (GOW., s. 204-206) *Boğdan seferi hk.* s. 387; rom. terc. *Cronici turcești...* I (1966), s. 545.

²⁶ Orijinali Arapça *Câmi' al-duvâl*, İstanbul, Nuru Osmaniye Ktp. Türkçe tercümesi *Sahâf ül-ahbâr*, I. İstanbul - 1285 H. / 1268, 2-858 s. (GOW., s. 234-235); *Boğdan seferi hk.* s. 395-396; rom. terc. *Cronici turcești...* II (1974), s. 248-249 (M. Guboğlu).

Bu iki olayın sonraki yüzyıllarda da bazı akisleri vardır. Örneğin, XVIII. y. yılın ilk yarısında Divân kâtibi ve Hotin defterdarı olan 'Abdül-Bakî Sa'dî (öl. 1748)'nin²⁷ İdris Bitlisi'nin yukarıda anılan Farsçadan Türkçeye tercümesinden de faydalanabilir. Maalesef, bu bir taraftan orijinali gibi değil ve diğer taraftan bazı eksikleri de vardır; çünkü genel bakışla bir işlemedir ve bazı kısımları özetleme şeklindedir. Fâtih'in Boğdan seferine (1476) Mengli Giray'la başlayarak (1466) Kırım Tatarlar'ın ne derecede katıldıkları veya katılmadıklarını ancak Seyyid Mehmed Rıza (öl. 1756)'nın *es-Seb' es-Seyyâr fi ahbâr mülük ül-Tatar*²⁸ başlıklı değerli eserinden anlayabiliriz. Bazı çağdaş belgelere göre²⁹ Tatarlar ancak Turla³⁰ suyuna kadar gelmişlerdir. Orada biraz Boğdanlılarla dövüşmüşlerdir. Ancak Kırım, Altın Ordu Hanı Ahmed Han tarafından tehdit edildiği için geri dönmüşlerdir. Böylece Tatarlar Râzboieni savaşına katılamamışlardır. Bundan başka gerek Sadüddin'in tarihini ve gerek diğer eski kaynakları kullanmış olan Ciziyedar-Zâde Ahmed Baha'üddin'in (1741-1794) tarihî eseri³¹ konumuz için faydalıdır. Bu eser, Osmanlı ordusunun Boğdan topraklarında zorluk çektiğini iyice açıklamıştır. Daha büyük bir ölçüde, XIX- y. yılda yaşamış Hayrullah Efendi'nin (1817-1866) *Tarih-i Devlet-i 'Aliyye-i 'Osmaniye*³² başlıklı değerli eserinin VIII. cildine (856-886 H. = 1451-1481 M.) Fâtih'in Boğdan seferi de tasvir olunmuştur. Konumuz hakkında Atâ (1810-1880) eserinde³³ ufak tefek haberler vardır. Tanınmış Mustafa Nuri Paşa'nın (1824-1890) *Netayic ül-Vuku'at...* başlıklı tarihinde³⁴ gerek Fâtih'in ve gerek II. Bâyezid'in Boğdan seferleri hakkında bazı kıtalar vardır. Bundan başka *Tarih-i Cevdet* (1822-1895) girişinde (I. Cilt)³⁵ Mengli

²⁷ Hayatı ve eserleri hakkında bkz. GOW., s. 280-281, nr. 253

²⁸ İstanbul, Süleymaniye Ktp. Hamidiye nr. 950 ve Ragıp Paşa nr. 1016 (Bkz. GOW., s. 280-281).

²⁹ Bkz. TKSAR., İstanbul, E. nr. 6495 ve Ord. Prof. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı tarihi...* II, 2. baskı, Türk Tarih Kurumu - Ankara, 1964, s. 80, 132, not. 1 vb.

³⁰ Byzansça Tsurlon (bkz. Const, Porfirogenet, *De administrando Imperii*) daha yeni Dniestr ve romence: Nistru vs.

³¹ *Ciziyedar-zâde tarihi*, Süleymaniye Ktp., Esat Efendi Yazma no. 2403 (Bkz. Franz Babinger, GOW., s. 322)

³² Gerek Hairullah Efendi ve gerek eseri hakkında bkz. GOW., s. 360-362.

³³ *Atâ Tarihi*, İstanbul (y.y.) 7124-316 s. (I); (GOW., s. 366-367).

³⁴ Bkz. Seyyid Mustafa Efendi, *Netâ'ic ül-vukû'ât* I. Cilt, İstanbul 1294 H. /1877, 3-182 s. (GOW., s. 371-372) ve özellikle Prof. Dr. Neşet Çağatay'ın yeni ve tenkitli baskısı: *Netâ'ic ül-Vukû'ât...* I. Cilt... Türk Tarih Kurumu Basımevi - Ankara, 1979, XVI-383 s. Boğdan hk. s. 352. Mustafa Nuri Paşa ve eseri hakkında bkz. GOW., s. 371-372.

³⁵ *Veka'i devlet-i 'aliyye* ve kısaca *Tarih*, İstanbul - 1294 H. /1877, II-334 s. (GOW., s. 76-380); yeni baskı Dündar Günday: *Tarih-i Cevdet* I. Cilt, İstanbul - 1972, s. 352. A. Cevdet hakkında bkz. GOW., s. 376-380.

Giray'ın gerek Fâtih'le ve gerek II. Bâyezid'le ilişkileri tasvir edilirken Boğdan'ın Tuna kalelerinden Akkerman ve Kili'nin zapt olunması da anılır (1484 = 889 H.).

Hatta yüzyılımızın başlarında Osmanlı son tarihçilerinin eserlerinde bile Fâtih'in Boğdan seferleri bazı izler bırakmışlarsa da bunlar muhakkak olayın en geç akisleridir. Belki bazıları çok eski kaynaklar da kullanabilmişlerdir. Söz gelişi, Mehmed Şükrü'nün (öl. 1910) Osmanlı tarihinde³⁶, tanınmış Kâmil Paşa'nın (öl. 1913) *Tarih-i Siyâsi-i Devlet-i 'aliyye*³⁷ başlıklı eserinde ve özellikle yeni görüşlü meşhur Mehmed Murad'ın (öl. 1917) *Tarih-i Ebu'l-Faruk...*³⁸ unvanlı kitaplarda aynı olaylar için bazı parçalar vardır. Yukarda anılanların üçü de eski Osmanlı vekâyinâmelerinden ve tarihçilerinden muhakkak ilhâm almışlardır. Son Osmanlı tarihçi yâni vaka'nüvislerinden olan 'Abdurrahman Şeref'in (öl. 1925)³⁹ gerek *Tarih-i Devlet-i 'Osmaniyye* ve gerek *Zübdet ül-Kıyas* başlıklı eserleri, Fâtih devrine ancak erişir erişmez durumdadırlar vb.

Fâtih'in Boğdan seferleri yalnız otuzdan fazla Osmanlı vekâ'yinâmeci ve tarihçisinin eserlerinde değil Türkiye'nin tanınmış tarihçilerinden merhum Ord. Prof. İsmail Hakkı Uzunçarşılı'nın (öl. 1978)⁴⁰ *Osmanlı tarihi...*⁴¹ İsmail Hâmi Danişmend'in (öl. 1976) *Izahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*⁴², Dr. Tansel Selâhattin'nin *Osmanlı kaynaklarına göre Sultan Mehmet'in siyâsi ve askeri faaliyeti*⁴³ ve Prof. Dr. Halil İnalçık'ın *The Ottoman Empire: The classical Age (1300-1600)*⁴⁴ başlıklı eserlerinde de yer almıştır.

³⁶ İstanbul (y. yok), Mehmed Şükrü hakkında bkz. GOW., s. 388-389.

³⁷ I. Cilt, İstanbul - 1325 H. (1907), Kâmil Paşa hk. bkz. GOW., s. 393-4

³⁸ *Tarih-i 'Osmâniyyede siyâset ve medeniyet i'tibarile hikmet-i asliyye teharrisine teşebbüs*, II. Cilt, İstanbul 1325 H. / 1909, 332 s. M. Murad ve eseri hakkında bkz. Franz Babinger, GOW., s. 391-392.

³⁹ 'Abdurrahman Şeref ve eserleri hakkında bkz. GOW., s. 404-406.

⁴⁰ *Osmanlı tarihi* II. Cild 2. Baskı... Ord. Prof. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Türk Tarih Kurumu Basımevi - Ankara, 1964, XXVIII-756 s. *Boğdan seferleri hakkında* s. 77 - 81.

⁴¹ Merhûm Ord. Prof. İ. H. Uzunçarşılı ve eserleri hakkında bkz. I. H. Uzunçarşılı'ya *Armağan*, Türk Tarih Kurumu Basımevi - Ankara, 1976, s. VII - XLIII - 1 portre - s.1-17.

⁴² İstanbul - 1947, XIV - 534 s.; bkz. 1475 = 879 - *Boğdan bozgunu* (s. 331-332) ve 1476 = 881 H. - *Fatih'in Boğdan zaferi* (s. 335-336).

⁴³ *Osmanlı kaynaklarına göre Fatih Sultan Mehmed'in siyasi ve askeri faaliyeti* Türk Tarih Kurumu Basımevi - Ankara, 1953, XIX - 356 s. bkz. IX *Fatih'in Batı Siyâseti Boğdan meselesi* (s. 223-229). *Haritalı-Resimli Muffassal Osmanlı Tarihi*, Güven Yayınevi, Şehir Matbaası İstanbul 1958 II. Cilt s. 542-546; *Boğdan meselesi ve Fatih'in Boğdan seferi*.

⁴⁴ London - 1973, XII-258 s. - 57 pl., *Boğdan seferi* (s. ...).

Bunların arasında tanınmış tarihçi Prof. Dr. Bekir Sıtkı Baykal'ın *Uzun Hasan'ın Osmanlılara karşı katî mücadeleye hazırlıkları ve Osmanlı-Akkoyunlu harbinin başlaması*⁴⁵ unvanlı katkısında Moldova'nın tavrı hakkında da bazı değerli haberler vardır. Örneğin, "Venedikten başka Uzun Hasan, Macar ve Leh kırılları, Boğdan voyvodası (Ştefan çel Mare) ile, Papa ve Napoli kiralı ile de temas halindedir" (s. 269) dediğini hatırlayabiliriz. Bundan sonra ilâve olan belgelerin birisinde gerek Eflâk ve gerek Boğdan'ın da Osmanlılara karşı tavırları açıklanmaktadır (s. 284). O esnada Eflâk (Valahia) Osmanlıların egemenliğinde bulunuyordu. Bundan başka, konumuz hakkında gerek Aurel Decei'nin (1949) ve gerek Prof. H. İnalçık'ın *Boğdan* başlıklı makalelerinde⁴⁶ şu haberler gözümüze çarpar: "Kuvvetli bir siyâsî ve askerî şahsiyeti olan Ştefan cel Mare (1457-1504) ilk senelerinde vergiyi ödemekle beraber sonradan Türklere karşı harekete geçerek⁴⁷ İstiklâlini kazanmaya kalkıştı... Türkler bu hareketi tenkil için, 1475'te⁴⁸ Rumeli beylerbeyi Hadım Süleyman Paşa kumandasında, bir ordu gönderdilerse de Boğdan Voyvodası Vaslui de bu orduya fena bir mağlubiyete uğramıştı... 1476'da (Fâtih) bizzat idare ettiği seferde, dağlar içinde Akdere (Valea Alba) denilen⁴⁹ mevkiye Boğdanlılar - Moldavya vekâyi'nâmesinin tâbirile - "nihâyet ezdi" ve bundan dolayı Moldavya ile etrafındaki bütün memleketlere ve senyörlüklere büyük bir keder çöktü"... Aynı zamanda Türkiye tarihçileri, Avrupa kaynaklarından ve özellikle kaynakçasından (örneğin N. Iorga vb.) yararlanarak yukarıda anılan olaylar hakkında optik görüşlerini değiştirmişlerdir.

Maalesef, şimdîye kadar mevcut beş on Osmanlı Türkçe belgeleri de konumuza ait bilgi pek azdır. Bunların arasında Fâtih Sultan Mehmed'in 26/27 Temmuz 1476 (4 rebi' 881) tarihli Valea-Alba yâni "Akdere" veya Râzboieni savaşı hakkında üç tane *Fetihnamesi*⁵⁰ vardır. Merhum Necâti

⁴⁵ Belleten Cilt XXI, Sayı 82, Türk Tarih Kurumu Basımevi - Ankara, 1957, s. 261-296.

⁴⁶ Bkz. *İslâm Ansiklopedisi...* I. Cilt (İstanbul-1950), s. 697-705

⁴⁷ Kaynaklara göre 15-16 yıl sırasıyla haracını ödemiştir. 1472-1473'ten sonra başını kaldırmıştır. Burada bir tespit gerek idi (M.G.).

⁴⁸ Diğer bir tespit: Hadım Süleyman Paşa 1474'te Eylül-Ekimde ister istemez Rumeli askeriyile Boğdan üzerine gönderilmiştir.

⁴⁹ Savaştan biraz sonra o yere *Râzboieni* denilmiştir; çünkü romence: *Râzbot* - "savaş" manasına gelir.

⁵⁰ Fetihnâmeler'in menşei hakkında bkz. Ord. Prof. M. Fuad Köprülü'nün *Bizans Müesseselerinin Osmanlı Müesseselerine Tesiri*, Yeni baskı Prof. Dr. Orhan Köprülü "Ötüken", İstanbul-1981, IV, s. 184-185.

Lugal ve Adnan S. Erzi'nin neşrine göre bir tane de *Dâi Münşeati*⁵¹ başlıklı inşâ mektupları arasında bulunmaktadır. İkincisini "...*Kara Boğdan Fetihnâmesi*" diye tanınmış münşi Tacizâde Ca'fer Çelebi (öl. 1515)⁵² kaleme almıştır. İlk defa tarihçi-türkolog rahmetli Aurel Decei (öl. 24 Nisan 1976) tarafından buna işâret edilmişse de⁵³ hayatının sonuna kadar neşr edememiştir. Çünkü okumak ve anlayışında bazı güçlükler vardır⁵⁴. Üçüncüsü Acem-Farsça bir tumar (*tomar*) şeklinde, maalesef başı ve sonu eksik olarak Topkapı Sarayı Arşivinde mevcut'tur (bkz. E.nr. 9 510). Yukarda anılan arşivde tertiplenmiş bir fişi varsa da özellikle tarihi bakımından mesele açıklanamamıştır. Çünkü-AIA 818⁵⁵ senesini-AAI-881⁵⁶ okunması gerektir. Ya bir "metatez graphique" (son iki rakam sivişmesi) problemi vardır veya sonradan yanlış bir şekilde yazılmıştır. Muhteva bakımından edebî bir şekilde Kara Boğdan veya Boğdan'da (= Moldova'da) teferruatla bir savaş tasvir edilmektedir Tarihi ve muhteva bakımından da, bu (818=1415.M.) I. Sultan Mehmed I Çelebi'nin Eflâk fetihnâmesi olamaz. Muhakkak Sultan Fâtih II. Mehmed'in Râzboieni savaşı hakkındadır. Bir mesele daha gözümüze çarpmaktadır. Yukarda anılan 818 (doğrusu- 881) senesi yanında Cuma' 4 rebi' üs-sânî (881) *Sinkronistik cetvellere* göre⁵⁷ Cumartesi 27 Temmuz'a (1476) raslar. Ama

⁵¹ Yukarda anılan müelliflere göre bu *Münşeati*: Ağriboz (= Euboia) fetihnâmesi (1470/875 H.), Otlukbeli fetihnâmesi (1473/878 H.), *Kara Boğdan fetihnâmesi* (M. 1476. H. 881) ve Arnavutluk seferine ait *fetihnâme* (M. 1478/H. 888) bulunabilir. Kaynak olarak S. Tansel tarafından kullanılmıştır, aynı eser, s. IV.

⁵² Bundan önce aynı Münşi tarafından 857 H. /1453 M. tarihli *Mahruse-i İstanbul fetihnâmesi* kaleme alınmıştır (Bkz. "TOEM", İstanbul-1331 H) ve özellikle bkz. Tâcizâde Tuğraî Cafer Çelebi: *Mahruse-i İstanbul fetihnâmesi*. Sadeleştiren: Şeref Kayaboğaz, İstanbul-1953 "Gün Basimevi" 31 s. Hayatı ve eserleri hakkında bkz. Franz Babinger, GOW., s. 49-50, nr. 30. Bunun kardeşi hakkında bkz. *Tâci-Ẓâde Sa'di Çelebi Münşeati* Neşredenler: Prof. Necati Lugal - Doç. Adnan Erzi, İstanbul Matbaası, 1956, VIII-92 s.

⁵³ Yazma, İstanbul, Üniv Ktp. nr. 5723; *Tratatul de pace - Sulhnâme - încheiat între Sultanul Mehmed II și Ștefan cel Mare la 1479* "Revista istorică română" Vol. XV, fasc. IV (București-1945), s. 469, n.1

⁵⁴ Şimdi genç tarihçimiz Dr. Cemil Tahsin bununla direşmekte'dir. Örneğin, bu gün (15. V. 1982) Bükreş Devlet Arşivindeki sesya münâsebetiyle "*Fetih-name a sultanului Mehmed al II-lea privind campania din 1476 împotriva Moldovei*" (= Fatih Sultan Mehmed'in Boğdan Seferi hakkında 1476 tarihli fetihnâmesi.) başlıklı bir bildiri sunmuştur. Bk. Rev. arh. 3/1982, s. 252-258.

⁵⁵ 818 H. = 1415 Mart 13 - 1416 Mart 28.

⁵⁶ 881 H. = 1476 Nisan 26 - 1477 Nisan 3.

⁵⁷ Bkz. Mihail Guboglu, *Tabele sincronice. Datele hegirei și datele erei noastre*. Cu o Introducere în Cronologia musulmană, București-1955, s. 177, IV. satır; Faik Reşit Unat, *Hicri tarihleri Milâdi tarihine çevirme Kılavuzu...*, Türk Tarih Kurumu Basimevi - Ankara-1959, s. 60, IV

yerli kaynaklara göre de (*Cronica de la Bistrița*) Osmanlıların Boğdanlılarla Râzboieni savaşı Cuma günü 26 Temmuz 1476'da vukubulmuştur. Bundan başka II. Bâyezid'in fetihnâmesine göre Kili (romence: *Chilia, Kilia*) kalesi 20 Cemâziyelâhire 889 (15 Temmuz 1484), Perşembe günü feth olunmuşsa da⁵⁸ aynı yerli kaynaklara göre Salı 14 Temmuz 1484'de teslim alınmıştır. Gerek bir tanıtımızda⁵⁹ ve gerek yeni bir bildirimizde de⁶⁰ bu meseleyi işaret edebilmiştik. Bir günlük fark olması sebebi eski Osmanlılar Farsî usulıyla hicri tarihini 16 Temmuz'da değil 15 Temmuz'da (622) başlatırlardı. Meseleyi N. Beldiceanu açıklamıştır⁶¹. Yukarda anılan Kara Boğdan seferlerine veya özellikle Râzboieni savaşına ait fetihnâmelerin bazıları uzunca (birkaç metre) ve bazıları da kısaca kronik "Chronique minore" şeklindedirler.

Fetihnâmelerden başka neşr olunmuş Türkçe (1476) tarihli belgelerden Tatar Hanı Mengli-Giray'ın⁶² ve şirin boylarındaki aşiretlerden Eminek

⁵⁸ Bkz. Dr. Andrey Antalfy, *Două documente din biblioteca Egipteană de la Cairo despre cucerirea cetății Chilia și Cetatea Albă în 1484*, "Revista istorică" (N. Iorga) XX, 1-3 (București-1933), s. 33-42. Ağâh Sırrı Levend Hilmi'nin Mısır Kataloğuna dayanarak bu iki fetihnâme'yi Kanunî Sultan devrine ait olduklarını yanlış saymıştır (Bkz. *Münşe'ât-i, Fetih-Nâme-i Kara Boğdan - Gazavât-Nâmeler ve Mihaloğlu Ali Beyin Gazavat-Namesi*... Türk Tarih Kurumu Basımevi - Ankara, 1956, s. 50-51.) A. Antalfy'nin özel araştırmasına göre bu fetihnâmelerin birisi Farsça ve diğeri Türkçe'dir; İkisinde 1484/889 H. tarihli olarak II. Bâyezidindirler. Aynı gün: *Perşembe 20 Cemâzi II = 14/15 Temmuz 889 = 1484* bkz. İsmail Hâmi Danişemend, aynı eser, c. I, s. 383.

⁵⁹ Merhum L. Fekete'nin *Einführung in die persische Paläographie. 101 Dokumente. Aus dem Nachlass des Verfassers*, Herausgeben von G. Hazaı..., Budapest, Akadémiai Kiadó, 1977, 591 s. / 242 faks. pl. 8. tanıtımız hakkında bkz. "Revista de istorie" nr. 2, București-1981, s. 363-371 (M. Guboglu).

⁶⁰ *Două "Scrisori de biruință Fath-Nâma" și o "Carte împărătească": Hunkâr-Nâma de la Mehmed II privind bătălia de la Râzboieni* (iul. 1476)

⁶¹ Bu mesele hakkında bkz. N. Beldiceanu, *La campagne ottomane de 1484: ses préparatifs militaires et sa chronologie, dans Le Monde des Balkans (1402-1566). Institutions, Societe, Economie*, Londra, 1976, s. 73 (Chap. V) ve notlar; ilk defa bu makale "Revue des études roumaines", t. V-VI, Paris-1960, s. 67-77 başlıklı dergi'de basılmıştır.

⁶² (1476 Ocak-Nisan). İstanbul, TKSM. Arşivi Original E. nr. 6691/4; neşr.ed. Fevzi Kurtoğlu, *İlk Kırım hanlarının mektupları*. "Belleten". Türk Tarih Kurumu Basımevi - Ankara, 1937, I, 3-4, s. 641-655; Akdes Nimet Kurat, *Topkapı Sarayı Müzesi Arşivindeki Altın Ordu, Kırım ve Türkistan hanlarına ait yarlık ve bitikler*, İstanbul-1940, s. 43; Cemil Tahsin, *Două documente tătărești referitoare la campania din 1476 a Sultanului Mehmet II*. "Anuarul Institutului de istorie și arheologie-A.D. Xenopol", Iași-1968, V, s. 185-194; *Râzboieni...* (1977), s. 151-154 + facs. (M. Guboglu).

Mırza'nın ⁶³ II. Fâtiḥ Sultan Mehmed'e hitâben mektubunu hatırlayabiliriz. İkisi de Kara Boğdan seferine aittirler.

Bizans kaynaklarından ancak çağdaş Georgios Sphrantzes'in *Memorii-“Hatırat”* 1401-1477 başlıklı eserinde ⁶⁴ Fâtiḥ II. Mehmed'in Boğdan (metinde Vlahia = Moldova) seferi hakkında kısaca bir kıta vardır. Neticesi şöyledir: "... Ama Eylül'de 6 9 85 yılında (= M. 1476) Vlahia'dan (= Boğdan) fazla mağlub ne kadar muzaffer olarak dönmüştür..." ⁶⁵ diye yazmıştır. Diğer yabancı kaynaklar gibi bunda da yansızlık çok azdır. *16. Asırda Yazılmış Grekçe Anonim Osmanlı Tarihi* ⁶⁶ başlıklı kronikte şu kıta gözümüze çarpar: "Son derece güzel küçük bir çocuk olan kardeşi yüzünden itibarı artan MOLDAVIA Prensi LADOS'u ⁶⁷ çağırdı... "(s. 163)... (Uzun Hasan'ı mağlub ettikten sonra)... "Ertesi yıl (1476) Türkler MOLDAVIA ve EFLAK'TA akın yaptılar. O zaman STEFANOS PAKINOS ⁶⁸ adındaki MOLDAVIA beyi muharebe hazırlığı yaptı ve yanına birçok muharip aldı, dört sancak beyi yakaladı, birçok Türk'ü öldürdü ve otuz kadar sancak aldı" (s. 171). Bu gerçek olay Hadım Süleyman Paşa'nın tanınmış mağlubiyetidir. (10 Ocak 1475).

Fâtiḥ Sultan II. Mehmet'in gerek Boğdan seferi ve gerek Râzboieni savaşından (26 Temmuz 1476) bahseden Romen hikâyevi-naratif kaynaklarından *Letopiseşul de la Bistrița* (Bistriçe vekâyinâmesi) ⁶⁹ ve *Analele de la Putna kronikleri* ⁷⁰ başlıklı çağdaş İslav-Romen kronikleri (XV. y. y.) sayılabilir. Bu kronikler Ştefan çel Mare'nin emriyle bazı keşişler tarafından

⁶³ İstanbul, Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi-Ktp. E. 14/7366 ve E. 3179 (Arapça); neşr.ed. Fevzi Kurtoglu, aynı makale, "Belleten" I, 3-4 (1937) s. 644-646; A.N. Kurat, aynı eser, s. 103; Cemil Tahsin, aynı makale, s. 193-194; *Râzboieni...* (1977), s. 202-206, nr. 39.

⁶⁴ Georghis Phrantzes, *Chronicon* - "Kronik", Türk Tarih Kurumu'ndaki VI. Mirmiroğlu'nun bir tercümesi varsa da kullandığımız eser şudur: Gheorgios Sphrantzes, *Memorii 1401-1477*. Ediție critică de Vasile Grecu, Edit. Academiă R. S. România, București-1966, XVIII + 618 s. II. Mehmed'in Vlahia-Eflâk doğrusu (*Moldavya-Boğdan*) seferi *Chronica IV*, 23, 13-18.

⁶⁵ Neşr. ed. Vasile Grecu, aynı eser, s. 589.

⁶⁶ *Giriş ve Metin* (1363-1512). Hazırlayan: Şerif Baştav, Ankara Üniv. Basımevi - 1973, VI + 207 s.

⁶⁷ Şeref Baştav, aynı eser, s. 163-165, 169

⁶⁸ Ş. Baştav, aynı eser, s. 170-171.

⁶⁹ Ioan Boğdan, *Vechile cronici moldovenești pînă la Ūreche*, București - 1891, XII + 292 s.; aynı eser *Cronicile slavo-române din sec. XV-XVI* publicate de Ioan Boğdan. Ediție revăzută și completată de P.P. Panaitescu, București - 1959, 332 s.

⁷⁰ Yukarda anılan "Eski Romen kronikleri" (XV-XVI y. y.) I. Boğdan ve P. P. Panaitescu basımları.

yazılmıştır. Yansızlıkları da vardır. Çünkü Ştefan Çel Mare'nin mağlup olduğunu yazarlar. Bunlardan başka çağdaş kaynaklardan 8 Kasım 1496 tarihli *Inscripția de la Războieni* (Războieni'deki kitabe)⁷¹ unvanlı Ştefan Çel Mare'nin Türklerle savaştığı yer olan Războieni'deki kilisenin kapısı üstünde bulunan kitabe (*inscription*) çok önemlidir. Bu epigrafik kaynaktan meşhur Boğdan voyvodası Ştefan Çel Mare kendi ifadesi veya itirafına göre Türkler tarafından mağlup edilmiştir. Yukarda anılan kaynağa göre "ezilmiş"tir. Slavca yazılmış bu epigrafik-yazıt'lık kaynaktan başka, Koca Ştefan'ın Venedikli tabib Matheud'a hitâben şöyle: "Her bir taraftan düşmanlarla çevirilmiş olduğumdan ne zamandan beri bu memleketin hâkimiyetinde bulunuyorum 36 tane savaşım oldu. Bunların arasında 34-ünde muzaffer olduğuma rağmen ikisinde mağlup oldum" diye itiraf etmiştir. Bunlar'ın birisi muhakkak Valea Albă "Akdere" Războieni'deki (26. VII. 1476) Osmanlı-Türkleri tarafından yenilmesini Büyük Ştefan tekrarlamıştır. Bu haber, romence'ye de tercüme olunmuş, yukarda anılan doktor'un Venedik Dojesine yazılmış raporunda bulunmaktadır. (bkz. Maria Holban-Maria M. Alexandrescu-Dersca, *Călători străini despre țările române* (Romen ülkeleri hakkında yabancı seyâhları, București-1968, s. 148-149). Gerek bu epigrafik ve gerek şu diplomatik kaynaklara rağmen bazı romen tarihçileri A. Ūetea (öl. 1977), M. Berza (öl. 1978) ve Manole Neagoe başta olarak Fâtih'in Boğdan zaferini ya çok çok küçültmelerdir ya da inkâr etmişlerdir. Maalesef, tarihçilik milli veya şovencilikle yazılamaz. "Sine ira et studio" (Taçit, *Anale*) diye ifâdeye göre yazılır.

Ancak yalnız çağdaş tarihsel kaynaklar değil, Romen Halk Edebiyatında da Războien'deki Türklerle savaş derin izler bırakmıştır. Meselâ, çok önce halk ağzında kullanılmış ve sonra XVII. y. yılın sonlarında veya XVIII. y. yılın başlarında boğdanlı vekâyinâmecî Ion Neculçe (öl. 1744/45) tarafından derlenmiş *O seamă de cuvinte*- "Bir takım söz"⁷² başlıklı folklor kaynağında konumuz hakkında da bazı fasıllar vardır. Birisi şöyle başlar: "Koca Ştefan, Războien'de Türklerle yaptığı savaşta mağlup olduktan

⁷¹ Bkz. neşr.ed. Melchisedec *Inscripțiunea de la mănăstirea Războieni județul Neamțului*. "Analele Academiei Române", seria II, tom. II, 1884 - 1885, s. 171 - 203. (Metin, tercüme ve izahlar); N. Iorga, *Inscripții din bisericile României*, vol. I, nr. 16, s. 43-45 ve vol. II, nr. 659, s. 230, București-1905-1908 (Metin, tercüme ve izahlar); G. Balș, *Bisericile lui Ștefan Çel Mare*, București-1929, s. 161 (Fotokopi okunamaz) vb. bkz. *Războieni...* (1977), s. 345-347, nr. 75 (O. Guțu).

⁷² Bkz. Ion Neculce, *Letopisețul Țării Moldovei* Ed. Iorgu Iordan, București-1957, s. 100 (& IX) ve daha iyisi neşr. Al. Procopovici... Ciraiova-1942), S. 9-36; "O samă de curinte" (no. 1-42).

sonra Neamtz adlı kalesine sığınmak istediye de, orada bulunan annesi "kuş kendi yuvasında kaybolmaz"- diyerek müsaade etmedi (s. 107, XX & IV). Bu hikâye geleneğe dayanarak az çok çağdaş kaynaklardan sayılır. XVII. y. yılın ilk yarısında yaşamış Boğdanlı vekâyinâmecî Grigore Ureche (öl. 1647) *Letopiseşul Țării Moldovei* (Boğdan memleketinin kroniği) ⁷³ başlıklı eserinde Osmanlı-Türklerle Râzboieni savaşı hakkında bir iki yapraklık bir kıtası vardır. 1714'te yazılmış ve sonra birkaç defa neşr olunmuş tanınmış Romen âlimi meşhur Kantemiroğlu Demetrius yâni Dimitrie Cantemir'in (Kantemir: 1673-1723) *Osmanlı İmparatorluğunun yükseliş ve çöküş tarihi* ⁷⁴ başlıklı eserinde Fâtih'in iki Boğdan seferi hakkında kısaca birer kıta vardır. Maalesef, Valea Albă veya Râzboieni'nin yerlerini Fâlcîu bölgesiyle karıştırmıştır. Bilindiğine göre 1711'de Baltacı Mehmed Paşa ve Deli Petro'nun Fâlcîu-Huşi civarında kendi savaşı vuku' bulmuştur.

XIX. y. yılın ikinci yarısında, Romen millî devleti kurulduktan sonra (1859) Romen tarihçileri kaynaklar toplamaya ve bunlara dayanarak makale-etüd ve eserler yazmaya büyük bir titizlikle girişmişler; Fazlasıyla faaliyet göstermişlerdi. Böylece tanınmış Romen âlimi Boğdan Petriceicu Hasdeu (1838-1907) Hoca Sadüttin Efendi'nin *Tacû't-tevârih* başlıklı İtalyanca tercümesine ⁷⁵ dayanarak *Relația turcă despre bătălia de la Valea Albă între sultanul Mahomet și Ștefan cel Mare în 1474-1476* (Sultan Mehmed ve Ştefan cel Mare arasında Ak-Dere savaşı hakkında Türk bilgisi: 1474-1476) ⁷⁶ başlıklı bir makale yazmıştır. Gerek hadım Süleyman Paşa'nın ve gerek Fâtih Sultan Mehmed'in Boğdan seferlerinin 400. yılı dolayısıyla Romen diplomatı ve tarihçisi Dr. Constantin Esarcu (öl. 1898), Venedik arşivlerindeki belgelere dayanarak bazı etüdlerle vesikalar basmıştır. Bunların arasında: *Ștefan cel Mare- Documente descoperite în arhivele Veneției...* (Büyük İstefan. Venedik arşivlerinde keşf olunan belgeler) ⁷⁷, *Documente istorice descoperite în arhivele Italiei...* (İtalyan arşivlerinde tarihsel belgelerin keşf olunması) ⁷⁸ ve *Documente din arhivele de Frari din [Venezia (1476)*

⁷³ Neşr. ed. Constantin Giursecu, *Letopiseşul Țării Moldovei pînă la Aron Vodă...* (1595), întocmit după Grigore Ureche Vornicul..., București -1916, 304 s.; Ion D. Lăudat, Grigore Urechî (Monografie) și alte studii din Literatura română veche, Iași-1971, özel kaynakça-bibliografîa s. 218-219 ve *Râzboieni...* (1977), s. 343-344, nr. 73 (O. Guşu).

⁷⁴ Romence'den Türkçe'ye çeviren: Özdemir Çobanoğlu "Kültür Bakanlığının Yayınları" 2 Ankara - 1979, s. 18.

⁷⁵ Vincio Bratutti, *Chronica dell'origine e progressioni della casa Ottomana composta da Saidino Turco*, II. kısım Madrid-1652, 4°

⁷⁶ "Arhiva istorică a României" (dergi) t.I²² (București-1865), s. 31-34.

⁷⁷ București - 1874, 104 s.

⁷⁸ București - 1878, 97 s.

Venediğin Frari arşivindeki belgeler]⁷⁹ başlıklı katkılarını hatırlayabiliriz. Bunların arasından ayrıca Latince'ye tercüme edilmiş ve Romenceye özetlenmiş Ak-Koyunlu Uzun Hasan'ın Boğdan voyvodası Ştefan çel Mare'ye hitâben bir mektubu basılmıştır: Bu mektup *Scrisoarea inedita a şahului Persiei Uzun Hasan către Ştefan cel Mare 1474, noiembr. / XI 29* (29 Kasım 1474 tarihli Acem-Persia-İran şahı Uzun Hasan'ın Ştefan çel Mare'ye yazdığı yayınlanmamış bir mektubu)⁸⁰ başlığını taşır. Tarihi biraz şüpheli olarak Bükreş Üniversitesi (Slav dili) hocalarından Petru Cançel'in *Data epistolei lui Uzun către Ştefan çel Mare şi misiunea lui Isak-Beg* (Uzun Hasan'ın Ştefan çel Mare'ye mektubu tarihi ve Ishak Bey'in heyeti)⁸¹ unvanlı makalede tarihini tespit etmiştir. 1472-1473 koymuştur. Yahudi kaynaklarına dayanarak müsteşrik Dr. Mayer Halevy de *Les guerres d'Etienne le Grand et d'Uzun Hasan contre Mahomet II, d'après la chronique de la Turquie du candiote Jlie Capsali*⁸² başlıklı makalesinde aynı meseleyle uğraşmıştır. Aynı ebraist müellifin *Le rôle d'Ishak-Beg médecin et ambassadeur de Uzun Hasan en Moldavie et dans les pays voisins*⁸³ unvanlı diğer bir makalesini hatırlayabiliriz. Maalesef, çok iyi Almanca bilmesine rağmen yukarda anılan Prof. Dr. B. S. Baykal'ın *Die Vorbereitung Uzun Hasans zum Entscheidungs Kampf gegen die Osmanen und der Beginn der Kriegen*⁸⁴ başlıklı makalesinden hiç haberi olmamıştır. Bu ayrıç'tan sonra, XIX. y. yılın sonlarına doğru, gerek genç tarihçi N. Iorga'nın *Acte şi fragmente cu privire la istoria Românilor* (Romenlerin tarihine ait belge ve kita'lar)⁸⁵ ve gerek ondan önce Nicolae Densuşianu (1846-1911)'nin Hurmuzaki koleksiyonundaki *Documente privitoare la istoria Românilor* (Romenlerin tarihine ait belgeler) (1199-1575)⁸⁶ başlıklı ciltlerinden birisinde Fâtih'in Boğdan seferlerine ait bazı belge ve haberler vardır. Bunların çoğu Batı Avrupa arşivlerinden toplanmıştır. Aynı zamanda ilk meşhur Romen tarihçisi A. D. Xenopol (1847-1920) *Istoria Românilor din*

⁷⁹ "Arhiva" (dergi), Iaşi, IV (1893), nr. 3-4, s. 204 vs.

⁸⁰ Venedik. Biblioteca Marciana. Latince tercüme: *Epistolae principum et...* ad Sixt IV vs.; "Columna lui Traian" (dergi) VII (Bucureşti-1876, oct.X.1876, s. 464-466 (C. Esarcu); N. Densuşianu: "Hurmuzaki, *Documente privitoare la istoria Românilor*" vol. II, 2 (Bucureşti-1891) ve *Războieni...* (1977), s. 119-123, nr. 1 "Esarcu'dan tercüme ve metin (C. Vlad).

⁸¹ Bucureşti-1912, 40 s. (Seminarul de istoria Românilor la Universitatea din Bucureşti, *Bibliografia*, s. 3-5)

⁸² "Studia et Acta Orientalia" I (Bucarest - 1957), s. 189-198.

⁸³ Communication Présentée au XV Congrès international de la Médecin. Madrid, V. 1956, Bucureşti-1956, 19 s.

⁸⁴ Bkz. 45 not, s. 3.

⁸⁵ Bucureşti, 1895-1897, 3 vol. (Cilt), özellikle I. Cilt.

⁸⁶ Bucureşti, 1887-1897, 6 tom. (Cilt).

Dacia Traiana (Trayan Dakyasındaki Romenlerin tarihi)⁸⁷ başlıklı ilk Romen tarihi sentezinde II. Mehmed Fâtih'in Boğdan seferlerine birer uzunca bab veya kısım ayırmıştır. Bundan sonra yüzyılımız başlarında N. Iorga da *Geschichte des Rumänischen Volkes im Rahmen seiner Staatsbildungen* (Devlet teşkilâtı çerçevesindeki Romen Ulusu'nun tarihi)⁸⁸ adlı eserinde bu meseleyi daha genişletmiş ve az çok derinleştirmiştir. Aynı tarihçi tanınmış *Geschichte des osmanischen Reiches...* (Osmanlı Devleti tarihi)⁸⁹ unvanlı eserinde bazı yeni kaynaklara göre Fâtih'in Boğdan seferlerini fazlasıyla tasvir etmiştir. Aynı zamanda Romen tarihçisi Ion Ursu (1875-1925) gerek Paris Bibliothèque Nationale'de italyanca yazmalara (Nr. 1238) ve gerek Archives des Affaires Etrangères'de suretlerine (No. 2) dayanarak çok değerli, yukarda da anılan Donado da Lezze ve Giovanni Maria Angiolello'nun *Historia turchesca* (1300-1514)... başlıklı eserini neşr etmiştir⁹⁰. Yukarda da andığımız gibi Angiolello'nun Boğdan seferine katılma hatıratları ve Ruznâmesi çok değerlidir. Birkaç yıldan sonra gene Prof. Dr. Ion Ursu'nun *Ştefan cel Mare și Turcii* (Ştefan Çel Mare ve Türkler)⁹¹ başlıklı eseri neşr olunmuştur. Yalnız bu Romen-Avrupalı tarihsel kaynaklarından değil, iyi Macarca bildiğinden Joseph Thüry'nin *Török Történitörök* (Türk tarih yazarları)⁹² başlıklı eserinden ve birkaç çağdaş Osmanlı kroniğinden ve özellikle Paris Millî Kütüphanesi'ndeki Antoine Gallant'ın Hoca Sadüttin Efendi tercümesinden faydalanmıştır.

⁸⁷ Iași (Yaş), 1881-1883, vol. (Cilt) II (Iassi-1889), 590 s.; *Türklerle Ştefan çel Mare'nin savaşları: Racova, Râzboieni* (s. 303-363). A. D. Xenopol, *Histoire des Roumains depuis les origines jusqu'à l'Unification des Principautés*. Avec une préface par Alfred Rambaud, Paris-1896; *Istoria Românilor din Dacia Traiană*, neşr. ed. I. Vlădescu (București-1925) vb.

⁸⁸ Band I (Gotha-1905), s. 349-350; *Hadım Süleyman Paşa'nın Boğdan seferi ve bozguna uğraması*; s. 351-355; *Fatih'in Boğdan seferi*.

⁸⁹ II. Cilt = Band (Gotha - 1909), s. 170-179 (*Fâtih'in Boğdan seferleri*). 25 Mayıs 1978-de, "N. Iorga" tarih Enstitüsünde Prof. Bekir Sıtkı Baykal *Considération sur "L'histoire de l'Empire Ottoman"* de N. Iorga Almanca bir bildiri sunmuştu. Bu münâsebetle N. Iorga'nın *Geschichte des osmanischen Reiches...* başlıklı eseri merhum Başkan Örd. Prof. Enver Ziya Karal'ın tavsiyesiyle Türkçe'ye tercüme olunmasını açıklamıştı (Bkz. Yorga Osmanlı Tarihi Cilt V 1774-1912, Çevircin: B. Sıtkı Baykal, Ankara- 1948, XVI + 690 s.).

⁹⁰ Bkz. Donado da Lezze - *Historia Turchesca* (1300-1514). Publicată, adnotată împreună cu o *Introducere* de Dr. Ion Ursu, București-1909/1910, LX (Giriş-Introducere) + 304 s. 8; Fâtih'in Boğdan seferleri hakkında "Carabogdano"... s. 83-93; metin ve Romence tercümesi hk. bkz *Călători străini în țările române*, București-1968, s. 133-145; ve *Râzboieni...* (1977), s. 254-260, nr. 58 (C. Vlad).

⁹¹ București-1914, 224 s. 8°; *Hadım Süleyman Paşa'nın Boğdan seferi ve Türklerin Vaslui civarındaki bozguna uğradıkları* (s. 70-91)

⁹² Cilt I-II, Budapesth- 1893-1895, 2 vol.

Sonuna ilâve olarak Türkçeden Fransızcaya tercümeyle de eklemiştir. Böylece gerek Hadım Süleyman Paşa'nın (1474-1475) ve gerek Fâtih Sultan II. Mehmed'in Boğdan seferlerine (1476) büyücek birer kısım ayırmıştır⁹³. Aynı zamanda Valea Albă yâni Râzboieni savaşını iyice tasvir etmiştir. Aynı eseri genişletip derinleştirdikten sonra *Ştefan cel Mare. Domn al Moldovei dela 12 Aprilie 1457 până la 2 iulie 1504* (Büyük İstefan. Boğdan voyvodası: 12 Nisan 1457-2 Temmuz 1504)⁹⁴ başlıklı eserini tekrar bastırmıştır. Bunda da Fâtih'in Boğdan seferleri fazlasıyla yer almıştır⁹⁵. Tarihçi Ion Ursu'dan önce, sonra Akademi başkanı olan Andrei Rădulescu (1880-1959) *Luptele lui Ştefan cel Mare cu Turcii în anii 1474-1476* (1474-1476 yıllarındaki Ştefan Çel Mare'nin Türklerle savaşları)⁹⁶ başlıklı makalesini bastırmıştır. Fazla Romen-Avrupalı kaynaklara dayanan bu araştırma baştan sona kadar gerek Hadım Süleyman Paşa'nın ve gerek II. Mehmed'in Boğdan veya Kara Boğdan seferlerine aittir.

Bunlardan başka aynı meşhur N. Iorga'nın *Histoire des Roumains et de la Romanité Orientale...*⁹⁷ başlıklı değerli tahlil ve sentezinde: *La lutte pour l'unité politique des deux pays Roumains* (V, s. 196-244) ve *Par-dessus le tombeau de Mahomet le Conquérant* (V, s. 245-284) bölümlerinde Fâtih'in Boğdan seferlerine ait değerli haberler ve orijinal görüşler eksik değildir. Daha küçük bir ölçüde olsa da aynı yılda basılmış Prof. Al. V. Boldur'un da *Istoria Basarabiei* (Bessarabia) başlıklı eserinde⁹⁸ gerek Süleyman Paşa'nın mağlubiyetini (10 Ocak 1475) ve gerek Fâtih'in şahsen idare ettiği Boğdan seferini (1476) iyice tasvir etmiştir. Netice şöyledir: "Hakkikat budur Valea-Albă (*Râzboieni*) savaşında dışardan hiçbir yardımı olmayan Koca Ştefan büyük bir bozguna uğramıştır ve sonra kurtulan askerleriyle ormanlık dağlara (piçinelere) gizlenmişlerdir" (s. 194). Aynı zamanda tanınmış Prof. Dr. ve son senelerinde Akademisiyan Constantin Giurescu (1901-1977)'nin da *Istoria Românilor...*⁹⁹ başlıklı değerli eserinin gerek eski baskısında gerek oğlu

⁹³ Sadettin'in Fransızca tercümesini (Antoine Gallant, Bibl. Nationale kullanmıştır. Bkz. Ion Ursu, *Ştefan cel Mare și Turcii*, București. 1914, & III, s. 40-91.

⁹⁴ București- 1925, 462 s. 8°.

⁹⁵ Aynı eser, s. 80-95; *Süleyman Paşa'nın Boğdan seferi, seferin sebepleri Vaslui'daki savaş*; s. 96-145; *Fâtih'in Boğdan seferi...*

⁹⁶ București- 1908, 90 s. 8° (Lucrarea făcută în 1904 la seminarul de istoria Românilor).

⁹⁷ București- 1937, 537 s. pl. + faks. 8°.

⁹⁸ *Contribuți la studiul istoriei Românilor* vol. I *Epocile vechi* (până la sec. XVII), Chișinău - 1937, II + 330 s. + pl. 8°.- İçindekilerden: "*Süleyman paşa'nın Vaslui'da bozguna uğraması*" (s. 193-194); Fâtih'in Boğdan seferi ve "çok tuhaf" Râzboieni savaşının neticesi (s. 194-195) vb.

⁹⁹ București- 1943, vol. (Cilt) II partea 1-a; ed. (baskı) IV.- *Inceputul conflictului cu turcii* - "Türklerle savaşın başlaması" (s. 59-62); *Lupta de la Vaslui* - "Vaslui'daki savaş" (s. 62-67). *Campania lui Mehmed al II-lea. Lupta de la Râzboieni* (s. 67-70) vb.

Dinu C. Giurescu ile yazdığı yeni baskısında¹⁰⁰, Fâtih'in Boğdan seferi de iyice bir yer almıştır. Bundan önce *Istoria României* (Romanya tarihi) başlıklı eserde aynı konu ihmâl edilmemiştir. Romen tarih yazarlığında *Ştefan cel Mare* hakkında beş on monografi vardır; Bunlardan birisi N. Iorga'nın¹⁰¹ ve diğeri de Alexandru V. Boldur'un¹⁰² eserleridir. İkisinde de orijinal görüşler vardır. Son eser Nicolae Grigoraş'ın *Moldova lui Ştefan cel Mare* (Koca Ştefanın Moldovası) isimlidir. (San. 1982, 320 s). IV. Capitol (bölüm)' *Războieni* başlıklıdır (s. 138-189).

I. Dünya Savaşı'ndan önceki ufak katkılardan Teodor Cirevetz'in *Bătălia de la Racova Vaslui a lui Ştefan cel Mare cu Turcii din ian. 1475* (Ocak) tarihli *Ştefan cel Mare'nin Rakova/Vaslui da Türklerle savaşı*¹⁰³ ve Radu Rosetti'nin *Incerări critice asupra războaielor din anii 1475-1476 dintre Ştefan cel Mare și Turcii* (1474-1476 yılları arasında Ştefan cel Mare ve Türkler savaşları hakkında deneme tenkitleri)¹⁰⁴ başlıklı makalelerini hatırlayabiliriz. Son iki cihân savaşı arasında bir takım ufak tefek katkılarıyla bazı değerli araştırmalar da neşr olunmuştur (Al. Culici ve Radu Rosetti). Ufak olanlardan şunları işaret edebiliriz: D. I. Georgescu, *Războaiele lui Ştefan cel Mare* (Koca Ştefanın savaşları - muhakkak Türklerle de yer almaktadırlar)¹⁰⁵, Emil Guduraki'nin *Boierii Moldovei în lupta de la Valea Albă* (Akdere savaşında Boğdan boyarları)¹⁰⁶, hocası Ilie Minea'nın *Despre lupta de la Podul Inalt* (ian. 1475) Yüksek-Köprü denilen mevki'de Türklerle savaş)¹⁰⁷, Constantin Ciohodaru'nun *Lupta de la Vaslui* (10 ian 1475) (Vaslui'daki Türklerle savaş)¹⁰⁸ ve Vasile Popovici'nin *Bătălia de la Racova-Vaslui din ziua de 10 ianuarie 1475* (10 Ocak 1475 tarihli günde

¹⁰⁰ *Istoria românilor...* Bucureşti- 1976, 448 s. 8°; *Campaniadin 1475. Lupta de la Vaslui - 10 ian. 1475* (s. 161-164); *Expediția lui Mehmed II în Moldova. Războieni - 1476* (s. 164-167).

¹⁰¹ Bkz. N. Iorga, *Istoria lui Ştefan cel Mare*, Bucureşti- 1904, 374 s. 8° (yeni baskısı - 1966).

¹⁰² Bkz. Al. V. Boldur, *Ştefan cel Mare voievod al Moldovei. (1453-1504) Studiu de istorie socială și politică*, Madrid - 1970, 367 s., 8°. Fâtih'in Boğdan seferleri hakkında birkaç sahife vardır.

¹⁰³ *Conferința ținută la cercul militar din Tirgoviște* (Tirgoviște kasabasının askerî dairesinde konferans), Bucureşti - 1903, 50 s. 2°.

¹⁰⁴ Bucureşti -1914, 44 s. 8°.

¹⁰⁵ Cimpullung-Muşcel, 1926, 299 s. + III pl. h. 8°.

¹⁰⁶ "Cercetări istorice" (Tarihî araştırmalar), Iaşi, 1927-1931, nr. 5-7 s. 373-374. *Türklerle Războieni'deki savaş...*

¹⁰⁷ "Cercetări istorice" (dergi), Iaşi, 1932-1933, s. 13-14; 1940, nr. 1-2, s. 688-690.

¹⁰⁸ "Revista învățatorimii Vasluiene" nr. 10, dec.-Aralık 1940, s. 45-46 (Ayrı baskısı da vardır).

<Türklerle> Racova-Vaslui savaşı¹⁰⁹. Daha değerlilerinden Colonel (= albay) Alexandru Culici'in: *Racova. Bătălia de lângă Vaslui* (10 ian. 1475) Rakova adlı mevki'de Vaslui civârındaki (Türklerle) savaşı¹¹⁰, *Campania din 1476 contra Moldovei. Ștefan cel Mare II: Bătălia de la Valea-Albă-Râzboieni* (Boğdan üzerine 1476 tarihli (Osmanlı seferi). Koca Ștefan: Valea Albă - Râzboieni adlı yerlerde savaşı)¹¹¹ vb. başlıklı araştırmalarını hatırlayabiliriz. Üstün askerî tarihçi yukarda anılan general Radu Rosetti'nin *Stephan the Great of Moldovia and the Turkish invasion...* (1927)¹¹², *Essai sur l'art militaire des Roumains*¹¹³, "*Care au fost adevăratele efective ale unor armate din trecut*?" (Mazi'deki bazı orduların hakiki askerî mikdarları ne idi?)¹¹⁴ ve özellikle *Istoria artei militare a Românilor* (Romenlerin askerî sanatı tarihi)¹¹⁵ başlıklı eserlerinde gerek Hadım Süleyman Paşa'nın Boğdan'da uğradığı bozgun'a (10 Ocak 1475) ve gerek Fâtih'in Boğdan seferine ve özellikle Râzboieni savaşı'na dair (26 Temmuz 1476) bol bol haberler ve kısımlara rastlanır. Aynı zamanda askerlerin hakiki miktarlarını verip, diğerlerinin mubalağalı olduklarını açıklamaktadır. II. Dünya Savaşı'ndan sonra, askerî tarihçi Ion Cupșa'nın çok başarılı olamamıştır; çünkü kaleme aldığı bazı meseleleri pek derinleştirememiştir. Gerek Hadım Süleyman Paşa'nın bozguna uğraması (10 Ocak 1474) ve gerek Fâtih'in Râzboieni savaşında zafer kazanması (26 Temmuz 1476) hakkındaki bazı ayrı meseleleri karıştırmıştır. Ona göre ikisi de Boğdanlıların zaferidir (!). Üstünkörü çalışmasına rağmen I. Cupșa'nın şu makale-etüdüleri göze çarpar. *Bătălia de la Vaslui - ian. 1475. Pagini din cronica țării* (Ocak 1475 tarihli (Türklerle) Vaslui'daki savaş - Memleketin kroniğinden sayfalar)¹¹⁶; *Arta militară a Moldovenilor în a doua jumătate a secolului al XV-lea: Ștefan cel Mare* (XV. y. yılın ikinci yarısında boğdanlıların

¹⁰⁹ București "Tipografia militară" - 1938, 26 s. (Extras-ayrı basımın "România militară" dergisinden, febr.- Şubat 1938).

¹¹⁰ București -1938, 27 s. 8° (Extras din rev. "România militară", martie 1938).

¹¹¹ *Victorie cîştigată de marele erou moldovean Ștefan cel Mare asupra semi-lunei, Vaslui, 15 s. + 1 h.*

¹¹² London - 1927, 27 s.; 8°

¹¹³ București - 1935, 200 s. + 2 h. 8°

¹¹⁴ Fransızca özeti: *Sur les effectifs de quelques armées dans la passé*. "Analele Academiei Române". Memoriile le secțiunii istorice. Seria III, Tomul XXV, Mem. V, București - 1943, 20 s. 8°.

¹¹⁵ *Pînă la mijlocul secolului al XVII-lea* (XVII. y. yılın ortalarına kadar), București-1947, 622 s. 8° (Academia Română. Studii și Cercetări LXXIV).- Râzboiele moldovenilor contra Turcilor și Muntenilor (Türklerin ve Eflaklıların üzerine boğdanlıların savaşları) (s. 226-253) vb.

¹¹⁶ *Râzboiul din 1475. Fapte*. "Pentru apărarea patriei nr. 1 (București -1956), s. 24-25.

askerî sanatı - Koca Ştefan)¹¹⁷; *Contribuția lui Ștefan cel Mare la desvoltarea artei militare românești* (Romen askerî sanatının inkişafına Ştefan çel Mare'nin katkısı)¹¹⁸ ve yukarda anılan *Bătălia de la Vaslui 10 ian. 1475* başlıklı, makale - etüdünün tekrarlanması ve az çok genişletilmiş¹¹⁹.

İkinci Dünya Savaşı'ndan çok sonra iki ciltli *Cronici turcești privind ȕrile române. Sec. XV-XVII* (Romen ¼lkelerine ait Türk kronikleri: XV-XVII. y. y.)¹²⁰ başlıklı eserimiz önceden hazırlanmış ancak biraz geç basılmıştır.

Osmanlı kroniklerinden büyük bir kısmının ancak Romen ¼lkelerine ait kıta - parçaları (*Extrase*) Romence'ye tercüme edilmişlerdir. Ama Türkçe metinleri de gerekirdi, çünkü Fâtih'in Boğdan seferleri hakkında esas kaynak bunlardır.

Gerek önce ve gerek 1474-1476 tarihli savaşlarını 500. yılı dolayısıyla ufak tefek katkılar gittikçe çoğalmıştır. Bunların arasında şunlara da işaret edebiliriz: Ion Bobița, *Ștefan cel Mare la Podul-Inalt* (Yüksek Köprü'de Ştefan çel Mare)¹²¹, Alexandru Gonța (1918-1977)'nin *Tactica și strategia lui Ștefan çel Mare în bătălia de la Vaslui* ((Türklerle) Vaslui civarındaki savaşta Ştefan çel Mare'nin taktiğı ve stratejisi (10 Ocak 1475/))¹²², bundan önce ve sonraki katkılardan: Mihail Koğálniceanu'nun *Bătălia de la Războieni* (26 iul. 1476) (Răsboieni savaşı) yeniden basılmış etüdüdür¹²³, Ion Pașa'nın *Bătălia de la Vaslui (10 ian. 1475) vâzută de istoricii străini...* (Yabancı gözleriyle gör¼lmüş (10 Ocak 1475) tarihli (Türklerle) Vaslui savaşı)¹²⁴, Valentin Radu'nun *Bătălia de la Podul-Inalt* iyice etüdü, N. Stoicescu'nun da *Bătălia de la Podul-Inalt* iyice etüdü, N. Stoicescu'nun da *Două războaie cu caracter popular 1462 și 1476* (1462 ve 1476 tarihli halkavî- "populaire" karakterli iki savaş)¹²⁵ vb. Yukarda andığımız gibi 1475 tarihli Osmanlı bozgununun

¹¹⁷ București - 1959, 139 p. + 3 pl. h.

¹¹⁸ *File din istoria militară a poporului român. "Studii..."* vol. VIII, București - 1975, s. 71-91.

¹¹⁹ București "Editura militară" 1975, 71 p. + pl. 8°

¹²⁰ "Editura Academiei Republicii Socialiste România", vol. I (București, 1966), 562 s.; vol. II (Buc.-1974), 543 s. + pl. + facs. h (Izvoare orientale privind istoria Românicii 1,2) vb. (M. Guboglu).

¹²¹ Bkz. Rev. "Albina" (Kovan) 78, nr. 1, ian. 1971.

¹²² Bkz. "Revista de istorie" t. 28, nr. 1, 1975, s. 51-56.

¹²³ "Arhiva românească" (dergi), Iași (Yaş), 1840, nr. 1, s. 93-120 ve neşr. Ileana Manole, București "Editura militară" - 1973, 135 s. 8°

¹²⁴ Rev. pentru apărarea patriei VI, 1, București ian.-apr./Ocak - Nisan 1960, s. 16-17.; București "Editura Albastros"- 1972, 136 s. 16° (Valentin Radu'nun eseri: "Yüksek Köprüdeki savaş - 10.1.1975).

¹²⁵ "România și tradițiile luptei armate a întregului popor român", București "Editura Militară"- 1972, p. 58-64.

500. yılı dolayısıyla, yeni bir takım makaleler basılmıştır. Bunların arasında şu araştırmacıların katkıları göze çarpar: Vasile Neamtu, *Premisele economice ale victoriei din 10 ian. 1475-Bătălia purtată de Ștefan cel Mare pentru independență* (10 Ocak zaferinin ekonomik öncelikleri bağımsızlık için Ștefan cel Mare'nin savaşı) ¹²⁶; Constantin Rezachevici, *Ecouri occidentale tîrzii ale bătăliilor lui Ștefan cel Mare de lângă Vaslui și Valea-Albă Războieni* (Vaslui ve Akdere-Războieni civarındaki Ștefan cel Mare'nin savaşlarının Batı Avrupa'da geç âkîsleri) ¹²⁷

XVI-XVII. y. yıllardan başlayarak Koca İstefan'nin zaferlerinin batı kaynaklarındaki bazı izlerini hatırladıktan sonra şu: *Histoire du regne de Mahomet II empereur des Turcs* par Sieur Guillet ¹²⁸ ve *Nouveau dictionnaire historique des sièges et batailles mémorables...* ¹²⁹ başlıklı eserleri sunmaktan sonra iki tane fasıl kopya etmiştir; I. Vasiliu, *Ștefan cel Mare - Vaslui 1475* ¹³⁰, N. Iorga" tarih Enstitüsünde bölüm şefi tanınmış araştırmacı - tarihçi Șerban Papacostea'nın da *Caffa et la Moldavie face à l'expansion ottoman 1473-1484* makalesi ¹³¹ ile ilgili olan Matei Cazacu et Kéram Kévonian'ın *La chute de Caffa en 1475 à la lumière de nouveaux documents* ¹³² başlıklı etüdü de hatırlayabiliriz. Aynı tarihçi Șerban Papacostea'nın Ștefan cel Mare ile ilgili birkaç katkısı varsa da burada ancak *Bibliografia istorică a lui Ștefan cel Mare* (Koca İstefan'ın tarihsel bibliyografyası-kaynakçası) ¹³³ unvanlı değerli katkısına işaret edebiliriz. Bu ufak tefek kaynakçalı katkılardan sonra, Romanya'da muhakkak bunların en değerlisi: *RAZBOIENI. Cincisute de ani de la campania din 1476*

¹²⁶ "Anuarul Institutului de istorie și arheologie" A.D. Xenopol", Iași - 1975, s. XXXI-XXXVIII (fransızca özeti).

¹²⁷ "Revista de istorie" t. 28, nr. 1 (București -1975), s. 61-71.

¹²⁸ Tome second, Paris - 1790, 3.264-266 (*Hadım Süleyman Paşa'nın Boğdan seferi*) ve *Fâtih'in Boğdan seferi* - 1476 (s. 278-281).

¹²⁹ Paris - 1771, 2 ed. baskı 1801; fr. özeti: résumé: *Echos occidentaux tardifs des batailles livres par Etienne le Grand aux alentours de Vaslui et à Valea Albă* (s. 71)

¹³⁰ "Anuarul Institutului de istorie și arheologie "A.D. Xenopol", nr. 13 (Iași - 1976), s. 445-466.

¹³¹ "*Genovezii la Marea Neagră în secolele XIV-XV* (XIV-XV y. yıllarda Karadenizde Cenevizler), București - "Editura Academiei R.S. România" 1977 s. 131-154; aynı *La Moldavie tributaire de l'Empire ottomane au XV-e siècle...* "Revue Roumaine d'Histoire" nr. 3 (București - 1971), s. 445-461 (Konumuz hakkında ufak tefek haberler, harac hakkında kaynakçası eksiktir, 1 bkz. M. Goboğlu, *Le tribut payé par les principautés roumaines a la porte jusqu'au début du XVIe siècle d'après les sources turques*. "Revue des études ilsamiques" XXXVII,1 (Paris-1969), p. s. 49-80 + faks.

¹³² "Cahier du Monde russe et soviétique", XVII (Paris-oct.-dec. 1976) nr. 4, s. 495-538.

¹³³ "*Cultura moldovenească în timpul lui Ștefan cel Mare*", București "Editura Academiei R. S. România" 1964, p. 641-675.

(*Războieni* - 1476 tarihli seferin 500. yılı dolayısıyla)¹³⁴ başlıklı monografi ve metinler derlemesidir. Girişinde tarihçi Manole Neagoe'nin bazı yanlış ve mübalağalı görüşleri varsa da faydalı bir eserdir. Aynı zamanda burada da basılmış Osmanlı kroniklerinden (XV.-XVII. y. y.) parçalarda bazı eksikler vardır. Yukarda anılan *Războieni...* başlıklı eserden bir yıl sonra “post mortem” Aurel Decei'nin de *Istoria Imperiului otoman pînă la 1656* (Osmanlı İmparatorluğu tarihi 1656-ya kadar) unvanlı¹³⁵ eseri zar zor basılmıştır. halkavî - “populaire” bir şekilde olarak Fâtih'in Boğdan seferleri ve Războieni savaşı hakkında ancak kısaca tanınmış bir iki kita vardır. Boğdan seferlerindeki Türk askerî sayılardan bahsederken Süleyman Paşa için 120 000 ve Fâtih için gösterilen 150 000 gibi rakamlar muhakkak mübalağalıdır. Bazı tarihî kaynaklarda olmasına rağmen bu çeşit yanlış rakamları dikkat ve tenkitle kullanmak gerekir.

Yalnız Romen ülkeleri veya Romanya'da değil diğer Avrupa memleketlerinin kroniklerinde veya sonra yazılmış *Osmanlı tarihlerinde* Fâtih'in iki Boğdan seferine az çok sayfalar vakfedilmiştir. Bu eski hikâyevî kaynaklardan (XV. y. yılın ikinci yarısı ve XVI. y. y.) Romence'ye de bazı tercümeleler vardır. Örneğin, ecnebî vekayinâmelerden göze çarpan kıtalar şunlardır:

1. 1475-1476 tarihli olaylar hakkında Lehistan'ın tanınmış vekayinâmecisi çağdaş Jan Dlugosz'un *Historia Polonica* (Lehistan tarihi)¹³⁶.
2. Diğer Lehistan vekayinâmecisi Matey Miekowski'nin *Chronica Polonorum* (Lehlülerin vekâyinâmesi) başlıklı eserden kıtalar¹³⁷

¹³⁴ Autorii - “Müellifleri” Manole Neagoe, Olimpia Guşu, Mihail Guboglu, Radu Constantinescu ve C. Vlad: *Războieni* - Cinci sute de ani de la Campania din 1476, Bucureşti - 1977, 352 s. + 1 h. (Direcţia Generală a Arhivelor Statului din R. S. România).

¹³⁵ Bucureşti “Editura ştiinţifică şi enciclopedică”, 1978, 412 s. 8°

¹³⁶ Biblioteka (Ktp.) Czartorycki no. 1306, hatt orijinal (Millî Müzesi) - Kráków. - neşr. ed.: Jan Dlugosz, *Annales Poloniae*, ed. A. Przewdziecki, vol (= Cilt) V (opera omnia, XIV), Kráków- 1878; Jan Dlugosz, *Annales seu Cronica Incliti Regni Poloni*, ed. J. Dabrowski, Warszawa, 1964; J. Dabrowski, St. Gaweda, K. Pieradzka, J. Radzozensko: - *Razbir krytyczny Annalium Poloniae Jana Dlugosza. 1445-1480*, Warszawa - 1965; Ioannis Dlugossi, *Historia Polonica*, t. II, 1. XIII, ed. H.L.B. van Huysen, Leipzig, 1712. s. 528 ve devamı. Buna göre Latince metin ve Romence tercümesi *Războieni...* (1977), s. 234-246, nr. 52 (R. Constantinescu); Romenceye diğer tercümeleri de vardır (I. Minea, Gh. Năstase vb.).

¹³⁷ İlk Romence tercümesi B. P. Hasdeu..., “Arhiva istorică a României”, tom I, 2 (Bucureşti - 1865), metin 36-37; terc. 41-42; Latince metin ve Romence terc. *Războieni...* (1977), s. 246-248, nr. 53 (C. Vlad), vb.

3. Bernard Wapowski'nin kroniği¹³⁸ XVI. y. yılının ilk yarısından olsa da gerek Ştefan çel Mare ve gerek Fâtiş Sultan Mehmed hakkında haberleri mühimdir.

4. Macar kralı Mathias Corvin'in tarihçisi Antonius Bonfinius'un *Rerum Hungarorum decades V.* (Macarların maslahatları)¹³⁹ başlıklı eserinden 1476 tarihli olaylar hakkında kıtalar.

5. Nemçe tarihçilerinden Jacob Unrest'in *Chronicon Austriacorum* (Avusturyalıların Kroniği) 1476 yılı olaylar hakkında fasıllar¹⁴⁰.

6. Yukarda da iki defa anılan Giovanni Maria Angiollelo'nun veya donato da Lezze'nin *Historia Turchesca* (1300-1514)¹⁴¹ başlıklı eserinden Romence'ye de çevirilmiş ve basılmış "Caraboğdano" seferi hakkında (1476) bazı kısımlar.

7. 1482-1483 tarihli bir Alman kroniğinden Romence'ye tercüme kıtaları¹⁴².

8. Almanca versiyonu Schedell'in *Ştefan der Grosse* - "Ştefan çel Mare" başlıklı kronikten Romence'ye tercüme edilip basılmış fasıllar¹⁴³

¹³⁸ *Chronicorum Bernardii Vapovski parter posteriorem 1480-1535.* - "Scriptores Polonicorum", t. II, Cracoviae - 1874, s. 1-156, 8°.

¹³⁹ Bkz. Latince: Antonii Bonfinii *Rerum Hungaricarum decades quinque* neşr. ed. Royerianus, Pojon - 1744, S. 454 ve 458 d.; Latince metin ve Romence terc. *Războieni...* (1977). s. 250-251, nr. 55 (C. Vlad).

¹⁴⁰ Hanover Devlet Kütüphanesi, yazma no. XIII/763; Viyana Millî Ktp. Bibl. Nat.-Wien, yazma no. 8007. neşr. ed.: Jakob Unrest, *Österreichische Chronik* (1435-1499), ed. K. Grossman (*Monumenta Germaniae Historica*, *Scriptores rerum Germanicarum*, XI), Weimar - 1957, s. 64; N. Iorga, *Acte și fragmente...* III, s. 98-99; Almanca metin ve Romence terc. bkz. *Războieni...* (1977), s. 251-252, nr. 56 (R. Constantinescu).

¹⁴¹ Bkz. Donato da Lezze - *Historia Turchesca* (1300-1514)... neşr. ed. Dr. Ion Ursu, Bucureşti - 1909/1910, s. 83-193; İtalyanca metin ve Romence terc.: *Călători străini în țările române*, vol. I (Bucureşti - 1968) s. 133 ve devam, *Războieni...* (1977), s. 254-260, nr. 58 (C. Vlad).

¹⁴² München Devlet Kütüphanesi ve Tübingen'deki "Wilhelmstift" *Geschicht von der Türkei*, 1482-1483 den "incunabul" (çok nadir-tek baskı) Albert Kunne'deki baskı 8°, Const. I. Caradja'nın (Karaca) keşfidir. N. Iorga, *Une nouvelle source sur les campagnes de Mahomed II contre Etienne le Grand, prince de Moldavie.* "Revue historique de sud-est européen", XI, 1934, nr. 10-12, s. 341-342; Almanca metin ve Romence terc *Războieni...* (1977), s 252-253, nr. 57 (R. Constantinescu). Costin Fenesan-Jorg von Nürnberg o restituire necesară pentru istoria luptelor lui Ştefan çel Mare cu Imperiul Otoman (1475-1476). "Revista Arhivelor" Nr. 3/1982, s. 285-288.

¹⁴³ München Devlet Kütüphanesi. Latince codice (kodeks) no. 952. 28 Nisan 1502 tarihli suret, Ştefan çel Mare ve Fâtiş'in devrindedir. Neşr. ed.: Olgierd Górka, *Kronika czasów Ştefano Wielkiego Moldawskiego* (Giriş, metin ve izahlar-notlar), Kraków - 1931, 119 s.; Olgierd Górka, *Cronica epocii lui Ştefan çel Mare* (1457-1499), Bucureşti - 1937, 161 p. 8° (Biblioteca

9. Tanınmış batı hümanisti Johannes Leunclavius (XVI. y. yılın ikinci yarısında)'un 1475-1476 olayları hakkında *Historia Musulmanae Turcorum de monumentis ipsorum libri XVIII* (Müslüman Türklerin tarihi ve onların abideleri...) başlıklı eserinden bazı kitalar¹⁴⁴, vs. Muhakkak XVII. ve XVIII y. yıllardaki bazı eserlerde konumuz hakkında az çok haberler eksik değildir. Ama bunlar az çok geç akislerdendir.

Yukarda anılan rivayet - naratif kaynaklardan başka XIX. y. yıldan itibaren Batı Avrupa'da yazılmış *Osmanlı imparatorluğu* (Devleti) veya *Türkiye tarihi* eserlerine Sultan II. Mehmed Fâtiḥ'in Kara Boğdan seferleri ve savaşlarına bazı kısımlar vakfedilmiştir. Kronolojik sırasıyla en tanınmışları şunlardır:

1. *Geschichte des osmanischen Reiches von seiner Entstehung bis auf die neuesten Zeiten* - Nach Kantemir, Galleti, M. d'Ohsson, Gebhardi, Spitzler und anderen (Wien- 1811)¹⁴⁵. Konumuz hakkında şu kısımları: *Krieg in der Moldau*. 1474 (Boğdan'daki savaş 1474-1475, s. 195-196); *Muhammed verheert die Moldau* 1476 (1476'da Mehmed'in Moldavya'yı zapt etmesi, s. 196-197) ve *Kann die Moldau nicht unter seine Gewalt bringen* (Moldova'nın kendi hükümet-zaptına alınması, s. 197-198). işâret edebiliriz.

2. Meşhur Joseph von Hammer'in *Geschichte des Osmanischen Reiches*¹⁴⁶ yâni tanınmış J.J. Hellert'in Fransızca tercümesi *Histoire de l'empire Ottoman*

Revistei Istorice Române I; Ion C. Chişimia, *Cronica lui Ştefan Țel Mare* - Versiunea germană a lui Schedel (Studiu, text, traducere și note), București - 1942, 72 s. + XXIII pl.; P.P. Panătescu, *Cronicile slavo-române din sec. XV-XVI publicate de Ion Bogdan* - *Cronica moldo-germană* (Introducere, text, note), s. 24-37, București - 1959. Chişimia tercümesine göre bkz. *Războieni...* (1977), s. 341-342, nr. 72 (O. Guțu).

¹⁴⁴ Neşr. ed.: Andreas Wecheli, Claudius Marnius, Ioannes Aubrius, Frankfurt, 1591, s. 590-591; Latince metin ve Romence terc. *Războieni...* (1977), s. 249-250, nr. 54 (C. Vlad.); J. Leunclavius'un diğer baskılar hakkında bkz. Carl Gölner, *TURCICA. Die europäischen Türkendrucke des XVI. Jahrhunderts II* 1551-1600, București - Baden, 803 s.; s. 438-439, nr. 1828: Lewenklaue (Hans):/1588/. *Annales/Sultanorum/Othmanidarum/a Turcis sua lin-/gua scripti...*; s. 456, nr. 1867: Lewenklaue (Hans). /1590/. *Neuwe Chronica/Türkischer nation...* s. 456-458, nr. 1468: Lewenklaue (Hans) /1590/. *Neuwer/Musulmanischer/Histori, Türckischer Nation, von/...*; s. 461-462, nr. 1876: Lewenklaue (Hans). /1591/..., s. 498-499, nr. 1956. Lewenklaue (Hans). /1594/ *Kronyka Nowá/O Národu Tureckem, /... (Lehçe tercümesi); s. 538-539, nr. 2044: Lewenklaue (Hans). /1595/. *Neuwe Chronica/Türkischer nations ...; s. 540, nr. 2045 ve 2046: Lewenklaue (Hans). /1596/ *Annales/Sultanorum/Othmanidarum...*; vs. J. Leunclavius hakkında bkz. Franz Babinger *Herkunft und Jugend Hans Lewenklaue's*. "Westfälische Zeitschrift", 98/99 s. 112-127 vb.**

¹⁴⁵ Erste Band, B. P. Baur, Wien- 1811, 248 s. (I) ve 267 s. (II).

¹⁴⁶ Zweiter Band, Wien- 1930?. s. ...?.

depuia son origine jusqu'a nos jours par J. de Hammer, tome III-ème (Paris-1836) başlıklı eserde gerek Süleyman Paşa'nın mağlubiyeti ve gerek Boğdan seferi ve Râzboieni - "Deniz ağacı" savaşı hakkında bkz. s. 201 - 205.

3. Johann Wilhelm Zinkeisen'nin *Geschichte des osmanischen Reiches in Europa II* (1453-1574), Gotha - 1854, s. unvanlı eserde Boğdan seferleri hakkında bkz. s. 420 vs.

4. Théophile Lavallée'nin *Histoire de l'empire Ottoman depuis les temps anciens jusqu'au nos jours* ¹⁴⁷ başlıklı eserinden "Guerre de la Moldavie - Conquête de la Crimée (VII, s. 188-189). Müellife göre Râzboieni savaşında Fâtih'in 30 bin askerî düşmesi muhakkak çok mubalağalıdır. Hatta en çok 3000 olduğu bile şüphelidir. Gerek Süleyman Paşa'nın ve gerek Fâtih'in Boğdan seferlerine yüzer bin Türk askerinin katılmasına imkân yoktur.

5. Yukardaki gibi Fransız tarihçisi A. de Joncquiere'nin *Histoire de l'empire Ottoman I* (Paris-1914) başlıklı eserinde konumuz hakkında ancak kısaca bir kıta var yoktur.

6. Fransız askerî tarihçilerinden Lamouche, Colonel (Albay)'in *Histoire de la Turquie depuis origine jusqu'à nos jours* adlı kitabında ¹⁴⁸ uzun kısa şu fasıl göze çarpar: "... Une armée turque comandé par Suléiman Pacha envahit la Modavie, mais est battue à Racova (district de Vaslui) par Etienne qui remporta ainsi la plus grande victoire qui eut été, jusqu'alors, gagné en (s. 71) rase campagne sur les Turcs par une armée chrétienne (janvier-1475).

Mais le prince de Moldavie qui rendait en même temps hommage aux rois de Hongrie et de Pologne finit par être abandonné de tous les deux et quand les Turcs envahirent de nouveau la principauté, et il se trouva seul devants eux, attaqué en même temps par les Valaques et par les Tatars ¹⁴⁹. Il perdit ainsi la bataille de Râsboieni, dans un fôret du district de Neamts. (Les Turcs l'appellent Aghatsch Denizi, mer d'arbres). Mais les Turcs, manquans de vivres, décimés par la famine et par la peste, durent se retirer..." (s. 72). Az çok Romen taraftarlığına rağmen tasviri hakikata çok çok yakın ve fena değildir.

7. Yukarda anılan eserlerden başka tanınmış Alman müsteşrik-türkoloğu Franz Babinger'in *Maometto il Conquistatore e il suo tempo* ^{149a} başlıklı eserinde de Fâtih'in Boğdan seferleri hakkında bazı sayfalar vardır. Maalesef, kaynakları ve kaynakçası tespit olunmayarak bu değerli eser sakat

¹⁴⁷ Paris - 1855, VII + 528 s. + pl. resim

¹⁴⁸ "Payot", Paris - 1934, 427 s.

¹⁴⁹ Bilindiğine göre Tatarlar Râzboieni savaşına (1476) katıldılar

^{149a} Giulio Einaudi Editore, Sancasciano Val di Pesa - 1957, 798 s. + 11. resim: facs. Bkz. tanıtma: *A propos de la monographie du professeur Franz Babinger, Maometto il Conquistatore e il suo*

kalmıştır. Bu eksiği sonra Amerika tarihçisi William C. Hikmann kısmen ifâ etmiştir. (bkz. 149. not'a).

8. Sovyet tarihçilerinden Aron Davidoviç Noviçev *Istoriya Turçı (Türkiye tarihi)* ^{149b} unvanlı kitabında ancak Kırım fethine (*Zavojevanie Krıma*) bir ufak fasıl ayırmıştır. Bunun içinde Moldavya da anılmıştır. Fâtih'in Boğdan seferine gelince muhakkak ihmâl edilmiştir. Bundan önce Atanas Krımskiy'nin de *Istoriya Tureçini*-“Türk tarihi” (Kiev-1935) başlıklı Ukraince eserinde aynı olayları ancak anmıştır. Eski Rus tarihçilerinden N.M. Karamzin (1766-1819) Ştefan çel Mare'nin II. Sultan Mehmedle ilişkilerini iyi vasıflandırmıştır. II. dünya savaşından sonra gerek Boğdan kroniklerine ve gerek bazı Osmanlı tarihlerine dayanarak Moldavya (RSSM) tarihçilerinden Ya. S. Grosul, N.A. Mohov, D.M. Dragnev ve E.M. Russev (Kişinev)'in bazı eserlerinde II. Mehmed'in Boğdan seferleri çok kısaca tasvir edilmiştir. Bunlardan başka *Kurs istoriy Moldaviy...* “Moldova tarihi kürsü” (Kişinev, 1949, 421 s.), *Moldavya v'poha feodalizma-* “Derebeylik devrinde Moldova” (K., 1961, 425 s) ve özellikle prof. dr. L.V. Çerepnin'in redaksiyonunda olan *Istoriya RSS. Moldovenşti* (K. 1967, 2 cilt) başlıklı “moldovanca” ve rusça yazılan eserde Fâtih'in Boğdan seferleri ihmâl edilmemiştir. Bu genel Boğdan = Moldavya tarihlerinden başka Prof. Dr. P.V. Sovetov'un *Feodalizm v Yugo-Vostoçnoy Evrope i Osmanskoe zavojevanie* (Tipologičeskie sdvigi ve Dunayskih knjažestvah) Güney-Doğu Avrupa'da derebeylik-feodalizm ve Osmanlı fütühatı-zaptı (Tuna prensliklerinde tipolojik hareketler). “Balkanskije issledovanie. Problemi istorii i kulturi” (Moskava, 1976). Bundan önce P. V. Sovetov'un *İssledovaniya po istorii feodalizma v Maldavii* (Moldavya'da derebeylik tarihine ait araştırma) Tom I (... XV-XVIII y.yıl.), Kişinev-1972, s. 236-257 (1475-1476 olayları hakkında) başlıklı eserini hatırlayabilirim. Konumuz hakkında Ya. S. Grosul ve N.A. Mohov'un *Istoriçeskaya nauka v Moldavskoy SSR* (Moldavya'da

*tempo, traduzione di Evelina Pollaco, Torino - 1957, in “Studia et Acta Orienta lia” II (1959), s. 217-237 (Mihail Guboglu); aynı F. Babinger'in fr. Mahomet II le Conquérant et son temps (1432-1481)... “Payot”, Paris - 1954, 636 s.; Fâtih'in Boğdan seferleri hakkında bkz. s. 410-413. (Fransızca baskısı hakkında da tanıtımıza bkz. “Studii... “XI, 2/ 1958, s. 195-219). İkisinde de gerek kaynaklar ve gerek kaynakçası olmadığım “populaire” şeklinde kâhırlar veya sakattırlar. Franz Babinger. *Mehmed the Conqueror. Ed William C. Hikmann, Almanca'dan tercüme eden: Ralph Manheim, Princeton-1978, XX + 515 s. 8°: Fâtih'in Boğdan seferleri hakkında s. 339-352. (Tanıtımıza Bkz. “Anuarul Inst. de arkeologie A.D. Xenepol” XIX-1982.**

^{149b} I (Leningrad - 1963), *Epoha feodalizma (XI-XVIII y. y.)*, s. 53.

tarih ilimi) başlıklı eseri (Moskva-1970, 125 s.) hatırlayabiliriz. Bu eserin 9. s. ve 3. notta Boğdan seferi (1475) hakkında bazı haberler vardır. Maalesef, gerek rus ve gerek sovet tarihçiliğinde Türk kaynakları ihmâl edildiğinden bazı olaylar ters yazılmıştır. Yalnız bunlarda değil Moldavya'nın (= Bessarabya) bazı Turistik kılavuzlarındaki tarihi kısımlarda da Ştefan çel Mare'nin Süleyman Paşa üzerine zaferi anılmaktadır (1475). Bazı mübalağalı kaynaklarda olduğu gibi 100 000 Türk askerî 40 000 Boğdanlı tarafından yenilmiştir... (!) (Bkz. B. Çelşev, *Ih imenami ulıtsı nazvamı*- Sokların adları onların isminde, Kişinev-1979, s. 82-84: III. *Ştefan çel Mare hakkında*). Maalesef ertesine sene vuku bulan (1476) Fâtih II. Sultan Mehmed'in zaferi unutulmuştur... Aynı mesele hakkında "Moldavia" (Spravoçnik - "Tourist" reference book) başlıklı eserde (K. 1979) gerek Rusça ve gerek İngilizce şöyle denmektedir; "A noticeable trace in the history of the Principality was left by Stephan the Great (1457-1504) who waged a courageous struggle for independence against the attacks of the Turks and the Tatars and the armies of the Hungarian and Polish kings. The Russian historian N. M. Karamzin wrote about Stephan: "Courageous in dangers, firm in troubles and modest in happiness, he surprised rulers and peoples by accomplishing much with small forces." İki eserde de Ştefan çel Mare'nin bir elinde kılıç ve diğer elinde haç olarak güzel heykeli vardır. Aleksanru Plamadealã adlı bir tanınmış heykeltıraşın eseridir (Chişinău - 1933).

Yukarıda bahsedilen çağdaş hikâyevî-naratif kaynaklardan ve sonraki bazı Osmanlı-Türk tarihlerinden başka II. Sultan Mehmed Fâtih'in Boğdan/Moldova seferi ve savaşları hakkında batı-merkezî Avrupa'da yazılmış elliden fazla diplomatik kaynaklardan belgeler de vardır. En çoğu da orta zamanda Latince (medieval) ve İtalyanca dillerinde yazılmıştır. Bunların arasında göze çarpanlardan özetleri şunlardır:

1. (1474). Üngürüs kralı Mathias Corvin'in Transilvanya'lı Mihail Francsye mektubu: suçunun affedilmesi için 300 nefer Sikuli (*Szekely*) ile Türklerle savaşta bulunan Boğdan voyvodası Ştefan çel Mare'nin yardımına hareket etmesi emiridir ¹⁵⁰.

2. 1474 Kasım 29- Vaslui. Ştefan çel Mare, Papa IV. Sixt (= Francesco della Rovere: 1471-1474)'e hitâben mektubunda bildiriyor ki Acem-Iran şahı Uzun Hasan tekrar Osmanlıların üzerine harekette bulunmaktadır.

¹⁵⁰ Latince: *Epistolae Mathiae Regis* - codice, IV. kısım çağdaş, nr. 75; neşr. ed.: Szabó K, *Szekely Oklevéltar* I, Cluj, 1872, s. 221-222. Ayrı baskı "Transilvanya" 1873, s. 279 (1476 yılı): N. Densuşianu - Hurmuzaki, *Documente...* II, 2 (Bucureşti - 1891), s. 228, doc. no. CCVI buna dayanarak Latince metin ve Romence terc. *Războieni...* (1977), s. 124-125, nr. 2 (C. Vlad).

Bunun için gerek İstefan-Ştefan voyvoda ve gerek diğer Hıristiyan prenslerinden yardım istemektedir. Venedik elçisi Paolo Ognibene (Ognibono) Acemistandan avdet ederken bunları da tasdik etmişse de, Ştefan Çel Mare tarafından papa'ya bunu Türkler aleyhine savaşını ve zaferini bildirmiştir¹⁵¹.

3. (1475). IV. Sixt adlı papa kiral Mathias Corvin'in kahramanlığını tebrik etmektedir. Çünkü Boğdan voyvodası Ştefan'a Türklerle yaptığı savaşta derhal yardım göndermiştir¹⁵². Not: Ama diğer haberlere göre Ştefan çel Mare komşularından yardım görmemiştir...

4. 1475 Ocak 25, Suceava. - Boğdan voyvodası Ştefan çel Mare'nin Podul-Inalt denilen yerde 10 Ocak tarihinde Türkler üzerine zaferi hakkında mektubu. Aynı zamanda yardım istemesi; çünkü gelecek baharda Sultan Mehmed II. Boğdan üzerine şahsen sefere çıkacaktır¹⁵³.

5. 1575 Şubat 13, Buda.- Elçi Leonardo da Oretona Ferrara Senior Romano'ya gönderdiği mektupta, Boğdan voyvodası Koca Ştefan'ın Türkler üzerine zaferi hakkında yazmaktadır. Aynı zamanda Sultanın hazırlandığı ve Ştefan çel Mare üzerine sefere şahsen çıkacağını bildirmektedir¹⁵⁴.

6. 1475 Mart 6, Venedik.- Venedik senatosu'nun kararı ile, Acemistan'a Paolo Ognibene elçiliği ve Ştefan çel Mare'nin temsilcisi ve habercisi

¹⁵¹ Venedik'deki Biblioteca (Ktp.) Marçiana. MS. Class. Lat. nr. CLXXV, s. 70, başlıklı suret: "Ştefanos vayvoda de oblatione Assam-Bech (Hasan Bey) erga Christianos". Neşr. ed.: C. Esarcu, *Ştefan çel Mare. Documente descoperite în arhivele Veneției*, București - 1874, s. 23-24; C. Esarcu, *Ştefan çel Mare. Documente din arhivele Veneției*. "Columna lui Traian", Anul IV, nr. 12, oct. 1874, s. 228; E. Hurmuzaki, *Documente privitoare la istoria Românilor VIII* (București - 1894), doc. XII, s. 5; I. Bogdan, *Documentele lui Ştefan çel Mare II* (București-1913), s. 318-319 metin ve tercüme; C. Esarcu'ya göre Latince metin ve Romence tercüme bkz. *Războieni...* (1977), s. 125-126, nr. 3 (C. Vlad).

¹⁵² Bkz. Neşr. ed.: *Epistolae Mathiae Corvini Regis Hungariae*, editae a Steph. Vida, Casoviae 1744, Pars (kısm) IV, s. 15; Hurmuzaki, *Documente...*, II, 1 (1891), s. 10, doc. XII buna göre latince metin ve romence terc. *Războieni...* (1977), s. 127-128, nr. 4 (C. Vlad).

¹⁵³ Milano Biblioteca (Ktp.) Ambrosiană (Sezione storico-militare-guerre-Turchia) iki tane mektup ve birisi de Venedik Bibl. (Ktp.) San - Marco... neşr. C. Esarcu. "Columna lui Traian" VII, 1876, s. 420-422 ve *Monumenta Hungariae Historica*, IV. Kısım, faks. II. Acta Extera, vol. V, Budapesta, 1877, s. 301-302; I. Bogdan, *Documentele lui Ştefan çel Mare II*, s. 323; N. Iorga, *Acte și fragmente...* III (1897), s.54-55 Latince metin ve Romence terc. *Războieni...* (1977), s. 128-130, nr. 5 (C. Vlad).

¹⁵⁴ Milano Biblioteca (Ktp.) Ambrosiană, kutu: *Sezione storico-militare-guerre-Turchia*. Neşr. ed.: C. Esarcu, *Documente inedite din Biblioteca Ambrosiană de la Milano, relative la victoria lui Ştefan çel Mare de la Racova, 1475*. "Columna lui Traian" VII, 1876, "seria nouă" tom. I, s. 424. İtalyanca metin ve Romence terc. *Războieni...* (1977), s. 130-132, nr. 6 (M. Neagoe).

görevi ile papa'nın karşısına çıkması ve Paolo Morosin'le beraber Moldova'ya bir papalık temsilcisi gönderilmesini bildirmektedir. Aynı zamanda mektupta Vaslui zaferi için Ştefan voyvoda'ya bir tebriknâme gönderilmesi ve Türkler aleyhine savaşı devam etmesi için yardım yapılacağı bildirilmektedir¹⁵⁵.

7. 1475 Mart 31, Roma.- Papa IV. Sixt'in Ştefan çel Mare'ye Türkler aleyhine Hıristiyanlık savaşı ve zaferi için tebriknâmesi'dir. Ama yardım edemeyeceğini bildirmektedir; çünkü daha önce Rodos Adası'na ve Üngürüs'e fazla yardım etmiştir¹⁵⁶.

8. 1475 Haziran 20, Iaşi (Yaş).- Macaristan'da bulunan Ştefan çel Mare'nin boyarları Stanciul (Stançu), Duma (Braevici) ve Mihău'a hitaben mektubu:- Caffa (*Kefe*) kalesinin Türkler tarafından zapt edilmesi, Kili ve Akkerman (romence: *Chilia, Cetatea-Albă*) kaleleri üzerine de Sultanın şahsen idaresinde bir sefer hazırlanması; (bu sefere Kefe Tatarları ve Eflâk voyvodası [Laiotă Basraba] katılmaktadır). Yukarda anılan boyar-elçileri, in Mathias Corvin'den Boğdana derhal yardım istemeleri¹⁵⁷.

9. 1475 Haziran 25, Bistrita (Bistriçe).- Voyvoda Ştefan çel Mare maiyetindeki Mathias Corvin'in elçilerine Caffa (*Kefe*)'nin Türkler tarafından zapt edilmesi ve Sultanın Boğdan üzerine sefer açacağını bildiren mektup¹⁵⁸.

10. 1475 Haziran 12, Iaşi.- Ştefan çel Mare ile Mathias Corvin'in ahitnâmesi. Maddelerinden birisi: Eğer Türkler memleketeyni tehdit ederlerse birbirlerine yardım va'dedilmesi¹⁵⁹.

¹⁵⁵ Venedik Devlet arşivi. *Deliberazioni Segrete del Senato*. Reg. 42 (27 vecchio). Crt. 3. Original. Neşr. ed.: C. Esarcu, *Ştefan çel Mare - Documente inedite...* "Columna lui Traian" IV, no. 12, oct.X.1878, s. 228-229; C. Esarcu, *Ştefan çel Mare. Documente descoperite...* s. 25-29; E. Hurmuzaki, *Documente*, VIII, s. 6-7, doc. XIII; C. Esarcu'ya dayanarak Latince metin ve Romence terc. *Războieni...* (1977), s. 132-136, nr. 7 (C. Vlad).

¹⁵⁶ Budapest Müzesi Ktp., no. 1281. Ms. Quart. Lat. Original. Neşr.- ed.: Carolus Wagner, *Analecta diplomatica*. IV, s. 26; Martene: *Veterum scriptorum et monumentorum eccl. et dogm. amp. collectio*, Parisiis, 1724-1733, II, s. 1490; B.P. Haşdeu, *Ştefan çel Mare şi Italia*. "Columna lui Traian", IV, 1873, nr. 12, s. 226; Hurmuzaki, *Documente*, II, 1, s. 8, doc. X B.P.Haşdeu'nun metnine göre Romence terc. *Războieni...* (1977), s. 136-137, nr. 8 (C. Vlad).

¹⁵⁷ Venedik Devlet arşivi... çağdaş sureti. Neşr. ed.: *Monumenta Hungarica Historica*, sect. IV, faks. II. *Acta extera* vol. VII, s. 308-309; text şi trad. I. Bogdan, *Documentele lui Ştefan çel Mare II*, s. 324-325 vb. Latince metin ve Romence terc. *Războieni...* (1977), s. 137-139, nr. 9 (C. Vlad).

¹⁵⁸ Venedik Devlet arşivi. Orijinal; Neşr.-ed.: *Monumenta Hungariae Historica*, sect. IV. kısım, *Acta Extera*, VII, s. 306-307; I. Bogdan, *Doc. Ştefan çel Mare...*, II, s. 327-329; A. Veress, *Acta et epistolae*, I, s. 12-13, doc. XI.; *Războieni...* (1977), s. 139-141, nr. 10 (C. Vlad).

¹⁵⁹ Kornik (Posen)'deki kont Dzialynski Kütüphanesi (Biblioteca). MS. 43, "Moldavie in favorem terre Hungarie". Copie. Neşr.-ed.: A. Lewicki, *Monumenta medii aevi historica res gesta*

11. 1475 Ağustos 15, Buda.- Kırıl Mathias Corvin ve Ştefan çel Mare'nin ahitnâmesi şartlarından biri, Türkler aleyhine birbirlerine yardım etmesi ¹⁶⁰.

12. 1475 Kasım 3, Petrovaradin.- Kırıl Mathias Corvin'in Papa IV. Sixt'e Ştefan çel Mare'ye askerî yardım yapamayacağını bildirmesi; çünkü Bohemya savaşıyla meşgul olduğundan Hıristiyan bölgelerine Türk zaptından korunmasını vadeden mektubu ¹⁶¹.

13. 1476 Şubat 18, Raguza/Dubrovenedik.- Caffa (*Kefe*) kalesinin Türkler tarafından feth ve zapt edilmesi hakkında Raguza = Dubrovnik Müsteşarlığının Venedik doju'na yazısı ve Sultan/II. Mehmed-'in Boğdan üzerine büyük bir sefer hazırladığı hakkında belge ¹⁶².

14. 1476 Mayıs 6, Venedik.- Boğdan voyvodası Ştefan çel Mare ve kırıl Mathias Corvin'in anlaşmalarına göre Türklerle savaşta yukarıda anılan Ştefan voyvoda'ya yardım edilmesi hakkında Venedik Senato'sunun kararı ¹⁶³.

Poloniae illustratia tom. XIV, *Codex epistolaris saeculi decimi quinti*, III, Cravovia, 1894, s. 219-220; I. Boğdan, *Documentele lui Ştefan çel Mare* II, s. 331-333; terc. I. Ionaşcu, Gh. Gheorghe, P. Bărbulescu, *Relaşile internaşionale ale României în documente* (1368-1900), Bucureşti - 1971, s. 127-129. I. Boğdan'a göre Latince metin ve Romence terc. *Războieni...* (1977), s. 142-144, nr. 11 (C. Vlad).

¹⁶⁰ München Saray Kütüphanesi. *Suret*; diğer bir Latince suret Georg Reicherstorffer koleksiyonundadır.: "Moldovia et Valachia..."; Neşr. ed.: Josszef Teleky, *Hunyadok Kora Magyarországon*, XI, Pesten. 1852-1857, s. 540-542 (Reicherstorffer kol.); I. Bogdan, *Documente Ştefan çel Mare* II, s. 334-336 (München sureti); Hurmuzaki, *Documente*, II, 1, s. 8-10, doc. XI (München sureti); I. Ionaşcu, Gh. Gheorghe, P. Bărbulescu. *Relaşile internaşionale ale României în documente* (1368-1900), s. 130-132; I. Bogdan'a göre Latince metin ve Romence terc. bkz. *Războieni...* (1977), s. 145-148, nr. 12 (C. Vlad).

¹⁶¹ Venedik Devlet arşivi, Busta 29, nr. 3, Orijinal. Neşr-ed.: *Monumenta Hungariae Historica*, Acta Extera, vol. IV, s. 310-311 *Monumenta Vaticana historiam regni Hungariae illustrantia*, kısım I. vol. VI, Budapest - 1891, s. 101-102; Fraknoi Vilmos, *Máthyás Király levelei* (Kırıl Mathias'ın mektupları), Budapest - 1893, I, s. 317-318; A. Veress, *Acta et epistolae*, I, s. 15-16, doc. 15; C. Esarcu, *Ştefan çel Mare - Documente...*, s. 76-78/ Hurmuzaki, *Documente*, VIII, s. 18. C. Esarcu'ya göre latince metin ve romence terc. *Războieni...* (1977), s. 148-150, nr. 13 (C. Vlad).

¹⁶² Neşr-ed.: *Monumenta Hungariae Historica. Acta Extera*, tom. V, s. 345; Amedes Vigna, *Codice diplomatico delle colonie tauro-liguri* III, s. 488-489; A. Vigna'ya göre Latince metin ve Romence terc. *Războieni ...*, s. 155-156, nr. 16 (C. Vlad).

¹⁶³ Venedik Devlet arşivi. *Deliberazioni Secr. Senato Reg.* 27, crt. 69. Neşr-ed.: C. Esarcu, *Ştefan çel Mare - Documente...*, "Columna lui Traian IV, nr. 12, octo, X. 1873, s. 23; C. Esarcu, *Ştefan çel Mare Documente descoperite...* s. 33-34; Hurmuzaki, *Documente...* VIII, s. 9, doc. XVI. C. Esarcu'ya göre İtalyanca metin ve Romence terc. *Războieni...* (1877) s. 163-165, nr. 21 (M. Neagoe).

15. 1576 Mayıs 17, Venedik.- Venedik doju Andrea Vendramin'in Emanuele Gerardo'ya emirnâmesi: Ştefan çel Mare'nin elçisiyle derhal Boğdan vilâyetine hareket etmesi, Macaristan'a gönderilen paralardan Moldova'ya yardım edilmesi; Macaristanla bazı ilişkiler ve Acemistan şahı Uzun Hasan'la da ilişkileri bilmesi ve aynı zamanda Ştefan çel Mare'nin Türklerle savaştan vazgeçmemesine ait mektup¹⁶⁴.

16. 1676 Mayıs 20, Pera (Beyoğlu). Cenevizli Antonio Bonfilio'nun diğer bir Cenevizli Azio Gentili'ye Ştefan çel Mare üzerine büyük bir Türk seferi hazırlanması; Ştefan voyvoda'nın haraç ödemekten vazgeçmesi hakkında mektubun sureti¹⁶⁵.

17. 1476 Mayıs 23, Pera.- S. Battista'nın Boğdan yani Kili ve Akkerman üzerine Sultan (II. Mehmed) tarafından sefere kararı hakkında mektup sureti¹⁶⁶.

18. 1476 Haziran 6, Birlad (Moldova)- Ştefan çel Mare'nin Transilvanya'daki Biraşov şehri ileri gelenleri (judele vb.)'ne Türkler üzerine hareket etmelerini bildiren ve aynı zamanda Türklerin tavrı hakkında haber isteyen belge¹⁶⁷.

19. 1476 Haziran 11, Valea Berheciului (Moldova).- Türklerin bazı hareketleri hakkında verilen haberler için Boğdan/Moldova voyvodası Ştefan çel Mare'nin teşekkürü ve başka haberler de gönderilmesi için ricası ve Eflak (Valahia)'ya buğday-zahire nakliyatının men edilmesi hakkında aynı voyvoda'nın ricasıdır¹⁶⁸.

¹⁶⁴ Venedik Devlet arşivi. Deliberazioni Senato I. Reg. 27, yk. 72 tergo. Neşr.-ed.: C. Esacu. *Ştefan çel Mare ...*, "Columna lui Traian", IV, 1873 nr. 12, s. 230-232, doc. IV; C. Esarcu, *Ştefan çel Mare. Documente descoperite...* s. 35-42; Hurmuzaki, *Documente...* VIII, s. 11-14, doc. XVIII. C. Esarcu'ya göre latince metin ve romence terc. bkz. *Râzboieni...* (1977) s. 165-172, nr. 22 (C. Vlad).

¹⁶⁵ Milano Devlet Arşivi, c. Ungheria suret; neşr. ed.: N. Iorga *Acte şi Fragmente...*, vol. III, s. 55; İtalyanca metin ve Romence terc. *Râzboieni...* (1977), s. 172-173, nr. 23 (M. Neagoe).

¹⁶⁶ Milano Devlet Arşivi, c. Ungheria. Suret; neşr. ed.: N. Iorga, *Acte şi fragmente...* vol. III (1897), s. 56 Latince metin ve Romence terc. *Râzboieni...* (1977), s. 173-174, nr. 24 (M. Neagoe).

¹⁶⁷ Braşov şehri arşivi, Schnell koleksiyonu, I, nr. 25. Original. Neşr. ed.: I. Bogdan, *Documente Ştefan çel Mare* II, s. 339-340, doc. CL; Hurmuzaki, *Documente*, XV. Acte şi scrisori din arhivele ardeleni (Bistriţa, Braşov, Sibiu) I, Bucureşti - 1911, s. 91, doc. CLVIII (Haziran 1476); I. Bogdan'a göre Latince metin ve Romence terc. *Râzboieni...* (1977), s. 175, nr. 25 (C. Vlad).

¹⁶⁸ Braşov şehri arşivi, Schnell koleksiyonu, III, No. 36. Orijinal. Neşr. ed.: Ion Bogdan, *Documente Ştefan çel Mare ...* II, s. 340-341, doc. CLI; Hurmuzaki, *Documente...*, XV, s. 91, doc. no. CLIX; I. Bogdan'a göre Latince metin ve Romence terc. bkz. *Râzboieni...* (1977), s. 175-176, nr. 26 (C. Vlad).

20. 1476 Haziran 16- (Venedik).- Luca Lupo'nun Milano Dukası Galeazzo Maria Sforza'ya haber-mektubu: Sultan (II. Mehmed)'in Sofya'da büyük bir ordu ile bulunduğu ve niyetinin bilinmediğini işaret etmesi ¹⁶⁹.

21. 1476 Haziran 25, Venedik.- Elçi Emanuele Gerado'ya Venedik Senato'sunun emiri: Tatar hanına erişmesi ve Ştefan çel Mare eğer tehlikede bulunursa yardım istenilmesi hakkında mektup sureti ¹⁷⁰.

22. 1476 Temmuz 3, Buda.- Türklerin Boğdan üzerine sefere hazırlanması ve ilerlemesi, Kili ve Akkerman kalelerinin zapt edilmesi hakkında Luca Lupo'nun Galeazzo Maria Sforza'nın müsteşarı Milano prensine mektubu ¹⁷¹.

23. 1476 Temmuz 18, Venedik.- *Venedik doju Andrea Vendramin'in* Tatar hanı yanındaki elçisi Giovanni Maria Battista'ya: Türkler tarafından tehdit edilen Boğdan voyvodasına yardım için ya Tatar hanını kandırması ve Türkler tarafından gerek Caffa (*Keşe*)'nin zapt edilmesi ve gerek diğer kalelerin ve yerlerin kuşatılması hakkında belge ¹⁷².

24. 1476 Ağustos 7, (Buda).- Vlada Tepeş (Kazıklı voyvoda)'nın hizmetçisi Ladislaus'un Türk ve Tatarların Moldova'ya sokulmasına dair haberi ve Ştefan çel Mare'nin Neamts adlı kaleye çekilerek savunması hakkında mektup ¹⁷³.

25. 1476 Ağustos 21, Lublin.- Lehistan kralı (Kasimir II)'in oğullarının lalası veya hocası tarafından gösterilen Türklerin Boğdan'a girişi ve halkla ilişkileri hakkında mektup sureti ¹⁷⁴.

¹⁶⁹ Milano Devlet Arşivi, c. Ungheria. Neşr. ed.: N. Iorga, *Acte și fragmente...* col. III (1897), s. 56-57; buna göre İtalyanca metin ve Romence terc. bkz. *Războieni...* (1977), s. 176-177, nr. 27 (M. Neagoe).

¹⁷⁰ Venedik Devlet Arşivi. *Deliberazioni Senato* I, Reg. 27, yk. 81 suret (concept). Neşr. ed.: A. Veress, *Acta et epistolae*, I, s. 18-19, doc. 17; Latince metin ve Romence terc. *Războieni...* (1977), s. 177-179 nr. 28 (C. Vlad).

¹⁷¹ Milano Devlet Arşivi. Orijinal. Neşr. ed.: *Monumenta Hungariae Historica. Acta Extera*, vol. V, s. 316-317; doc. 18; A. Veress'e göre İtalyanca metin e Romence terc. *Războieni...* (1977), s. 179-180, nr. 29 (M. Neagoe).

¹⁷² Venedik Devlet Arşivi. Venezia. Deliber. Senato. R. 42 (27 vecchio) crt. 87. neşr. ed.: Hurmuzaki, *Documente...* VIII, s. 14-15, doc. XIX. Latince metin ve Romence terc. bkz. *Războieni...* (1977), s. 180-182, nr. 30 (C. Vlad).

¹⁷³ Venedik Devlet Arşivi. Original. neşr. ed.: *Monumenta Hungariae Historica. Acta Extera* vol. V, s. 319-321; A. Veress, *Acta et epistolae* I, s. 21-22, doc. 19; *Călători străini*. I. (1968), s. 181-185, nr. 31 (C. Vlad).

¹⁷⁴ Kraków kapitelininden. Bir Kodeksin içinde suret. Neşr. ed.: A. Lewicki, *Monumenta mediaevi historica res gestas Poloniae illustrantia*, tom. XIV, *Codex epistolaris saeculi decimi quinti*, III (1392-1501), Kraków, 1894, s. 246-247; *Războieni...* (1977), s. 185-187, nr. 32 (C. Vlad).

26. 1476 Ağustos 25, Bretscu (Transilvanya).- Judele (ileri gelen kadı) Ştefan Bathory¹⁷⁵ vali (Comite)'nin kiral Mathias Corvin'e:- Transilvanya'daki askerinin hareketi haberi, Türklerin Neamts adlı kalenin kuşatmasından vazgeçmeleri ve Boğdan voyvodası Ştefan çel Mare'ye kâfi bir miktar da asker gönderilmesi hakkında mektup suret¹⁷⁶.

27. 1476 Eylül 8, Buda.- Elçi Giustiano Cavetli'nin Milano prensi Galleazzo Maria Sforza'ya: Boğdan ve Eflâk'tan Türklerin çekilmesi, Üngürüs kralı ile voyvoda Ştefan çel Mare'nin askerlerinin birleşmesi ve Belgrad'a gidiş niyetleri hakkında mektup¹⁷⁷.

28. 1476 Eylül 16, Breslau (Wróclaw-Lehistan).- Tarihçi Balthazar de Piscia'nın Papa IV. Sixt: Moldova'nın başkenti Suçeava kalesinde esarete bulunan beş genç Cenevizli esirin Temmuz-Ağustos 1476-daki Türk seferinin inkişafı hakkında mektup¹⁷⁸.

29. 1476 Eylül 17, Buda.- Elçi Luca Lupo'nun Milano prensine:- Venedik haberlerine göre Türklerin Tuna kenarında bir Romen kalesini kuşatma niyetlerinin pek gerçek olmadığı hakkında belge¹⁷⁹.

30. 1476 Eylül 23, Venedik.- Venedik senato'sunun Roma'daki elçisi Antonio Donato'ya: Türklerin tehdidine ait Transilvanya'dan gönderilen haberler ve Lehistan kralıyla ilişkiler, Boğdan Transilvanya tarafından olan Türkler üzerine bir haçlı seferi tertiplenmesi ve gönderilmesi niyetleri hakkında belge¹⁸⁰.

¹⁷⁵ Ştefan Báthori (I) kiralık sarayın hâkimi, Transilvanya prensi: 1479-1493

¹⁷⁶ Venedik Devlet Arşivi. Çağdaş sureti'dir. Neşr. ed.: *Monumenta Hungariae Historica*. Acta extern V, s. 321-323; (16 Ağustos tarihli A. Veress, *Acta et epistolae*, I, s. 23-24, doc. 20. A. Veress'e göre Latince metin ve Romence terc. bkz. *Războieni...* (1977), s. 187-189, nr. 33 (C. Vlad).

¹⁷⁷ Milano Devlet Arşivi, Orijinal. Neşr. ed.: *Monumenta Hungariae Historica*. Acta externa, vol. V., s. 325; A. Veress, *Acta et epistolae*, I, s. 24-25 doc. no. 21; A. Veress'e göre İtalyanca metin ve Romence terc. bkz. *Războieni...* (1977), s. 190, nr. 34 (M. Neagoe).

¹⁷⁸ Venedik "Marçiana" Bibliothek (Ktp.), Classis X, codex CLXXVIII Neşr.-ed.: C. Esarcu, *O relaşune contemporană inedită despre Ştefan çel Mare (1476) din Biblioteca Marciană din Venetia*. "Columna lui Traian" VII, 1878, s. 376-380 (Biblioteca/Ktp. Acad. RSR. Micorfilme. MP. 152); Latince metin ve Romence terc. bkz. *Războieni...* (1977), s. 190-195, nr. 35 (C. Vlad).

¹⁷⁹ Milano Devlet Arşivi, c. Ungheria. Neşr.-ed.: N. Iorga, *Acte şi fragmente*, vol. VII, s. 57-58; buna göre İtalyanca metin ve Romence terc. bkz. *Războieni...* (1977), s. 196-197, nr. 36 (M. Neagoe).

¹⁸⁰ Venedik Devlet Arşivi, Orijinal. Delib. Senato, I, Reg. 27, yk. 97. Neşr. ed.: A. Veress, *Acte et epistolae*, I, s. 25-26, doc. 22; Latince metin ve Romence terc. bkz. *Războieni...* s. 197-199, nr. 37 (C. Vlad). Venedik Devlet Arşivi. Delib. Senato, I, Reg. 27, yk. 100 tergo Orijinal. Neşr.-ed.: C. Esarcu, *Ştefan çel Mare...*, "Columna lui Traian IV, nr. 12, octombrie 1873, s. 232, doc. no. V;

31. 1476 Kasım 15, Buda.- Kral Mathias Corvin'nin Saksonya elektoru Prens Ernest'e mektubu: Büyük bir sayıda Boğdan'a akın eden Türkler'in ancak kendi askeriyle kovulması ve Türkiye'ye firar eden (Latiotă) Basaraba'nın yerine Eflâk voyvodası (Kazıklı voyvoda = Vlad Tepeş)'in tayin edilmesi hakkında belge¹⁸¹.

32. 1476 Aralık 4, Buda.- Kral Mathias Corvi'nin piskopos Gabriel Rongonio'ya: Eflâk voyvodası ve Transilvanya comitesi (eşrâf) Ştefan Báthory'nin askeriyle birleşerek Türklerin kovulması ve bu vilâyetin de (Valahia) Macar krallığına bağlanması hakkında belge sureti¹⁸².

33. 1476 Aralık 4, Buda.- Giustiniano Cavitello'nun Milano prensine mektubu: Ştefan çel Mare ile Vlad Tepeş (= Kazıklı voyvoda)'nın yanında Türk askerleri bulunan Eflâk voyvodası Basaraba Laiotă üzerine zaferleri hakkında belge¹⁸³.

34. 1476 Aralık 4, Buda.- Kral Mathias Corvin'in Papa IV. Sixt'e mektubu: Türklerin ve müttefikleri Eflâk voyvodası (Laiotă) Basaraba'nın kendi askerleri tarafından kovulması ve bunun yerine Draculea (Vlad Tepeş = Kazıklı) voyvoda'nın beyliğe tayin olunması, bunun (onun) kahramanlığı ve Türkler aleyhine hisseleri hakkında belge¹⁸⁴.

35. (1477) Ocak 10, Venedik.- Venedik Senatosu'nun Moldova'dan Cumhuriyeti Kâtibi ve elçisi Emanuele Gerardo'ya emri: Türkler üzerine zafer kazanan Ştefan çel Mare'nin tebrik edilmesi, Venediğin daimî yardımının temin edilmesi, voyvoda yanında bulunması ve bunun niyetlerini bilmesi ve bunun Tatarlarla ilişkileri hakkında haber vermesi¹⁸⁵.

C. Esarcu, *Ştefan çel Mare. Documente descoperite...* s. 43-46; Latince metin ve Romence. terc. bkz. *Războieni...* s. 199-202, no. 38.

¹⁸¹ Dresda Devlet Arşivi. Orijinal; neşr.-ed.: Fráknói V. *Máthiás Király levelei*, I, Budapest, 1893, s. 355; A. Veress, *Acta et epistolae* ve buna göre latince metin ve Romence. terc. bkz. *Războieni...* s. 206-207, nr. 40 (C. Vlad).

¹⁸² Milano Devlet Arşivi, Çağdaş sureti. Neşr.-ed.: *Monumenta hungariae Historica. Acta extera* V, s. 335-336; A. Veress, *Acte et epistolae*, I, s. 27-28, doc. no. 24; buna göre Latince terc. bkz. *Războieni...* (1977), s. 208, nr. 41 (C. Vlad).

¹⁸³ Milano Devlet Arşivi, c. Ungheria; neşr.ed.: N. Iorga, *Acte și fragmente...*, vol. III, s. 58-59; İtalyanca metin ve Romence. terc. bkz. *Războieni...* (1977), s. 209-210, nr. 42 (M. Neagoc).

¹⁸⁴ Venedik Devlet Arşivi. Busta 29, no. 9. Orijinal. Neşr.-ed. *Monumenta Hungariae Historica. Acta Extera*, vol. IV, s. 325; *Monumenta Vaticana*, 1/6, s. 123-124; Fráknói, *Mátyas Király levelei*, I, s. 359; A. Veress, *Acta et epistolae*, I, s. 28-29, doc. no. 25; C. Esarcu, *Ştefan çel Mare Documente descoperite...*, s. 79-81; Hurmuzaki, *Documente*, VIII, s. 22-23, doc. XXVI. Latince metin ve Romence. terc. *Războieni...* (1977), s. 211-212 nr. 43 (C. Vlad).

¹⁸⁵ Venedik Devlet Arşivi. *Deliberazioni Segrete del Senato. Reg. 42 (27 vecchio c. 123 tergo)*. Orijinal. Neşr.-ed.: C. Esarcu, *Ştefan çel Mare. Documenta*, "Columna lui Traian", IV,

36. 1477 Ocak 10, Venedik.- Venedik Senatosu'nun Lehistan'daki elçisi olan Giano-Battista Trevisano'ya dileği: Tatar haniyla Boğdan voyvodası'nın ilişkilerini araştırması ve duyulan haber ve bilgiler hakkında cevap vermesi ¹⁸⁶.

37. 1477 Mart 17, Venedik.- Venedik Senato'sunun Roma'daki elçisi Jacobo de Medio'ya mektubu: Aynı mesele için iki tane mektup gönderilmesi, Türklerle savaşta bulunan Boğdan voyvodası Ştefan çel Mare'ye bir para yardımı tedariki hakkında bazı talimatlar ¹⁸⁷.

38. 1477 Mart 18, Venedik.- Venedik Senato'sunun Macaristan'daki Cumhuriyet elçisi Antonio Vitori'ye mektubu: Türkler aleyhine olan Boğdan voyvodası Ştefan çel Mare'ye yardım edilmesi için ısrar etmesi ve Budun'da bulunan voyvoda elçilerinin itimadını kazanması ve Venedik'in daima Boğdan davasına taraftar olduğu hakkında ¹⁸⁸.

39. 1477 Nisan 10, Venedik.- Venedik Senatosu'nun Roma'daki Cumhuriyet elçisi Jacobo Medio'ya emri: Türklerin akına veya sefere hazırlandıkları hakkında papa'ya da haber verilmesi; sonra Yunanistan, Arnavutluk, Dalmaçya ve Istria üzerlerine Türklerin feth ve zapt seferleri, ve Boğdan'a da bir papalık temsilcisi gönderilmesi hakkında ¹⁸⁹.

40. 1477 Nisan 18, Venedik.- Venedik Senato'sunun Roma'daki elçisi Jacobo de Medio'ya: Türk tehlikesi ve tehdidi hakkında Macaristan'dan

1873, nr. 13, s. 236, doc. IV; C. Esarcu, *Ştefan çel Mare Documente descoperite...* VIII, s. 8-9, doc. XV. (1476 tarihi şüpheli); C. Esarcu'ya göre Lâtince metin ve Romence. terc. bkz. *Războieni...* (1977), s. 213-215, nr. 44 (C. Vlad).

¹⁸⁶ Venedik Devlet Arşivi, Delib. Senato I, Reg. 27, yk. 124. Orijinal Neşr.-ed.: A. Veress, *Acta et epistolae*, I, s. 29-30, doc. no. 26; Lâtince metin ve Romence. terc. bkz. *Războieni...*, s. 216-217, nr. 45 (C. Vlad).

¹⁸⁷ Venedik Devlet Arşivi. Delb. Senato. Reg. 43 (28 vecchio) c. I. Neşr.-ed.: C. Esarcu, *Ştefan çel Mare...*, "Columna lui Traian", IV, 1873 13 noiembrie/Kasım, s. 236-237, doc. VII: C. Esarcu, *Ştefan çel Mare. Documente descoperite...*, s. 51-56; Hurmuzaki, *Documente...*, VIII, s. 19-20 doc. XXIII (1476 tarihli), C. Esarcu'ya göre Lâtince metin ve Romence. terc. bkz. *Războieni...* s. 217-222, nr. 45 (C. Vlad).

¹⁸⁸ Venedik Devlet Arşivi. Delib. secr. Senato R. 28 (45 vecchio), cr. 261. Neşr.-ed.: C. Esarcu, *Ştefan çel Mare ..*, "Columna lui Traian", IV nr. 14, decembrie/Aralık 1473, s. 249, doc. XI (1477 tarihli); C. Esarcu, *Ştefan çel Mare, Documente descoperite...*, s. 65-72; Hurmuzaki, *Documente...*, VIII, s. 16-17, doc. XXI (1476 tarihli); C. Esarcu'ya istinat ederek Lâtince metin ve Romence. terc. bkz. *Războieni...* (1977), s. 222-224, nr. 47 (C. Vlad).

¹⁸⁹ Venedik Devlet Arşivi. Deliberazioni segrete del Senato Reg. 43 (28 vecchio), c. 6. Orijinal. Neşr.-ed.: C. Esarcu, *Ştefan çel Mare. Documente inedite*, "Columna lui Traian" IV, 1873, nr. 13, noiembrie, s. 232, 238; C. Esarcu, *Ştefan çel Mare. Documente descoperite...*, s. 59-61 Hurmuzaki, *Documente...*, VIII, s. 21, doc. XXIV. C. Esarcu'ya göre Lâtince metin ve Romence terc. bkz. *Războieni...* (1977), s. 224-226, nr. 48 (C. Vlad).

mektup alınması, ve Boğdan voyvodası Ştefan çel Mare'ye yardım gönderilmesi ve bu mesele için fazla ısrar edilmesi hakkında belge¹⁹⁰.

41. 1477 Mayıs 8, Venedik.- Ştefan çel Mare, Boğdan voyvodasının Ioan Țamblac (Tsamblak) adlı elçisinin Venedik Senato'suna Boğda'nın Türkler karşısında durumunu izahı ve yukarda anılan voyvoda'nın yardım ihtiyacı hakkında raporu¹⁹¹.

42. 1493 Mart 7, Suçeava.- Piriul Alb (= Ak Çay) savaşında (26 Temmuz 1476) Bătărești-Cîrligatura (Kırligatura) hakkında temliği (Romence: *Urik*) kayp eden savaşçı Negrilă Bătăreşcu'ya Ştefan çel Mare'nin tasdiki hakkında yasalanmış (legalizé) temlik¹⁹² vb.

Bu çeşit yabancı belge-kaynaklarda tarafsızlık çok az ve bazılarında Türklerin aleyhine yanlış propagandalar olduğundan onları daima çok dikkatle kullanmak gerekir. Yukarda anılan savaşlarda Türk ordularının (askerlerinin) sayıları çok mübalağalı, Hıristiyan askerlerininse çok az gösterildiğinden bunlara bir yakın orantı bulmak gerekir.

Bu mesele hakkında gerek kaynakları tenkitle kullanmak ve gerek bazı askeri tarihçilerin eserlerine ve neticelerine fazla dikkat lâzumdur¹⁹³.

Genel bir toplu bakışla, bunlar Fâtih Sultan II. Mehmed'in Boğdan seferlerine ve özellikle Râzboieni zaferine (26 Temmuz 1476) ait tarihsel kaynak ve kaynakçalardır. Acizâne fikrimce bunlar, Sayın Ismet Binark'ın

¹⁹⁰ Venedik Devlet Arşivi. Delib. Senato, reg. 28, c. 9. Neşr.-ed.: C. Esarcu, *Ştefan çel Mare...*, "Columna lui Traian, IV, nr. 13, noiembrie 1873, s. 238, doc. X; C. Esarcu *Ştefan çel Mare, Documente descoperite...* s. 57-58; Hurmuzaki, *Documente...*, VIII, s. 22, doc. XXV (1476 tarihli) C. Esarcu'ya göre Lâtince metin ve Romence. terc. bkz. *Râzboieni...* (1977), s. 226, nr. 49 (C. Vlad).

¹⁹¹ Venedik Devlet Arşivi. Deliberazioni secrete Senato, Reg. 28, n. 13. Neşr.-ed.: C. Esarcu, *Ştefan çel Mare...*, "Columna lui Traian", IV, nr. 13, noiembrie 1873, s. 238-239, doc. XI (1477 tarihli...); C. Esarcu, *Ştefan çel Mare. Documente descoperite...*, s. 62-68; Hurmuzaki, *Documente...* VIII, s. 23-25, doc. XXVII (1478); I. Boğdan, *Documente Ştefan çel Mare...* II, s. 343-347 (1478 tarihli) vb. N. Iorga, *Scrisori de boieri, Scrisori de domni*, ed. III, Vălenii-de-Munte, 1932, s. 169-173; Lâtince metin ve Romence. terc. bkz. *Râzboieni...* (1977), s. 230-232, nr. 50 (C. Vlad).

¹⁹² Neşr.-ed.: Gheorghe Ghibănescu, rev. "T. Codrescu", Iaşi, an. I, nr. 6, s. 81-84.; V. Costăchescu, *Documente de la Ştefan çel Mare*, vol. I, s. 175-177; *Documente privitoare la isotria României*, A. Veacul XV vol. II, doc. nr. 175, s. 191-192; Gh. Ghibănescu'ya göre Slavca-Romence metin ve Romence. terc. bkz. *Râzboieni...* (1977), s. 233, nr. 51 (O. Guşu)

¹⁹³ Bkz. Johannes Kromayer, *Antike Schlachtfelder. Bausteine zur einer antiken Kriegsgeschichte*. Bd. I-III (Wien-Cernăuți, 1910-1919) Hans Delbrück (1848-1929), *Geschichte der Kriegskunst in Rahmen der politischen Geschichte*, Cilt. I-V; Radu Rosetti, *Care au fost adevăratele efective ale unor armate din trecut*, Bucureşti-1943, 20 s.

Türk sefer ve zaferleri bibliyografyası (Izahlı) ¹⁹⁴ başlıklı değerli eserini yukarıda anılan olaylar hakkında tamamlamaktadır. Yukarıda teferruatla sunulan gerek Osmanlı ve gerek yabancı hikâyevî-naratif (kronik vb.) ve diplomatik membalar ışığında Fâtih'in Boğdan seferlerinin sebepleri, inkişafı ve neticeleri daha iyi bir şekilde tasvir olunabilir. Ama bu mesele hakkında, daha ilmi olabilmek için, muhakkak derya gibi zengin Türkiye'deki Osmanlı arşivlerinden de belgelerin keşf olunmasını ve neşr edilmesini dikkatle beklemekteyiz. Eğer yalnız "kâfir" kaynakları kullanılırsa konular sakat kalmaktadır. Nasıl da olsa Fâtih'in 1476 tarihli Boğdan seferi ve özellikle Akdere-Râzboieni zaferinin ilk neticesi olarak Ştefan çel Mare'nin tekrar tavrını değiştirmesi, Türklere yaklaşması, ve 1479-1480 yıllarında Fâtih'le bir *Sulhnâme* aktetmesi ve Osmanlıların tekrar haracgüzarı olması ortaya çıkar ¹⁹⁵. Rumeli beylerbeyisi Hadım Süleyman Paşa'nın bozguna uğradıktan sonra (10 Ocak 1475), gerek Boğdan seferi ve gerek Râzboieni zaferi (26 Temmuz 1476), Fâtih Sultan Mehmed'in arzu ettiği neticeyi vermememişe de muhakkak Boğda'nın Tuna'daki en mühim ve ticarî bakımdan çok zengin Kili ve Akkerman kalelerinin fethedilmesine perspektif açmış (1484/889 H.) ¹⁹⁶ ve ancak bu suretle Karadeniz bir Osmanlı gölü şekline çevrilmiştir. Böylece merhûm Fâtih'in planı ifa edilmiştir.

Fâtih'in tanınmış meşhur rakibi Athleta Christi yani "İsa'nın pehlivanı" Ştefan çel Mare'ye gelince, Hıristiyan kiral ve prenslerin daima adadıkları fakat yapmadıkları yardımlarından, aldatmalarından hayal

¹⁹⁴ Millî Kütüphane. Ankara - 1969, XVI + 234 s. + renkli resim; *Fâtih'in Boğdan seferi* hk. s.49-50

¹⁹⁵ İstanbul, Süleymaniye Ktp., yazma Es'at Efendi no. 3369, Suret 896 H-(1490-1491), yk. 47-50 *Sulhnâme-i Sultan Mehmed* - tabe serahu - *Kara Boğdan* bkz. Aurel Decei, *Tratatul de pace-sulhnâme - încheiat între Sultanul Mehmed II și Ștefan çel Mare, la 1479*. "Revista istorică română" (Constantin C. Giurescu), XV, fasc. IV (București - 1945) ve Mihail Guboglu, *Paleografia și diplomatica turcă-osmană. Studiu și Album*. Edit. Acad. RP. Române - București, 1958, s. 133. nr. 133. nr. 4, faks. s. 165 a-b.

¹⁹⁶ Bkz. N. Iorga, *Studii istorice asupra Chiliei și Cetății Albe* (Kili ve Akkerman üzerine tarihi araştırmalar), București - 1899, 419 s. *Fâtih'in 1474-1476 tarihli Boğdan seferleri hakkında* s. 138-152 vb.; Türk kaynaklarına istinat ederek bkz. N. Beldiceanu: *La conquête des cités marchandes de Kilia et de Cetatea-Albă par Bâyezîd*. "Süd-Forschungen, XXIII, 1964, s. 36-90; "Kilia et Cetatea-Albă à travers les documents" "Revue des Etudes Islamiques" XXXVI/2, Paris-1968, s. 215-262; *Deportation et pêche à Kilia entre 1484 et 1508*, "Bulletin of the School of Oriental and African Studies", XXXVIII/1, 1975, s. 40-54 + 1 pl. h. t. ve *Recherches sur les Ottomans et la Moldavie ponto-danubienne entre 1484 et 1520*. "Bulletin of the School of Oriental and African Studies" University of London, vol. XL, Part, 1982, s. 48-66 (Jean-Louis Bacqué-Grammont et Matei Cazacu, ayrı basım) vs.

sukutuna uğramış ve kazandığı yeni tecrübeler sonucu tekrar Türklerle sulh aktederek haraçgüzarları olmuş (Aralık 1486)¹⁹⁷, 1497-yılında Lehistan kralı Jan Albert'in macerası aleyhine Osmanlıların müttefiki olmuş¹⁹⁸ ve ölümüne kadar (2 Temmuz 1504) Türklere dost kalmıştır. Geleneğe göre ölüm yatağında iken bile oğlu III. Boğdan'a (1504-1517) Türk egemenliğini tanımasını tavsiye etmiştir¹⁹⁹. Yukarda anılan "Bir takım söz" (O seamă de cuvinte) başlıklı Halk Edebiyatı eserde şu sözler göze çarpar: "*Ştefan çel Mare ölüm döşeginde oğlu Boğdan'a memleketi Türklere tâbi kılmasını tavsiye etti, diğer uluslara tâbi olmamasını tenbih etti; çünkü Türk ulusunun daha anlayışlı ve daha kuvvetli olduğunu, zira oğlunun memleketi kılıç kuvvetiyle idare edemeyeceğini söyledi...*"²⁰⁰. Bu meseleyi dostumuz ve hocamız Prof. akademisyan Constantin C. Giurescu son katkısında şöyle anlatmıştır: "Une tradition populaire veut qu' Etienne le Grand à la fin de sa vie ait dit à son fils Boğdan: Etends-toi avec les Turcs, parce que les Turcs sont des gens surs, sur lesquels

¹⁹⁷ Bu mesele hakkında bkz Ştefan Gorovei: *Autour de la paix moldo-turque de 1489*. "Revue roumaine d'histoire" 13 (Bucarest-1974), s. 535-544; Moldova în "Casa Păcii" pe marginea izvoarelor privind primul secol de relații moldo-otomane. "Anuarul Institutului de istorie și arheologie "A. D. Xenopol" XVII, 1980 Iași-s. 629-667; *Tratatul de pace moldo-otoman din 1486-1489*.- Comunicare la "Inst. de istorie N. Iorga" (București, 20 aprilie 1982). *La paix Moldo-Otomane de 1986...* "Revue Roumaine d'Histoire" C. XXI, 3-4 (Buc. 1982) s. 405-421.

¹⁹⁸ Anatol Lewicki, *Kral Jan Albracht o Klesce Bukowindief*. r. 1497. "Kwartalnik Historyczny", 1893, 7. fask. 1, s. 1-15; E. Fischer, *Kozmin ein Beitrag zur Geschichte des polnisch-moldawischen Konfliktes im Jahre 1497* (Mit einer Karten Skizze). Černovitz-1903, 37 s. (Separat. Abdruck aus dem Jahre des Bukowiner Landes... 1902). Eduard Fischer, *Bătălia de la "Codrul Cosminului"*. *Războiul dintre Ștefan çel Mare și regele polon Ioan Albert în anul 1497* Traducere/română/și prefața de căpitanul I. Strișca. București-Intitulul de Arte grafice Eminescu, 1904, 68 s. + 1 f. h.; Gh. Duzinchevici, *Războiul moldo - polon din 1497. Critica izvoarelor*. "Studii și Materiale de istorie Medie", vol. VIII, 1975, p. 9-61 și Inst. de istorie "N. Iorga" - București); I. H. Uzunçarşılı, *Osmanlı tarihi II*, s. 184-85

¹⁹⁹ "*Daha sonraki romen vekayinâmelerinin nakillerine göre, bu cengâver voyvoda oğlu Boğdan'a "memleketi, öteki milletlerden daha hâkim ve kavi oldukları için, Türklere teslim ederek, başkalarına vermemesini" vasiyet etmiştir. Ştefan çel Mare'nin bu siyâsi vasiyetine hemen-hemen istisnasız bütün Boğdan voyvodaları tarafından riyâet edilmiştir"* bkz. Aurel Decei, *Boğdan* madd. "İslâm Ansiklopedisi" I (1950), s. 699-700; aynı mesele hakkında kısaca bkz. Ord. Prof. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı tarihi II*. Cilt 2. Baskı, Türk Tarih Kurumu-Ankara, 1964, s. 184: "Ştefan, 1504'de vefat ederek ölümünden evvel Boğdan adındaki oğluna Osmanlı hâkimiyetinin tanınmasını vasiyet etmiştir".

²⁰⁰ Romence metni: "Cînd au murit Ștefan-vodă çel Bun, au lăsat cuvînt fiului său, lui Boğdan-vodă, să inchine țara la turci, iar nu la alte neamuri, căci neamul turcilor sînt mult mai înțelepți și mai puternici, că el nu o va putea să-o ție țara cu sabia, ca dinsul" bkz. Ion Neculçe, *Letopisetul Țării Moldovei*, ed. Iorgu Iordan, București 1957, & IV, s. 100. (Bu satırlar yukardaki metni tanımayan romen tarihçileri içindir.).

on peut compter. Même si cette tradition est un création postérieure, il n'en est pas moins vrai qu'elle représente l'état d'esprit du grand voievode moldave et de son peuple. Ses successeurs ont écouté son conseil et la Moldavie, elle aussi, a continué d'exister, comme Etat, avec tout ce que comporte l'Etat en fait d'organisation et de vie économique et sociale”²⁰¹.

Yukarda gözden geçirilen ve izâh edilen kaynakçadan başka tanınmış Romen bizantinistlerinden N. Bănescu'nun (1878-1971) da *Contribution à l'histoire de la Seigneurie de Theodor-Mangoup en Crimée*²⁰² başlıklı değerli bir makalesini hatırlayabilir. Türkler tarafından Caffa veya Kefe (Kâfirin) feth edilmesinden (9 Haziran 1475) birkaç ay sonra Mangop kalesi ve şehride Fâtih Sultan II. Mehmed'in Osmanlı imparatorluğuna ilâve edilmiştir. Bu Kırım beyliğinin son hâkimleri Theodor ve kardeşi Aleksis Istanbulu Byzans hanedanı Paleologoslarla (1261 - 1453) akrabadırlar. Koca Ştefanın ikinci karısı Marya (*Maria de Mangup*- “Manguplu”) adlı hanım bunların kızlarından olarak, Tursun Bey'in ifâdesine göre, Boğdan Voyvodası Ştefan çel Mare yukarda anılan hısımlarına birkaç yüz atlı yardım olarak göndermiştir (1475). Bu da 1476 tarihli Boğdan seferinin sebeplerinden biridir. Çünkü kâfirlere ve Osmanlıların aleyhine yardım etmiştir.

Ştefan çel Mare 'nin 425. yıl cülüsü dolayısıyla iki tane bildiriden başka (Nisan-1982) şu: *Izvoare turco-persane privind relaşile lui Ştefan çel Mare cu Imperiul otoman* (Koca Ştefanın Osmanlı imparatorluğu ilişkileri hakkında Türk-Farsî kaynakları)²⁰³ başlıklı bir makalemiz yeni basıldı. Bunlardan sonra Ştefan çel Mare'nin devrine ait bir bibliyografie eserine de gerek Türkçe gerek diğer eserlerden de bir katkımız vardır²⁰⁴.

Fâtih II. Sultan Mehmed'in Boğdan seferleriyle ilgili olan tarihi kaynaklardan ve kaynakçadan başka bazı materyel “İlustrative” veya süslenme resimleride araştırmamızda yer almıştır. Meselâ, başta gerek Fâtih'in İtalya ressamı Gentile Bellinin tarafından büyük meharetle tersim edilmiş renkli portresi²⁰⁵ ve gerek Ştefan çel Mare'nin baş-keşişi “stareţ”

²⁰¹ Bkz. C.C. Giurescu (Roumanie): *Sur les Relations entre le Peuple Roumain et l'Empire Ottoman à travers les siècles*. “VII. Türk Tarih Kongresi Ankara 25-29 Eylül 1970, *Kongreye sunulan bildiriler*, II. Cilt, Türk Tarih Kurumu - Ankara, 1973, s. 593.

²⁰² Bkz. “Byzantinische Zeitschrift” LIII (1935), 1. Halbjahrsheft, s. 20-37.

²⁰³ Bkz. “Revista Arhivelor” (Arşiv dergisi) no. 2 (Bucureşti-1982), s. 134-145. Ştefan çel Mare'nin 525 cülüs yıl dolayısıyla vakfedilmiştir.

²⁰⁴ Kısmen Türk tarihini de ilgilendiren bu kaynakça eseri Bükreş Devlet Arşivi (Arhivele statului - Bucureşti) tarafından basılmaktadır.

²⁰⁵ Bkz. Franz Babinger: *Ein weiteres Sultan bild von Gentile Bellini?* Wien - 1961, 16 s. + 5 Levha - Taf.; aynı, *Zwei Bildnisse Mehmeds II. von Gentile Bellini*. “Zeitschrift für Kulturaustausch + 12 (Stuttgart - 1962), s. 178 - 182.

Nikodim miniyatürü yer almışlardır. Bu portreler çağdaş olarak hep tarihi kaynaklarından addedilir.

Makale-etüdümüze seçilmiş çağdaş hikâyevî kaynaklardan örnek olarak şunlar: Maria-Giovani-Angiolello'nun hâtıratı (I), Lehistan tarihçisi Jan Dlugosz'un *Historia Polonica*'dan (II), diplomatik kaynaklardan bir veya iki tane *Fetihnâme-i Kara Boğdan* (III) eklenmiştir.

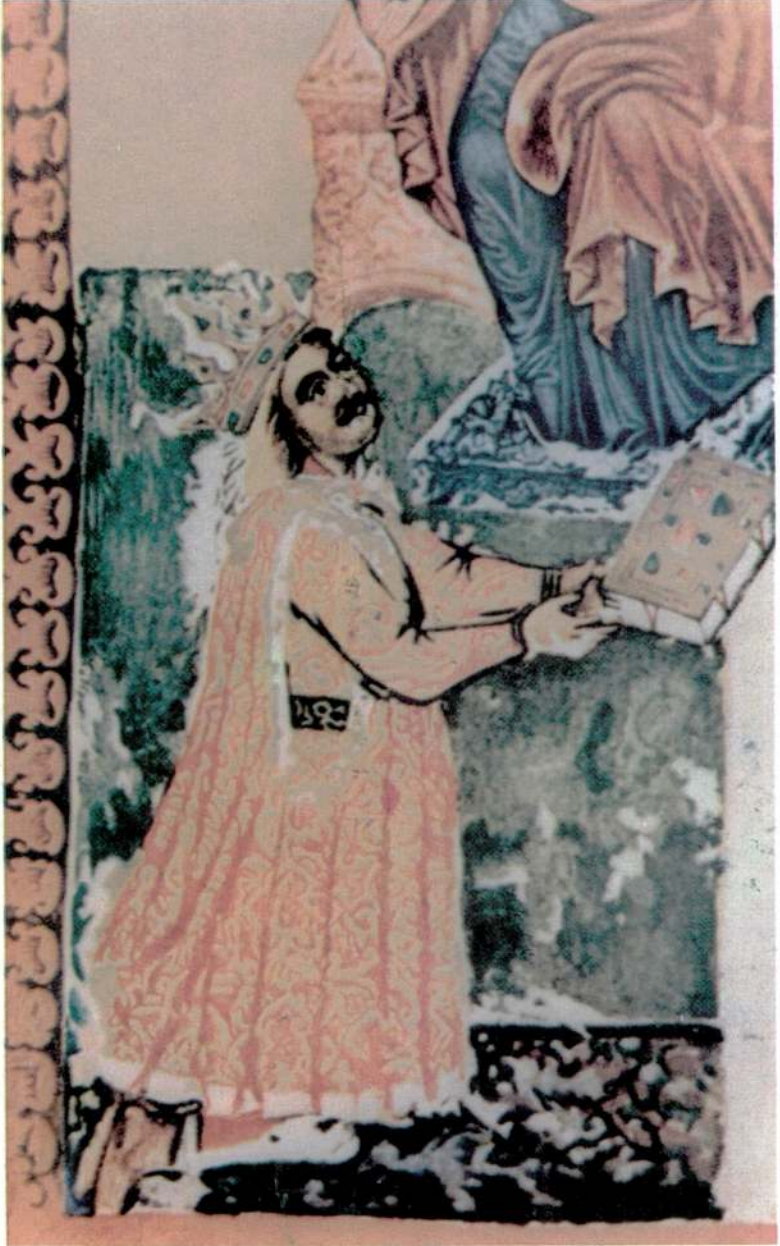
Netice olarak kısaca sunulan kaynaklar-kaynakçası ve özellikle gelecekte basılacak metin örnekleri Fâtihin şahsiyetini ve askerî faaliyetini daha iyi meydana çıkaracaklar. Bunlara göre II. Sultan Mehmed hakkında daha geniş ve derin bir ilmi monografi yazılır. Çünkü bilindiğine göre Fâtih II. Sultan Mehmed meşhur Türk hükümdarlarından biridir ²⁰⁶.

²⁰⁶ Bkz. Sadi Borak: *100 Türk Büyüğü*. "Hürriyet"... İstanbul (1968), 125 s. + pl. Fâtih II. Sultan Mehmed'in tercümeahaliyle portresi hakkında bkz. s. 62-63

Fâtiĥ II. Sultan Mehmed (1444, 1451-1481)
(Ressam Gentile Bellini'nin eseri)

Ştefan çel Mare - "Koca Ştefan"

(1457-1504).

Baş Keşiş Nikodim emriyle Humor manastırı için yazılmış incilden
Boğdan minyatürü (1473)

... .. (6)

... .. (7)

... .. (8)

... .. (9)

... .. (10)

... .. (11)

... .. (12)

تم کو صوبہ بجا لیا۔ یہاں سے تیس دن تک
(13)

تمہاری طرف سے تیس دن تک تیس دن تک تیس دن تک
(14)

عقدہ تیس دن تک تیس دن تک تیس دن تک
(15)

تیس دن تک تیس دن تک تیس دن تک
(16)

تیس دن تک تیس دن تک تیس دن تک
(17)

تیس دن تک تیس دن تک تیس دن تک
(18)

تیس دن تک تیس دن تک تیس دن تک
(19)

تیس دن تک تیس دن تک تیس دن تک
(20)

تیس دن تک تیس دن تک تیس دن تک
(21)

FATİH'İN BOĞDAN SEFERLERİ (1474-1476) HAKKINDA AVRUPA YABANCI KAYNAKLARINDAN.

Giovani-Maria-Angioiello'nun *Historia Turchesca* başlıklı eserinden kısımlar:

Come il Gran Turco mandò l'essercito contra il Carabogdan.

Ritornato l'ambasciatore il Gran Turco spedi senza dimora il Beglierbech della Romania¹, qual era eunuco, qual'haveva nome Solimano², con circa 30 m³. cavalli, et v'andò parte della corte per guadagnare, per esser la Valacchia buon paese et abbondante de bistiame, et bovi et boni cavalli, et non ostante che fosse sopra inverno si partitono, et passato il Danubio⁴ con barconi, che passanoda 14 cavalli per volta, de'quali ve n'è quanti tà a Silistria et Avidam, (= Vidin) luochi, et passi posti sopra la riva del Dannubio.

Venuta la nuova al Carabogdan come Turchi veniano a'suoi danni, messa in ordine la sua gente, et provisto per difendersi fu alle mani con Turchi, et li combatte, et messe in fuga fin'al Dannubio, dove molti furono morti, et fatti assai prigionieri huomini da conto, quantonque Soliman Bassa scapolasse; furono assai chesi baturono al acqua per entrar nella barca, et molti s'annegarono.

Il Gran Turco inteso la rotta di Solimano Bassa fu molta più adirato contra Stefano Voivoda⁵, et deliberò di vendicarsi et andâr, in persona alla primavera, et fatto saper alle sue genti, che stessero apparecchiate, ch'a tempo nuovo voleva campeggiare, tamen pochi sapevano dove volesse andare, perchè etiam haveva grand'odio all'angaro, per la sopradetta Bastia che gli haveva tolto, et gli havevo fatto di molti danni sul territorio di Smedevro⁶, overo Samandria, la qual città e posta sopra la riva del Dannubio lontana da Belgrado per miglia 18.

¹ Rumeli Beylerbeyisi.

² Süleyman Paşa Hadım.

³ 30 000 sipahi.

⁴ Romence: Dunăre-tk. Tuna.

⁵ Ştefan cel Mare-"Koca Ştefan", Boğdan voyvodası: 1457-1504.

⁶ Smederevo, tk. Simendria (Jugoslavia).

Andata del Gran Turco contra il Carabogdan

Al fine di Marzo 1476 il Gran Turco si levò con tutta la sua corte di Constantinopoli, et il primo alloggiamento si messe tra due golfi chiamati l'uno Citchmeze piccolo, l'atro Citchmeze grande⁷. Per il il secondo si alloggiò a Silvina⁸, dove è un castello sopra il mare et v'è assai molini da vento, pui alloggiò a Corli⁹ ad Eschi¹⁰, da Eschi a Pergas¹¹, da Pergas a Carestian¹², da Carestian a Suguteli¹³ a Caffesa, la qual è una grossa villa, et essendo per avanti qui alloggiato per transito un secretario del Turco, gli fu robbato certi libri con altre robbe, et gionto a corte si lamentò come l'era stato robbato, fu mandato a dire a'quelli della detta villa, che in termi men di tri giorni havessero trovate le dette robbe, et insieme col malfattore le havessero portate a corte. Passò il termine et non furono trovate dette robe. Il Gran Turco mandò commessi, che tutti di quella villa grandi et piccoli fossero menati ne paese del Caraman¹⁴, et il fossero confinati; poi sentendo questo gli huomini della villa messi alla forte, per non esser privi della sua patria, fu trovato il mafattore fosse impiccato, et restituite le robbe al Gran Turco, che volse, che fosse eseguito ut supra, acciò fosse terrore a tutto il paese, che li viandanti et ciascuno fosse sicuri. Questa buona villa di Cafessa stette circa un anno che non si habitava, salvo che da alcuni che con licenza ci stavano a commodità de'viandanti. Poi il Gran Turco ci fece condur'altri popoli della Natolia¹⁵.

Hora levato il Gran Turco da Cafessa venne su'il piano d'Andrianopoli¹⁶ circa due miglia lontano, la qual prataria è in insolo posta tra tre fiumi, che passa per Andrianopoli, di quali uno ha nome Arta, Cugian¹⁷, et il terzo Merigi¹⁸, et qui stette il Gran Turco circa 40 giorni, et herbatì li cavalli, et fatta la massa del essercito.

⁷ Biri "Küçük Çekmece" ve diğeri "Büyük Çekmece" adlı'dırlar.

⁸ Silivri (Selymbria);

⁹ Çorlu

¹⁰ Eski Çekmece denilen yer Ağriboz seferi tarihinde de kayıt edilmektedir (Bkz. Capparozzo, *Dio Gio. Maria Angiolello et di un suo inedito manuscritto*. Vicenza, 1881, s. 151.

¹¹ Burgaz veya Çatal-Burgaz;

¹² Karistiran İstanbul'un güneyinde

¹³ Söğütlü;

¹⁴ Karaman vilâyeti (Anadol'da);

¹⁵ Capparozzo, aynı eser s. 15; *Hafassa* veya *Haffsa*;

¹⁶ Edrine, Edirne;

¹⁷ Arda: ¹⁸ Bkz. Capparozzo, aynı eser, s. 15;

In questo tempe Selch Bassa ¹⁹, il qual'haveva il sangiaccato della Morea, mandò al Gran Turco circa 100 prigionj, e tutti furono decapitati li maschini.

Item vennero in questo tempo in questo luoco circa 200 Avisari ²⁰ il quali servono nella sopradetta Bastia ²¹ ch'haveva tolto l'Ongaro ²², et erano resi a patto salvo le persone, et chi voleva restar et andar fosse in libertà, alcuni rimasero al servitio del Ongaro, perchè la più parte de'questi fanti erano figliuoli de'christiani, et li detti circa 200 volsero venir a corte, sperando di far sua scusa che s'erano arresi per forza, per non haver vittovaria, ne vi poteve andar soccorso da banda alcuna per le acque, ch'erano state tagliate et era fatto lago attorno, et etiam era rovinata la bastia per l'artegliarie frequentate a tirare, che facilmente con la battaglia sariano entrati, puotero haver allegate ragioni assai di haver fatto il poter a conservatione di detta bastia, et perchè li s'offerivano sempre esser buoni et fedeli servitori et quello havevano fatto era stato per forza, aciocchè il Signore non perdesse tanti buoni servitori, per li Veziri, overo Consiglieri, fu referito il tutto al Gran Signore. Il Grand Turco ripose ch'il pone de'mille anni per un giorno, cioè che non vuol che scusa voglià a dar via le fortezze senza licenza sua, si che volse li detti 200 Avisari (Yanıçari) fossero tutti ligati, et con sassi ligati al collo fossero gettati nelle dette fiumare et annegati.

Hora fatta la massa della genti della Romania et della Natolia ²³ et congregato un grasso campo di circa 150 m. ²⁴ persone, si levò il campo, et venne alla volta d'Adrianopoli, et passò di longo, et alloggiò appresso una villa chiamata Cuitalechz ²⁵, dove si lavora quantità di pignatte, et qui viddi un vecchio, il qual'era privo della vista et si diceva da tutti di quella villa ch'havevo 150 anni, il quale si raccordava di 120 anni et più, cose quasi impossibile a credere, tra l'altre cose diceva ricordarsi che Tartari erano venuti in queste centrade d'Andrinopoli et facero assai danni.

Il campo del Gran Signore si levò, et caminando per Grego et Levante alla volta del monte Balem ²⁶, et seguitando per giornate dietro la costiera

¹⁹ Meriç suyu;

²⁰ Salih Paşa;

²¹ Doğrusu *Yanıçari* yeniçeri olabilir; 15 Sabacz;

²² Mathyas Korvin, Üngürüs kralı

²³ Anatolia, Anadolu;

²⁴ 150 000 asker fazla'dır.

²⁵ Dışışleri arşivi suretinde: Cinochozi, ikiside yanlıştr.

²⁶ Balkan dağı'dır.

del detto monte Balcam, giongessimo a un forte castello chemato Aitos²⁷, post sopra una altura, dove finisce detto monte, et qui fatta provisione de biscotti et vittovarie andassimo di longo per alcuni giorni, giongessimo a Varna, castello post supra il mar maggiore. Qui si dis'esser stato morto un Re d'Ongaria, avanti che Giovanni Bianco²⁸, padre de Re Mattias, fosse Re d'Ongaria, dove fin'a questo tempo si vede segnali de'fossi dov'erano fortificati et fatti li steccati de'campi, etiam si vede gran quantità d'osse fatte et assumate come monticelli.

Hora levato il campo seguitando l'arena overo spiazza di Mare maggiore dove havessimo gran fortuna et disagi, primo per non esser vi ne ville, ne habitationi per spatio di due buone giornate dal castello di Varna in poi, et di li fin'al Danubio per 8 giornate, et più, si trova ne gente et luochi salvatichi, privi d'acque dolci, dove hevessimo altra acqua che quella del mare, dove facevano delle buse nella sabbia appresso la riva del mare, et di quella bevevamo, et *cosi ne havevamo*, ch'altra acqua non si poteva trovare.

Item in questo diserto, il quale si chiama Abrozit²⁹ fossimo assaltati da quantità di cavalette grosse, incangiate, berettine et rosse, che tanta quantità ne seguitava, che non è cosa che si potesse, creder da chi non l'ha visto. Erano si gran nuvole di quelle locuste ch'oscuravano il sole, et quando si mettevano a terra rosegavano³⁰ sin alle paviglioni, i sacchi da' biscotti, le sesse da capo, non si poteva cucinare, che come erano discoperte le pignatte³¹ erano piene di questi animali.

Li cavalli non si poteva tenere, ch'era forza din continuo tener le sacchette al muso, et coverti tutti sin all'orecchie, si che per questo stavamo serrati nelli pagiglioni, et la notte cavalcavamo.

Quando fossemo per una giornata appresso un ramo del Dannubio, il campo fece tra il di et la notte due alloggiamenti, si che passato di poco mezzo giorno ci levassimo a gionger all'acqua dolce, etiam per fuggir la furia delle cavalette. Erano andati molti avanti del campo, tra li quali erano andati alcuni chiamati Sacha³², li quali sono deputati andar per il campo,

²⁷ Aydos, Varna civarında bir kasaba'dır (Bulgaristan).

²⁸ Ioan-Jean Hunyadi, Transilvanya kahramanı. Buradaki savaşta düşen Macar ve Lehistan kralı: III. Vladislav Yagellon (10. XI. 1444)

²⁹ Dobruca, Dobrogea;

³⁰ Rosegar, Rosicare, rodere-"kemermek" (Bkz. Cantarini P., *Vocabulario del dialetto Venetiano...*);

³¹ Pignata, pentola-Et pişirmek için topraktan kap;

³² Sakçya, Isakçi, rom. Isaccea;

massime all' hora de bisogni con certi udri³³, che li portano pieni d'acqua, et con tazze et altri vasi da dar bere a chi ne dimandava, si che molti massime le fantarie assediati dalla sete et stanchi, desiderosi di beber acqua dolce, bevevano ingordi, et assai ne morivano, che li andava al cuore, et il cavallette passarono di longo, et andarono verso la Polonia, et fu detto dopo ch'erano andate fin in terra tedesca, et più oltre.

Gionti che fossemo al gran fiume del gran Dannubio stessemo tre giorni a congiungere gran quantità di barche, che venivano da Vedin³⁴ et da Silistria, secondo era stato ordinato, et fatte li provisioni del passare, volse il gran Turcho che'l fior³⁵ delle sue gente ben in ordine a pie'senza dimora passassero con certa quantità di guastatori et fortificarsi dov' il campo fosse sicuro al passare, dicendo esso Gran Turco non manco stimar il passar del Dannubio che'l suo inimico, et messe buona guardia che l'inimico non l'assaltasse, et così passato tutto il campo, et messi li paviglioni in fortezza, il Gran Turco il terzo di doppo, assicurato, passò con alcuni, ch'erano rimasi alla sua guardia, et levato poi il campo, entrassimo per il paese, dove trovavamo tutte le ville et luochi abbandonati, et le campagne abrugiate³⁶, perochè'l Conte Stefano³⁷ conoscendo di non poter star al contrasto del Gran Turco, pensò di prevalersi per altro modo, si che fece fuggir'li popoli dal suo paese di là ai monti, et passar verso Polonia, per la qual lui confina mediante i monti, etiam fece tagliar tutte le biave³⁸, et tagliar fin' i paludi, et fatte segar herbe et biave, fece brugiar ogni cosa, dov' il Turco rimase ingannato, et credendo trovar il paese abondante de' biave pascoli³⁹ comme suol esser in effetto, et trovò vacuo di persone, et per ogni luoco si levava un polverazzo di braggia cioè che fumava l'aere, et ogni volta quando eravamo gionti all'alloggiamenti eramo tutti negri le faccie come il resto di vestimenti, che fino li cavalli ne pativano per la polvere che gli andava nelle nare⁴⁰, ne mai il Gran Turco dismontava, ne si disordinavano le squadre fino chel' campo non era formato et assicurato per ogni banda.

³³ *Odri-utri*, deriden çuval, tulum;

³⁴ Vidin

³⁵ Fior delle suo gente-askerinin çiçeği

³⁶ Memleketin harap edilmesi

³⁷ Ştefan cel Mare veya Koca Ştefan.

³⁸ Biave, biade-"İçmek"ten gelir;

³⁹ Aynı Sadeddin (fransızca tercümesi);

⁴⁰ Hep Sadeddinde'dir;

Era etiam in favor del Gran Turco Basihaba ⁴¹, signor della Vallacchia Bassa, con circa 12 m. ⁴². Christiani Vallachi ⁴³, et alloggiava separatamente dietro il campo.

Il Conte Stefano ⁴⁴ era retirato ne paese et haveva da circa 20 m. ⁴⁵ persone, tra Vallacchi et Armeni ⁴⁶, et havevo fatto frattare un certo bosco, et fortificato in detto luoco ⁴⁷ con alcune bocche di fuoco, et il campo del Turco drizzato a quella parte per passar detto bosco et andar verso Sanzana ⁴⁸, una dell'buone terre della Vallacchia.

Andava per antiquardia dea campo del Turco il prefato Soliman Bassa, Beglierbech della Romania, il qual'era stato rotto l'inverno inanzi dal Conte Stefano, et gionto, et alloggiato appresso detto bosco dov'era alloggiato detto Conte Stefano circa 5 miglia, et doppo mangiare circa hora di nona ⁴⁹, fano circa 5 miglia, et doppo mangiare circa hora di nona ⁵⁰, il Conte Stefano uscì del suo steccato et messe in fuga le scorte di Soliman Bassa, et ne ammazzò alcuni, et seguitandoli fin al paviglione, messe a romore l'antiguardia. Il Bassa montò subito a cavallo, et gli andò contra, et furono alle strette, et ne morì dall'una parte et dell'altra, ma per esser Soliman Bassa più grosso di gente, e tuttavia aggiungeva, fu forza al Conte Stefano di ritirarsi dentro del suo fortificato bosco, dove stette saldo, et difendevasi con l'artegliarie, et danneggiava li Turchi, onde se ritiravano a dietro.

Il Gran Turco intenso ch'erano alle mani, montò a cavallo con la sua corte, et messe li Gianizzari avanti, et lui col resto della corte se gli avviò dietro, et gionti ad un torrente largo bonamente un tirar d'arco con poca acqua et gia roso, et haveva le rive alte ⁵¹, quando fossimo appresentati a detta acqua col Signore sopra la riva del detto torrento, fossemo salutati dall'artegliaria, ma facevano poco danno ⁵², perchè eramo lontano circa un

⁴¹ Laiot Basrabă-Eflak voyvodası bkz. Melchisedec "Inscripțiunea de la Mănastirea Războieni" (bkz 71. not);

⁴² 12000 asker, "acta estera'da" (V, s-319): 9000 asker;

⁴³ Baltazar Piscia göre 40 000 asker, diğer kaynaklara göre ancak 10 000 ("Columna lui Traian" 1876, s. 378);

⁴⁴ Ștefan Țel Mare;

⁴⁵ 20 000.

⁴⁶ Akkerman ve Kili'den ancak birkaç yüz ermeni olabilir;

⁴⁷ Războienideki orman;

⁴⁸ Suçava;

⁴⁹ Diğer kaynaklarda rast gelinmez

⁵⁰ Rom.: Valea Albă, Pîrîul Alb-"Akdere".

⁵¹ Akdere

⁵² Sadeddin'in ifâdesine göre aynı'dır;

miglio, et calati, e passati detto torente al montar dell'altra riva etiam furono tratte quantità d'artegliaria, dove furono guasti et morti alcuni, et poteva etiam toccar'al Signor Gran turco, imperocchè era alla sorte come altri, de'quali non poco distanti da lui ne furano tocchi⁵³ et guasti et morti alcuni, tra li quali fu un nostro compagno, il quale havevo nome Zachia di Longo, dal Signore per manco di due pertiche di misura⁵⁴, et restata la furia dell'artegliaria, il Gran Turco si messe a fuggire galopando il cavallo, et gionto la fantaria cu'era poco d'avanti et fermosi contra l'inimico, per non lasciar più trar artegliarie, et cosi tutti s'affrettorno di buon cuore, tuttavia il Gran Turco con quelli da cavallo teneva con loro. In poco di spatio giongessimo allinimici et immediato salimo sopra li ripari, et messemo in fuga il conte Stefano, tolto gli l'artegliarie, et lo seguitavano per il bosco, et furono morti da 200 persone, et presi circa 800⁵⁵, tra Vallacchi et Armeni, li quali Armeni erano la maggior parte di Moncastro⁵⁶ et da Licostomo⁵⁷ venuti. Fu preso etiam de' molti carriaggi, et se non fosse stato il bosco folto et scuro per l'altezza de'legnami, pochi ne saria scappati⁵⁸.

Passati dall'altra banda del bosco li dietro alloggiassimo, dove erano alcuni prati⁵⁹, et etiam alcuni roveri, et altri legni chiari, et ve n'erano molti rivoli d'acque, dove il campo stetto tre giorni, et parte andò alla città di Suzava⁶⁰, et la truovò vacua, perchè le persone erano fuggite et le robbe parte portate via, parte ascose sotto terra, dove per Turchi ne furono trovate assai, perchè sono maestri di trovar cose similmente nascose et sotterate, perchè col tirar per terra una cadena⁶¹, anche una briglia sentono et conoscono la concavità della terra, dove fosse sepolito robbe, overo biave si che furono trovati pozzi con biave et altre cose sepolito robbe, overo biave si che furono trovati pozzi con biave et altre cose sepellite. Era il resto di Suzava con fossi et palache circondata, le case et chiese erano di legname coperte di scandole, solamente un castello v'era fabricato di pietra et calcina, a coste, et di fuora della terra, il quale si teneva, et era fornito, ma perchè le

⁵³ Esser tocco-esser ferito.

⁵⁴ *Pertica*-18-20 ayaklı uzun bir nevi ölçü'dür.

⁵⁵ Bu çeşit rakamlar ölü ve eserler hakkında tek bir kaynaktır.

⁵⁶ *Akkerman* (romence: Cetatea-Albă).

⁵⁷ *Likostomo*-“Kurt ağzı” Kili (romence: Chilia);

⁵⁸ Savaş günü Osmanlı kroniklerinde gibi 26 Temmuz 1476 (Bkz. Melchi sedece, *Inscriptia de la Răboieni* aynı tarih'tir.)

⁵⁹ *Prato*-kırın eşerisinde hayvanlara otluk;

⁶⁰ Suceava;

⁶¹ Paris Dışişleri arşivinde suret: “una cadena bracia sentono”;

vettovarie erano venute e manco, non si stette a perder tempo, et ritornato il campo per un'altra via, venissemmo ad un forte castello ⁶², posto in monte, nel quale si trovava esser li prigionj del Turco, che furono presi l'anno avanti sopra inverno, quando fu rotto Soliman bassa, et fattà esperienza di haver detta fortezza, vi furono piantate sette bocche di bombarde, et per otto giorni se fece pruova di haverla, si ruppero due di quelle bombarde, et quelli ch'erano nella fortezza non volsero mai haver parlamento, et tutti si difendevano con l'artegliarie et non si curavano di noi.

Vedendo il Gran Turco perder tempo et la fame grande, che la più parte vivevano solamente di carne et mele, et di qualche formaggio, che pane non si poteva havere, non si trovava biava per li cavalli, et erano abrugiate le campagne per tutto com'è stato detta di sopra.

Il campo si levò et venissemmo alla volta del Danubio, et per due giornate per alcun'fiumare ne vennero barche in contra con vettovarie, cioè pane, fromento, farina et orzi, et doppo gionti alla riva del Dannubio trovassimo alcune galee, et altri navilij con farini et orzi, le quali erano venute di Constantinopoli, si che intenso ciò, tornassimo a dietro per luochi dishabitati lasciando Dobrozo ⁶³, cioè la rivi era del mar maggiore alla sinistra, verso levante, venissemmo a Nicopoli, et poi a Teris ⁶⁴, et per nostre giornate passato il monte Balcam [Balkan] trovando molte ville de Christiani Bulgari, i quali habitavano in gran boschi in detto monte Balcam.

Hora passati il monte, entrassimo per il piano per il piano per una costiera ben habitata, la quale ascende verso il monte Chierseluch ⁶⁵, et va fin appresso Andrinopoli, et gionti in Andrinopoli, il Gran Turco intense che nel tempo, ch'era stato in Vallacchia, l'Ongaro era venuto in Servia, et haveva fatto assai danni al paese, et etiam havevo fatto 3 bastie tra il Dannubio et la Morava, fortissime de'fossi, et d'acque con ogni provisione di pressidio et artegliarie, et queste tal bastie erano fatte per assediare Samandria, le quali erano circa tre miglia ⁶⁶ si che Samandria veniva a rimanere in mezzo l'uno, et l'altro ⁶⁷.

⁶² *Neamts adlı kaledir* bkz. Ştefan Bathori'nin Mathias Koryin'e mektubu (Bretsk, 15. VIII. 1476).

⁶³ Dobrogea, Dobruca;

⁶⁴ Belki şimdi Jugoslavya'daki Niş kalesi olabilir;

⁶⁵ Chierseluch, Caliacra (*Kaliyakra*) veya Balkanlarda bir dağ;

⁶⁶ Tre miglia di soto di Belgrado et di supra circa 20 milia (Dışişleri Bakanlığı Arşivindeki surette göre);

⁶⁷ Bonfinius, t. c. s. 603 Seadeddin (J. Thury I, 167) bkz. devamı s. 93, t. not.

Hora conoscendo il Gran Turco la cosa importare grandemente, et conosceva che s'indugiava a tempo nuovo che sarebbe stato difficile a tuor dette bastie, et per l'acque l'erano attorno altro che in questo mezzo havriano potuto far delli danni assai, deliberò andarvi in persona non havendo rispetto, che li soldati et li cavalli erano stracchi per il viaggio et fame, che s'era patito contra il Vallacco, per tanto doppo che fossemo stati da X giorni, parti il Gran Turco et si messe in via.

*Come il Gran Turco per quell'atto andò contra il Regno d'Ongaria*⁶⁸

Partido il Gran Turco col suo essercito d'Andrianopoli, s'adrizzò alla via di Filippoli⁶⁹, et gionti ad un castello chiamato Cirmen⁷⁰, il Gran Turco fece dar dinari, e tutti quelli, che non si trovano a tuor personalmente dinari, li quali fossero partiti senza licenza ch'assai erano andati, credendo che'l Gran Turco non dovesse quell'inverno campeggiare, massime a quelle bastie verso Tramontana, dove fanno gran freddi, che fin'il Dannubio s'aggiaccia, tutti fossero appresentati ad esso Gran Turco⁷¹, et non guardando a scuse, et a qualità d'huomini, tutti affatto li faceva distendor in terra et batterli secondo il parere suo, et volse che li servisse quelli viaggio sentza soldo, si ch'era temuto et obedito.

Levato il campo da Cirmen per tre alloggiamenti giongessimo alla città di Filippopoli, la qual è ben habitat la maggior parte da christiani, etiam ci sono Turchi; levato il campo, caminando per il gran piano di Filippopoli, trovando alcune ville, per due giornate, ovvero alloggiamenti, giongessimo appresso una gran villa ovvero alloggiamenti, giongessimo appresso una gran villa chiamata Tatarbazar⁷², posta a piè del monte...

Kopya eden metin Donado da Lezze'nin *Historia Turchesca* (1300-1514)... neşr Dr. I. Ursu (Bucureşti 1910), s. 83-93 başlıklı eserdendir. En mühim kısmı muhakkak Maria Giovani Angelello'nun hatıralarıdır. Kaynak ve kaynakça hakkında bkz. 12 ve 90 notlara. *Türk Tarih Kurumunda K. Neki Tercümesi vardır.*

⁶⁸ Romen tarihçisi Ion Ursu J. Thüry'ye dayanarak (I, 167) Scadeddin'nin eserini hatırlamıştı. Buna göre de üç hisarın harap edilmesi seferin baş'amacıdır. Hep Scadeddine göre Macar seferi Boğdan seferinden sonra "2 buçuk ay vuku bulmuştur" (yani 1476-1477 kışında).

⁶⁹ Osmanlı türkçesinde: *Filibe* şimdi Bulgaristanda: *Plovdiv* adlı.

⁷⁰ Meriç kenarında bulgarca Çernomen denilen bir şchirdir.

⁷¹ Tercümesi: "Büyük/Koca Türk" yani Fâtiş Sultan II. Mehmed.

⁷² Tatar-Pazarcik de denilir.

Leh tarihçisi Jan Dlugosz'un *Historia Polonica* (Lehistan tarihi başlıklı eserinden Boğdan seferi (1475-1476) hakkında kısım:

Per quos Stephanus praefatus Voievoda ¹ certior effectus, furoris contra eum concepti, et quod Caesar Turcorum ² grandes contra illum copias, unda et terris transituras, in quibus et illum proprio capite praedicant affuturum, comparat, intrepidus illum, confisus in diuino auxilio opperiebatur: O virum admirabilem, heroicis Ducibus, quos tantopere admiramur, nihilo inferiorem: qui sub nostra aetate tam magnificam victoriam, inter Principes mundi primus, ex Turco retulit. Meo iudicio dignissimus, cui totius mundi Principatus et imperium, et praecique munus Imperatoris et Ducis contra Turcum, communi Christianorum consilio, consensu et decreto, aliis Regibus et Principibus Catholicis in desidiam et voluptates, aut in bella ciuilia resolutis, committeretur.

Stephanus Voievoda Moldaviae, vigilantissimo studio explorans assidue, et omnium actionum, quas Mahumeth Turcorum Caesar, contra illum comparabat, et moliebatur, progressum, et pro comperto ab exploratoribus habens, Turcum apud Adrianopolim agere, et omnium suarum cogere illic exercitum potentiarum, multiplicibus et variis nunciis, unos alteros praeuenientibus, Casimirum Poloniae Regem, apud Lithuaniam agentem, sollicitat, et magnitudine periculi, quod capiti suo es suis impendebat, demonstata, petebat sibi quam celeri me succursum a Rege et militibus suis iri. Easdemque petitiones, ad Barones Russiae, frequentibus Nunciis et literis resumebat. Summa haec petitionis erat, ut Rex duo millia peditum, ad tuendum Byalogrodum ³ et Kiliam, mitteret, Russie terras in armis esse, et circa Camyeniencz ⁴ statua agere iuberet. Solus ipse Rex ad succurrendum sibi, cum reliquo Regni Poloniae exercitu aptatus subsequeretur. Ipsum illud assumisise propositum, ut nullatenus universali dimicationi, contra tam fortem, et numerosum hostem, se committat: sed cedendo cum suis usque ad Camiyenicz, hostem vallat, et distineat. Petebat postremo Regem, ut sibi et suis, in necessitatis articulo, ad Camyeniecz liber ingressus pateret. Quamuis autem Lithuaniae Barones suaderent maxime, ut Rex quam celerrime, Poloniae et Lithuaniae, ac omnes terras moueret, Turco occurrurus. Se ea mente praeditos esse, ut malint contra Turcum pro focus Valachicis, quam Lithuanicis duellare, omnemque suam operam ultro

¹ Boğdan voyvodası Şetefan cel Mare-"Koca Ştefan".

² Türklerin İmparatoru: Fâtih Sultan II. Mehmed.

³ Romence: *Cetatea-Albă*, tatarca-türkçe: *Akkirman*.

⁴ *Kamaniçe*-1672'de Osmanlılar tarafından feth edilmiştir.

pollicerentur. In id bellum fictum magis quam verum, per Stephanum Voievodam, se Casimirus Rex ⁵ trahi credens, optimum, et suficiens tempus, cunctationi deditus et otio, inaniter apud Lithuaniam absumens et nonnisi circa festa Pentecostes, ex Lithuania mouens, festo corporis Christi apud Grodno exacto, per Brzesczye, die Lunae, quinta mensis Iunii, in Lublin aduenit. Ubi etsiperdies quindecim, per omnes Poloniae Consiliarios fuisset supplicatus et suasus, ne tam insignem et illustrem sui Regni Principem et athletam, Stephanum Voievodam desereret, sed cum omnibus potentiis consurgens, non tam sibi, quam universae Christianitati opem ferret; uno bello, et Turcorum, et Thartarorum bellum, non sine sui nominis celebritate perpetua, confecturus. Rex tamen Casimirus, defectuosum se, et in aerario, et in gentibus allegando, sperans illud bellum simultaneum, et ad irritum recidendum, rem adeo extrahebat, ut Primores Consiliarii, et signanter Derslaus de Rythwiani Palatinus Cracouiensis, et Ioannes de Tythwiani Castellanus Sandomiriensis, et Regni Poloniae Marszalcus (utrumque enim Magistratum, contra scita et laudabiles consuetudines Regni, tunc aliis esurientibus obtinebat) et plures alii in Regem mordacius inuehendo, exprobrarent primum genitoris, deinde Germani sui, postremo suo inordinato, et negligentissimo regimine nobile Poloniae Regnum, nobiliter a Casimiro secundo institutum, ad extremum interitum et ruinam tractum esse: Ampliori interitui, nisi se torpore excusserit, moresque sui reginiminis correxerit, propediem traducendum. Qui etiam inter Regnum Poloniae, et principatum Lithuaniae, quae unire debuerat, ablata Lucensi tota, et Podoliae, parte terrarum, a Regno Poloniae, et in potestatem Lithuanicam translata, mucronem horrendum inter unitos populos, cognatas acies, morte sua secuta, collidendos, siens volensque feruerit. Qui videns sibi et Regno suo ab oriente et occidente, austro et aquilone, impendere bella, pusillanimum se et ocisum monstrat. Ni sibi aliter consulat, aut in locum suum alium surroget, quam celerrime per suam desidiam, et turpe regimen, etiam hoste externo non accedent perituros. Hae inuectivae, etsi a singulis Consiliariis certatim probarentur, Regem tamen Casimirum, moribus suis deditum non mouebant, neque ad meliorem inclinabant. Capta est itaque in tam periculoso malo tenuis et languida deliberatio, et Marcziszius Vexillifer de Wroczimouicze. Subdapifer Cracouiensis linguae Turcarum peritus, quam Ephebus, exstans in captiuitate didicerat, captus in praelio, infeliciter per Wladislaum Hungariae et Poloniae Regem commisso, ad Turcum a Casimiro Rege mittitur, rogaturus et moniturus illum, ne terram Valachiae, quae insignis

⁵ Lechistan krali IV. Kazimir.

portio Regni Poloniae est, bello infestet, neue Casimiro Regni necessitatem imponat, arma contra illum induendi: quae hactenus quamuis a multis Principibus Catholicis rogatus, sollicitatusque, indurere distuleret Stephanum Voievodam⁶ Valachiae sui iuris potestatis esse. Et si in aliquo deliquit contra Turcorum Caesarem, offere illum ad debitam iustitiae satisfactionem. Deponeret tantummodo arma et de iustitiae oblatione contentus, amicum non laceraret, diemque et tempus diceret, ad quem communes Consilarii conuenirent, differentiam discordiamque amica transactione potius, quam cruento, iniquo et incerto bello finituri.

Singuli Nuncii et exploratores Stephani Voievodae, et universi mercatores Valachiae, numero centum sexaginta, apud Capham⁷ reperti, iuss Turci, gladio percussi sunt. Clades maxima, et cruentus gladius, in universos ordines et aetates desaeuiebat. Ne fatis virium in me est, ut crudelitates innumeras quas ultionis divinae uindex gladius, ob immanissima Caphensium scelera, a barbaris illa die fieri permisit, possem ad plenum describere.

Turcorum Caesar tam insigni victoria elatus, et Caphae quam plurimum iratus, quod in ea a Catholicorum Regum et Principum Nunciis, ad parandum et inferendum sibi bellum, liberi fiebant conuentus, ipsam et moenia eius longo tempore muniuit. Postea vero Bylogrodo Valachiae, terris et undis, accessione Thartaricarum virium auctus, imminere coepit. Tum primum Casimirus Poloniae Rex denunciationi fideli Stephani Voievodae Valachiae⁸ creditum dedit, et quatuor diebus apud Sandomiriam immoratus, in nouam ciuitatem Korczin⁹ venit, illicquo pro die secunda mensis Iulii, cum primoribus Consiliariis, tam Ecclesiasticis, quam Secularibus, conuentum, tardissime licet, tenuit: non tam iam Stephano Voievodae Valachiae, terraeque illius, quam terrarum Podoliae et Russiae succursurus. Stephanus enim Voievoda Valachiae, dum neque a Casimiro Poloniae Rege, frequentibus Nunciis sollicitato, neque a Mathia Rege Hungariae, quem ad ferendum sibi praesidium per Stanczulonem sollicitauerat, sperata auxilia accepisset, et imparem se cum Turco ad dimicandum nosmet, prudenti consilio usus Castris suis utcunque prouisis et locatis, in montes, syluas, et cauernas, et se et populum suum condidit: tempori commodiori, in quo, Turco discedente, propriam recuperare posset, se et gentem suam seruaturus.

⁶ Doğrusu-recte Moldavia yâni Eflak yerine Boğdan memleketi olur.

⁷ Caffa-Kife, Keefe (kâfir'den gelir) Kırım'da kale ve şehirdir.

⁸ Moldaviae okunur.

⁹ Hotin kalesi ve şehiri olabilir.

Septuaginta magnarum nauium classe maximarum opum moles, captiuorum quoque et praesertim traditorum frequens numerus, in Constantinopolim Turco trducebatur. Erat inter illas nauis, una, centum quinquaginta ephoborum adolescentum cohortem, ex omni genere ciuium Caphae, venustate praestantium, pro gratissimo munere; ad castrandum, vel abutendum, vehens. In qua cum ad regendum Graecus quidam substitutus esset, Turcis id non sentientibus, a reliqua classe se abstrahens, duodecim Turcis; qui erant in nauis, sub dolo, pro aqua dulci emissis, residuis duodecim occisis; ad portum Kiliae nauem appulit, et tam centum quinquaginta iuuenes, aut castrationi aut lupanari destinatos; quam ditissimam suppellectilem Stephano Voievodae Valachiae¹⁰ tradidit. Qua re Stephanus supra modum exhilaratus, spem recuperandae Caphae, suapte sponte magnam, in animum induxit.

Mittit et praefatus Mathias Hungariae Rex ad Stephanum Voievodam Moldaviae tres notabiles Nuncios cum muneribus: conciliaturus cum Sibi, et a Regno Regeque Poloniae aversurus, videlicet Dominicum Praepositum Albensem, Casparum de Orhwan et Michaellem de Pesth: policens sibi contra Turcum defensionem. Id etsi Stephanus Voievoda Valachiae, potentiam Turci perhorrescens, pro magno suscepisset percussis tamen cum Mathia Hungariae Rege certis foederibus nullatenus induci, vel frangi potuit, ut se a Regno Poloniae scinderet, aut se illi hostem (quod maxime Hungarus moliebatur) declararet. Poloniae tamen Rex Casimirus, cauens sibi et Regno suo in posterum, Stephani fluxam fidem timens, strictius illum sibi obligaturus, Stanislaum Vatrobka de Strzelce Palatinum Belzensem et Andream de Borzischowicce Praepositum Lanciensem, Canonicumque Caracouiensem, in Valachiam pro festo Natiuitatis sanctae Mariae Virginis transmittit qui noua a Stephano feudi et obedientiae exegerunt sacramenta.

... Mahumet¹¹ Turcorum Caesar, odio implacabili contra Stephanum Voievodam Moldaviae fremens, quod et illi tributum denegasset, Kiliam quoque, quam veteres Clitomastum vocauerunt, suis praesidiis deiectis, sibi usurpasset, et exercitum suum anno transacto, centum viginti millia continentem, clade ingenti, circa palum Rakowycz¹², et fluuium Berlad¹³, deleuisset, omnibus suis potentis, apud oppidum Zophia coactis, contra illum hostiliter ire coepit. Alexandro, cuidam Valacho, qui se germanum

¹⁰ Aşağıda gibi Moldaviae (Kara Boğdan yani Boğdan)

¹¹ Mehmed Türk İmparatoru.

¹² Vaslui kasabası civârında olan Rakova (Rahova) gölleri.

¹³ Birlad adlı ırmak (Moldavia'da);

asserebat Stephani, expugnatum Valachiam, et arces eius, sub tributo commissurus. Procendenti autem Turcorum Caesari, in maximo et graui apparatu tam hominum, quam Camelorum, et bombardarum in id bellum. Martinus Chorazicz de Vroczimouice¹⁴ miles, et Nuncius Casimiri Poloniae Regis dudum ad Turcum legationem obire iussus, sed variis obstaculis impeditus, et praesertim, quod Stephano Voievodae Valachiae, parum honesta parumque (ut erat) utilis videbatur legatio, apud Varnam oppidum Bulgariae, fortuito obuians, facto potestate dicendi, vigesima secunda mensis Maii, amicitii veteribus, quas inter se Reges Poloniae, et Turcorum Caesares habuerant, commemoratis rogabat et requirebat, ne Stephanum Voievodae Valachiae¹⁵, tanquam feudalem Regis et Regni Poloniae, bello inuadere contenderet, ne quoque Casimiro Poloniae Regi necessitatem imponeret, iusta arma contra se induendi. At Turcorum Caesar Mahumeth, cum duobus tantummodo Consiliariis, qui Baschae in vulgari corum appellantur, legatione audita, et veste ex nobilissimis pellibus Sabellinis, in circumferentiis singulis et fimbriis, margaritis et lapidibus preciosis, intexta, pro munere sibi missa garantater accepta, breuiter se absoluens, respondit. Non abnuiturum se requisitioni, Regis Poloniae Casimiri, prov veteri necessitate, morem gesturum si Nuncius ipse Regius, apud Adrianopolim illum offendisset, et quamuis post sumtus ingentes, a bello contra Valachiam, quieturum fuisse: Non licere autem iam sibi, in hostili pene limine constituto: Sponsonem suam Bessarabiae Voievodae¹⁶ et Tartarorum Caesari¹⁷, qui illum in id bellum suis legationibus et precibus pertraxerant et accenderant, factam temerare. Non recusaturum tamen, temperaturumque se bello, si Stephanus Voievoda, tributum retentum et futurum, sibi pendere, Kiliam quoque ad Bessarabiae Pricipatum¹⁸ pertinentem et captiuos singulos restituere, consentiret. Hae cum Nuncio Regio, Martino Chorazicz, conditiones pacis, parum aequae, parumque honestae, ut erant, viderentur, nullo pacto, per Stephanum Voievodam Valachiae acceptandae, negotio infecto¹⁹, et Caesare Turcorum iam apud Danubium²⁰ cum oni exercitu constituto, et Danubium nauibus superante,

¹⁴ Leh kralının elçisi Martin Horaziç adlı.

¹⁵ Moldaviae (Boğdan Eflak değil);

¹⁶ Eflak voyvodası Basarab Laiota

¹⁷ Tatarların Hanı, o zaman Mengli Giray han idi.

¹⁸ Eflak prensliği.

¹⁹ "Pis bir alışveriş,;

²⁰ Tuna-romence: Dunărea.

quinque quoque pontes, ad quamlibet necessitatem ingruentem necessarios, in Danubio extruente, Stephanoque Voievoda de omnibus, quae viderat, et audierat certificato, ad Casimirum Poloniae Regem, ad hoc in Marienburg se continentem, peruenit, et bellum ingens, a Turcorum Caesare, non tam Stephano Voievodae et terris suis, quam Regi et Regno Poloniae motum, non ex auditu, sed ex certa scientia et visu, et suis Consiliariis, singula quoque apud Turcorum Caesarem gesta, et responsum, figmento masis, quam veritate refertum, denunciat: Sub idem quoque tempus Thartarorum numerosus exercitus, Turco laturus auxilia, in Valachiam intrauit, et eam prius, quam Turcus, cladibus et vastationibus affligere coepit.

Nihil prorsus Stephanum Voievoda Valachiae, duorum fortissimorum hostium, Tartarorum videlicet et Turcorum, qui pene sub uno tempore (quoniam pro diuerso periculum veriti, non audebant) disparitis tamen exercitibus, Valachiam intrauerant, deterritus, sed mira et incredibili animositate cor gerens, iucundum et indefessum, omnibus frumentis et victualibus, ne hosti cederent in pabulum, igne consumtis, in Thartarorum exercitum, quorum vires multo magis, quam Turcorum, verebatur, intrepidus irruit. Et sufragio diuino fretus, magna clade illum contriuit atque deleuit. Tantoque ardore fugientes, persecutus est, ut plures, acciderit in fuga, quam in pugna. Guo terrore fugientes pereulsi, non arma tantummodo, quo ad fugiendum promtiores forent, sed et arcus et pharetras, sellas et amictus, ut saltem inermes et nudi effugerent, proiiciebant, et in fluuium Dnyper²¹, non secus, quam furiosi insiliebant.

Ferocius deinde Stephanus Voievoda Valachiae, Tartarica victoria inescatus contra Turcum irrumprbat, et plures ex Turcis, qui primo Danubium nauibus superabant, confecit. In particularibus quoque congressibus, per se et suos Turcos, inuadens ex syluis, in quas se et suos profunde condiderant, praesertim cum frumendatum irent, victor et superior eudebat. Singulosque captios Turcorum nullo pespectu conditionis, aut aetatis habito, aut viuos excoriabat, aut in palos figebat, donec Turcus multitudine abundans, exercito disparitito, illum et a fronte et a tergo circumdedit. Et nec si quidem tunc aliquo pauore circumdatum, sed pugnam ultro appetentem, strenuissimeque cum suis pugnantem Turcus vicit, et non amplius, quam ducentos de suis prostrauit. Caeteri fere omnes sui aduersis vulneribus consternati. Sed et ipse Stephanus Voievoda, ad future se reseruans, et meliora, quo quemque sors ferebat, fugierunt. Bon

²¹ Dnyper, burada Nipru'da ve Turla da olabilir.

tamen Turco incruenta fit victoria. Tanta enim animositate, a Stephano Voievoda, et suit pugnatum est, ut de Turcis triginta prope millia cecidisse referantur. Claudicare coeperat erga Stephanum Voievodam Valachiae suorum fides, fereque illum omnes Valachi deseruisse videbantur. At ille nihil hac clade, aut vulnere motus, iterum se ad novas pugnas, et praelia, quibus poterat modis, reparabat. Casimiro quoque Regi Poloniae per frequentes et assiduos Nuncios supplicabat, ut duodecim gentium millia sibi in auxilium mittere non retardaret, certificans Regem, adiutorio gentium habito, se de Valachia Turcorum turpiter inuadens ex syluis, in ques se et suos fugaturum.

Pestis interim et fames, duo intolerabilia mala, in exercitum Turci irrepserant, multique quotidie geminata lue de Turcis absumebantur. Vnum erat Turco et suis leuamen, quod Bessarabus Voievoda²² Moldaviae, cuius occasione et gratia Turcus in id descenderat bellum, omnibus gentibus suis, victualibus quoque, et caetera quaque re, Turcum in qualibet necessitate adiuuabat. Vehementerque Bessaraborum exercitus²³, linguam et mores eosdem cum Valachis habens, et terrae eorum secreta et interiora dinoscens. Valachos magis quam Turcos affligebat. Caesar Turcorum²⁴ incertus et fluctuans, quid amplius ageret, flammis, incendiis et depopulationibus Valachiam conterebat: ex quibus illi, et suo exercitui maior crescebat fames. Totaque fere Valachia depopulata, et in flammam data, etiam in Podoliam vertit manus, et aliqua illius ignobilia oppida et vicos igne absumpsit.

Soczawam²⁵ deinde et Choczim²⁶ arces expugnare aliquanto tempore Turcus aggressus, clade ingenti, circa utramque arcem suscepta, turpiter resilire et alia moliri coactus est. Poterat tunc quidem Turcus, cum omni potentia sua, quasi fera in cassibus deprehensa, clade magna, et per potentiam Casimiri Poloniae Regis, et Suarum gentium, obrui et funesta Valachiae²⁷ vastatio, in illum retorqueri. Sed dum nemo esset, qui vincere hostem et iniquitate locorum, et fame pesteque fractum, vellet (siue occupatio illa fuerit, siue cunctatio Regis, et suorum, nam pusillanimitatem suspicari turpe iudico) bellua illa e manibus elapsa est, et perpetua gloria Regis et Polonorum neglecta. Ad quem vincendum, sola potentia Regis

²² Basarab Laiotă-Eflak voyvodası Boğdanda.

²³ Eflaklıların askeri.

²⁴ Türklerin İmparatoru Mehmed.

²⁵ Suçava-Boğdan başkenti;

²⁶ Hotin-Boğdan kuzeyinde kale;

²⁷ Moldaviae de olabilir;

Casimiri, quam secum ex Aulicis, et mercede conductis militibus, habebati in Prussia, suspiciebat. Vbi nihil aliud tam memorabile gestum, et institutum est in fauorem militarium, quam quod veteri legi iuris Sredensis abolita, sexus foemineus, virili deficiente, in parentum haeriditates, in morem iuris terrestris Polonici succederet.

Consternatione plurima de Turcorum in Valachiam hostili ingressu, et de cladibus incendiisque, per eos commissis, peiora omninans committi Casimirus Poloniae Rex, non secus, quam par erat, cum Consiliariis, secumque praesentibus, singulis fere diebus, nouis et recentibus Nunciis alia super alia mala, quae diaetim accidebant, nunciantibus, commotus, rebus Prussiae infectis magis, quam reformatis (nec enim illas reformare pertinacia Gdanensium, qui Nicolao Tungen fauebant, sinebat) ex Marienburg sorore sua Elisabeth, Ducis Stolpensis Henrici relicta, honorata eximiis insignibus, et filio suo Bogufalo balteo militari, suis quoque Proceribus initiatis, per quam plurima fraudum et dolositatum commenta, quae per Matthiam Hungariae Regem²⁸ contra se et flatum suum, atque Regnum Poloniae, cum Magistro et ordine Cruciferorum ac plerisque mortalibus agitabantur, elucidata, ad liquidum agnoscens, ad Nieschouiam aduenit. Vbi illum Elisabeth Regina per totum tempusmore suae in Marienburg opperiebatur. Et exinde feria quarta post festum sancti Laurentii, quae fuit quarta decima die mensis Augusti, Piotrouiam aduenit et conuentum illic generalem, rebus Valachicis prouisurus, tenuit. Consurgunt itaque omnes terrae Russiae, videlicet Przemisliensis, Leopoliensis, Podoliae, Belzensis, Chelmensis, iussu suo regio ad arma, et circa oppidum Camyeneé, sub ductu Pauli lassyenski Regni Poloniae Vicethesaurarii, ac Capitanei, Belzensis, et Chelmensis, campestria tenent, in omni necessitate, Stephano Voievodae Valachiae, cui etiam et Valachi, a fide sua alienati auersi, constantia sua et animositate perspecta, operas suas enixius, quam unquam, intenderant, auxilia contra Turcum laturae. Sed cassus fuit et ridiculosus, onerosusque terrarum Russiae, ad meditullia Podoliae, ingressus. Pluribus enim hebdomadis, in locis uariis Podoliae, ingressus. Pluribus enim hebdomadis, in locis uariis Podoliae statiuia habentes, proprios turbabant et deuorabant, non Turcum, maiores hostilates, maioresque praedas, diebus singulis agendo in Ciues, quam in hostes. Et licet Stephanus Voievoda Valachiae illos, variis literis et Nunciis, ad succurendum sibi sollicitasset: clades suas, et oppressiones suae gentis declarans, et torporem illis contumeliosis verbis exprobrans: non

²⁸ Mathias Corvin/Korvin-macar kralj.

tamen illos trahere potuit ad aliquam subuentionem, qui aduentum Casimiri Poloniae Regis, cum maximis copiis quem illis frequentibus denunciabat literis et Nunciis, opperiebantur, neque progredi contra hostem, Rege inexpectato, neque redire in iussu Regis, honestum rati, in unis Statiuis consistebant. Interim classis Turci, quae supplementum militum, et machinamenta varia, ad conquirendas arces et urbes, uehebat. Diuina protente clementia, fluctibus pelagi, et tempestate deleta est. Quo Nuncio Turcus conterritus, cum et poloniae Regem sibi sentiret in dies imminere, Valachia relicta Constantinopolim rediit.

Reuersionem autem Turcae, Matthias Hungariae Rex, in suam laudem traducens, metu processus sui illum, scriptis suis, vulgavit non reuertisse, sed fugisse. Quapropter et Papa quartus Sixtus²⁹, et Ferdinandus Napuliae Rex³⁰, et omnes Principes, et Communitates Italiae, praeter solum Mediolani Ducem, qui se ludificari non permisit, collatione facta, ducenta millia aureorum ad conterendum Turcum, sibi transmittunt qui illis et victoriam de Turco, et illius perpetuum repromittebat exterminium.

Restituit idem ipse Matthias, Hungariae Rex, et Wladislaum Draculam³¹, Voievodam Bessarabiae³², annis prope duodecim in apitiuitate tentum et eum cum Stephano Voivoda Moldaviae, gentibus communibus, contra Bessarabiam, et Praefectum eius Thotrusch³³, à Caesare Turcorum relictum, genere bellum iussit: quo illum sibi contra Poloniae Regem Casimirum strictius conciliaret. Qui etsi primo praelio Bessarabos fudissent, et castra omnia Bessarabiae³⁴ in suam redegissent potestatem; in altero tamen praelio Bessarabia, Turcorum auxiliis adiuti, utrunque fusum, de Bessarabia expulerunt. Quam tandem postea Thotrusch Turcorum Coesaris Praefectus, repetiit, et in Suam rededit protestatem. In eatamen expeditione Dracula frande serui sui occubuit...

Bu lâtinçe metin Joannis Dlugossi'nin *Historia Polonica* (t. II, 1 XIII, ed. (neşr) H.L. B. Huyssem, Leipzig-1712, s. 528 ve devamı) başlı eserden kopya edilmiştir.

²⁹ IV. Sixtus (Sikstus), papa: 1471-1484

³⁰ İtalya'daki Napole kralı: Ferdinandus.

³¹ Vlad Dracul, doğrusu oğlu Vlad Tepeş "Kazıklı voyvoda" (1476).

³² Eflak voyovdası;

³³ Totruş, boyar adı.

³⁴ *Eflak*-Valachia.